ISSN 9789-9985

№ 2 (50) 2021

КАС ТОҶИКИСТОН: ИҚТИСОДИЁТ, ТАШКИЛ ВА ИДОРАКУНӢ

АПК ТАДЖИКИСТАН: ЭКОНОМИКА, ОРГАНИЗАЦИЯ И УПРАВЛЕНИЕ

IAC TAJIKISTAN: ECONOMICS, ORGANIZATION AND MANAGEMENT

ИНСТИТУТИ ИҚТИСОДИЁТ ВА ТАҲҚИҚИ СИСТЕМАВИИ РУШДИ КИШОВАРЗИИ АИКТ

МАҶАЛЛАИ НАЗАРИЯВӢ ВА ИЛМИЮ ИСТЕҲСОЛӢ

ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

THEORETIC AND SCIENTIFIC-PRACTICAL MAGAZINE

ББК: 65.5+65.9(2 тоҷик)+41/42+44+65
ТДУ: 33 тоҷик+338+336+339+63+365+634

Соли 2009 таъсис ёфтааст.

МУАССИС:
Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ

САРМУҲАРРИР:
Ҷ.С. Пиризода - д.и.и., академик

ҲАЙАТИ ТАҲРИРИЯ:
А.Б. Мирсаидов – д.и.и. профессор
З.Р. Шарифов – д.и.и. профессор
Т.Т. Набиев – д.и.и.
К.Н. Файзуллоева – н.и.и.
Н.И. Амиров – н.и.и.
Ш.Т. Одинаев – н.и.и., дотсент
М.Д. Шоазизова – н.и.и.
Ш.Х. Махмудова – н.и.и.
Т.Р. Ергашева – н.и.и.
МУҲАРРИРОН:
Қ.Ш. Шамсиев – д.и.и.
Х.М. Давлатов – н.и.и., дотсент
Г.А. Бораҷабова

КОТИБИ МАСЪУЛ:
Д.Ҳ. Ахмедов Д.Ҳ. – н.и.и.

СУРОҒА:
Ҷумҳурии Тоҷикистон,
ш. Душанбе, куч. Ҳаёти нав, 306.
Индекси почта – 734049,
E-mail: apk.tniieosp@mail.com
Тел./факс (372) 236-37-67

Маҷалла аз тарафи Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон (№0082/МҶ аз 25.01.2017 с.) ба қайд гирифта шудааст

Масъулият ва дақиқии маводи чопшуда ба зиммаи муаллифон вогузор аст.

Основан в 2009 г.

УЧРЕДИТЕЛЬ:
Институт экономики и системного анализа сельского хозяйства ТАСХН

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР
Дж.С. Пиризода – д.э.н., академик

ЧЛЕНЫ РЕДАКЦИОННОЙ КОЛЛЕГИИ:
А.Б. Мирсаидов – д.э.н. профессор
З.Р. Шарифов – д.э.н. профессор
Т.Т. Набиев – д.э.н.
К.Н. Файзуллоева – к.э.н.
Н.И. Амиров – к.э.н.
Ш.Т. Одинаев – к.э.н., доцент.
М.Д. Шоазизова – к.э.н.
Ш.Х. Махмудова – к.э.н.
Т.Р. Ергашева – к.э.н.
РЕДАКТОРЫ:
Қ.Ш. Шамсиев – д.э.н.
Х.М. Давлатов – к.э.н., доцент
Г.А. Бораджабова

ОТВЕТСТВЕННЫЙ СЕКРЕТАР:
Д.Х. Ахмедов – к.э.н.

АДРЕС ДЛЯ КОРРЕСПОНДЕНЦИИ:
Республика Таджикистан,
г. Душанбе, ул. Хаёти нав, 306.
Почтовый индекс – 734049
E-mail: apk.tniieosp@mail.com
Тел./факс (372) 236-37-67

Журнал зарегистрирован в Министерстве культуры Республики Таджикистан. (№0082/МҶ из 25.01.2017 г.)

Авторы статей несут ответственность за содержание печатных работ.

Sat up in 2009.

CONSTITUTOR:
Institute of economics and system analysis of agriculture of the Academy of Agricultural Sciences

EDITOR-IN-CHIEF
S.J. Pirizoda - D. of e. s., academic

EDITORIAL BOARD:
A.B. Mirsaidov, D. of e. s, professor
Z.R. Sharifov - D. of e.s., professor
T.T. Nabiev - D. of e. s.
K.N. Fayzulloeva - k. of e. s.
N.I. Amirov - k. of e. s.
Sh.T. Odinaev - k. of e. s. dotsent
Sh. H. Mahmudova - k. of e. s.
M.D. Shohazizova - k. of e. s.
T.R. Yergasheva – k.of. e. s.
EDITORS
K. Sh. Shamsiev - D. of e. professor
M.Hk. Davlatov - k. of e. s. dotsent
A.G. Borajabova

EXECUTIVE SECRETARY:
H.D. Akhmedov - k. of e. s. dotsent

ADDRESS FOR CORRESPONDENCE:
Republic of Tajikistan.
Dushanbe city, Hayoti nav strit, 306
ZIP code – 734049
E-mail: apk.tniieosp@mail.com
Tel./fax **(372) 236-37-67**

The journal is registered in Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan
(№0082/МҶ from 25.01.2017 y.)

The authors of the articles are responsible for the contents of the printed works.

Суроғаи бонкӣ:
РМА: 020002287
С/ҳ : 20204972712010100002
К/Х: 22402972000002. МФО: 350101800
БАНК: Департаменти маблаггузории БДА ҶТ “Амонатбонк”

© «КАС: Тоҷикистон: иқтисодиёт, ташкил ва идоракунӣ». 2021

МУНДАРИҶА

Пиризода Ҷ. С., Фарҳоди Қ. Мавқеъ ва аҳамияти андоз аз даромад дар шароити имрӯза...... 4

Бобоазиззода Ш. А., Шарипова Д. М. Саҳми минтақа дар ташаккули заминаи амнияти озуқаворӣ........ 8

Ҳодиев Д., Сатторов Ё. А. Омилҳои муайянкунандаи раванди такмилёбии инфрасохтори иҷтимоии деҳот........ 13

Одинаев Ш. Т., Бозориев Р. Ш. Тамоюли рушди соҳибкорӣ дар иқтисоди деҳот........ 19

Шарипова Д. М. Влияние факторов конкурентоспособности экономики региона в росте обеспечения продовольственной продукцией........ 32

Давлатов Х. М., Ахмедов Д. Ҳ., Муслиҳҳидини Т. Б. Мукамалгардонии воситаҳои пулӣ дар шароити иқтисоди бозорӣ........ 39

Ҳайдарзода Ш. С., Бобоазиззода Ш. А. Татбиқи иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон........ 44

Хакимов З. Дж. Развитие яичного и мясного птицеводства в Республике Таджикистан 51

Қурбонов А. Р., Хоҷаев Н. С., Раупов А. Ҳ. Тиҷорати элктронӣ, таърих ва марҳилаҳои рушди он........ 57

Ахмедов Д. Ҳ., Ахлиддини Ф., Олимзода Ш. А. Экономическая эффективности садово-виноградарческой продукции Республики Таджикистан 64

CONTENTS

Pirizoda J. S., Farhodi Q. Position and importance of income tax in current conditions........ 4

Bobofzizzoda Sh. A., Sharipova D. M. Contribution of the region to formation of food security basis 8

Hodiev D. A. Satorov Yo. A. The factor determining the process of improving the social infrastructure of the village........ 13

Odinaev Sh. T., Bozoriev R. Sh. Trends in development of entrepreneurship in rural economy........ 19

Sharifova D. M. Influence of factors of competitiveness of economy of region is in height of providing food products 32

Davlatov H. M., Akhmedov D. H., Muslihiddin T. B. Improving funds in a market economy.... 39

Boboazizzoda Sh. A., Haydarzoda Sh. S. Implementation of the digital economy in Tajikistan 44

Hakimov S. J. Development of egg and meat poultry in the republic of Tajikistan 51

Kurbanov A. R., Khojaev N. S., Raupov A. H., E-commerce, history and stages of its development........ 57

Akhmedov D.H., Ahliddini A., Olimzoda Sh.A. Economic efficiency of gardening and grape products in the republic of tajikistan........ 64

ТДУ:45.125.3.

МАВҚЕЪ ВА АҲАМИЯТИ АНДОЗ АЗ ДАРОМАД ДАР ШАРОИТИ ИМРӮЗА

Пиризода Ҷ.С., Фарҳоди Қ.

Анотатсия: дар мақолаи мазкур, сатҳи даромаднокии аҳолии кишвар вобаста ба андоз аз даромад дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил карда шуда, вобаста ба ин музди маоши миёнаи соҳаҳои хоҷагии халқи маблакат мавриди барраси қарор гирифтааст. Инчунин механизми ташкили идоракунии андоз аз даромад пешниҳодҳо гардидааст.

Вожаҳои калидӣ: андоз, даромад, резидент, андозсупоранда, корхона, идоракунӣ.

Муаммоҳои андоз ва андозбандӣ ҳамавақт фикрҳои иқтисодчиён, файласуфони ҷаҳон ва кормандони давлатиро дар ҳама давру замон ҷалб мекунанд. Яке аз асосгузорони назарияи андозбандӣ *Адам Смит* мегуфт: «андозҳо барои шахсоне, ки онҳоро мепардозанд, хусусияти ғуломӣ нею хосияти озод буданро маънидод мекунанд».

Андозҳо дар аввали тамаддуни инсонӣ ҳанӯз истифода бурда шуда, пайдоиши онҳо ба эҳтиёҷотҳои аввалини ҷамъиятӣ алоқаманд мебошанд. Ягон давлат наметавонист аз шаҳрвандони худ аз андоз истифода набарад. Нависанда ва таърихчии фаронсагӣ *Франсуа – Мари Волтер* гуфта буд: «Пардохти андозҳо – ин додани як қисми моликияти худ бо мақсади нигоҳ доштани моликияти боқимондаи худ» мебошад. [1, саҳ-5].

К.Маркс андозро чунин шарҳ додааст: «Дар андозҳо мавҷудияти иқтисодии давлат таҷассум ёфтаанд» яъне андозҳо дар ғанигардонии қисми даромади буҷет нақши муҳимро мебозанд.

Дар осори илмии мутафакири форсу тоҷик Насриддини Тӯсӣ оид ба назорат, даромад ва хароҷоти андоз ба буҷети давлатӣ чунин омадааст.

Принсипи аввал - бояд ҳатмӣ барои ҳифзи даромади аҳолӣ кушиш намуда вобаста ба имкониятҳо ҳаҷми даромади умумии онҳоро андозбанди кардан лозим аст.

Принсипи аввал - андозбандӣ воқеӣ ва бомаврид буда, ба ақидаи Насриддини Тӯсӣ пардохти ҳар ян намуди андоз бояд шартан набуда, набояд барои андозсупоранда мушкилот пеш орад. Андозсупоранда бояд вобаста ба имкониятҳои дошта андозҳоро пардохт намояд. [2, саҳ 366].

Дар замони муосир омӯзиши масъалаҳои глобалии танзими иқтисодиёт тавассути андозҳо, дар илми иқтисодӣ нақши муҳимро дошта, таҳлилу баррассии он дар шароити имрӯза хело мубрам мебошад.

Дар раванди рушди иқтисодиёти давлатҳо механизми андоз ва андозбанди нақши муҳимро мебозад. Олимони соҳаи иқтисоди дар бораи андоз фикру ақидаҳои гуногун дошта, ҳар яки он вобаста ба давру замони худ пешниҳодҳо кардааст.

Супорандагони андоз аз даромад шахсони воқеӣ - резидентҳо ва ғайрирезидентҳо мебошанд, ки объекти андозбандишаванда ба ҳисоб меравад. Барои шахсони воқеие, ки резиденти Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд аз манбаъҳои даромади воқеъи дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва (ё) аз манбаҳои берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравaнд.

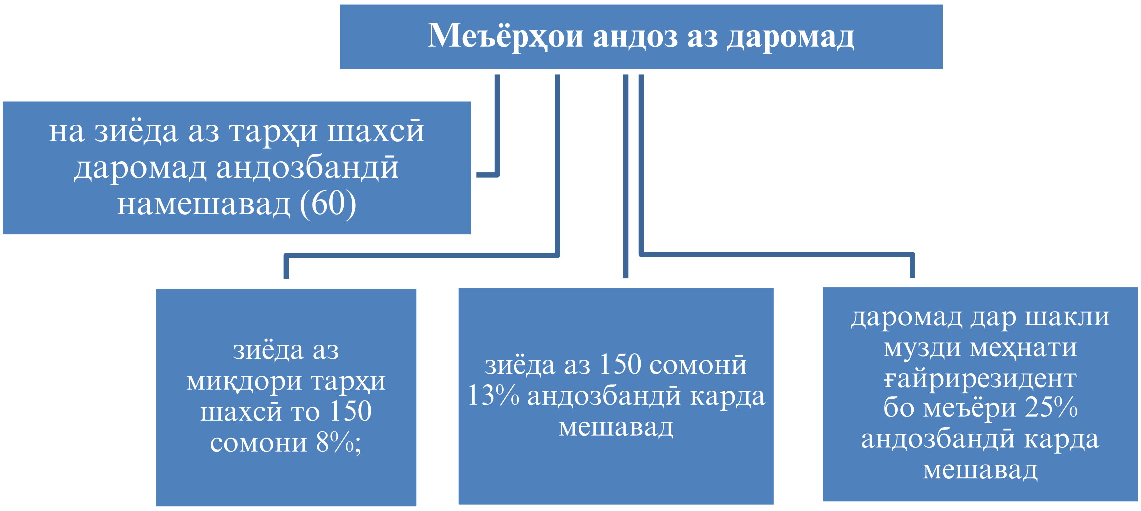

Нақшаи 1. Меъери андоз аз даромад дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Манбаи андоз аз даромад, даромади умумие мебошад, ки шахсони воқеӣ–резидентҳо ва ғайрирезидентҳо гирифтаанд. Меъёри андоз аз даромад дар Кодекси Андози Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин муқарар шудааст. [1, саҳ-82]
Бояд ёдовар шуд, ки барои дастгирии табақаҳои миёнаи аҳолӣ, баъзе давлатҳо андоз аз даромадро намеситонанд. Нигаред ба нақшаи 2.

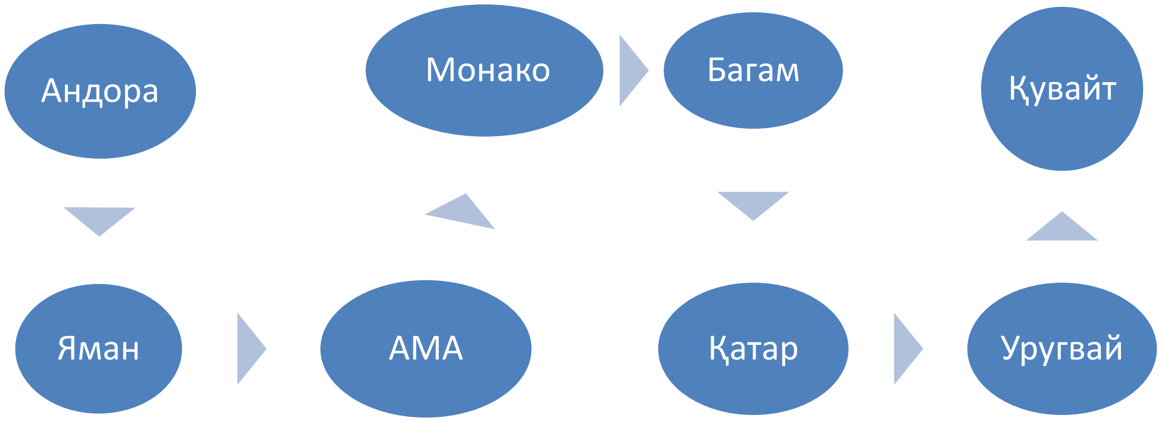

Нақшаи 2. Мамлакатҳои андоз аз даромад озод буда.

Тавре аз нақша ба чашм мерасад, андоз аз даромади шахсони воқеӣ қариб дар аксари кишварҳои олам амал мекунад. Фарқ танҳо дар он аст, ки дар иддае аз кишварҳо меъёри андоз аз даромад вобаста ба ҳаҷми даромади солонаи шаҳрвандон тибқи ҷадвалҳои гуногун пардохт мешавад. Аз он ҷумла, қариб дар ҳамаи кишварҳои собиқи Шӯравӣ меъёри андоз аз даромад барои ҳамаи даромадҳо як аст. Вале дар кишварҳои аврупоӣ аксаран вобаста ба ҳаҷми даромади солона якбора ду ё се меъёр пешбинӣ гаштааст.

Ҷадвали 1.

Меъёри андоз аз даромад дар ИМА ва Олмон

ИМА бо доллар	
Даромади солона	Меъёри андоз аз даромад бо %
Кам аз 29750	15%
29751-71900	28%
71901-149250	33%
Зиёда 149251	28%
Олмон бо Евро	
То 5963	0%
Аз 5964 то 11897	5,5%
Аз 18898 то 26420	14 %
Аз 26421 то 70830	30%
Аз 70831 то 150000	41%
Аз 150001 то 1000000	45%
Зиёда 1000000	49%

Аз ин ҷо бармеояд, ки низоми андозу андозбандии кишварҳои Осиёи Миёна ва кишварҳои Аврупо хусусиятҳои хоси худро дошта аз ҳамдигар фарққунанда мебошад. Воридшавии маблағ ба буҷед аз ҳисоби андозҳо то 1-уми январи соли 2020, 69,7%- ро ташкил дода ҳисаи андоз аз даромад дар соли 2020 дар диаграма оварда шудааст.

Диаграммаи 1.

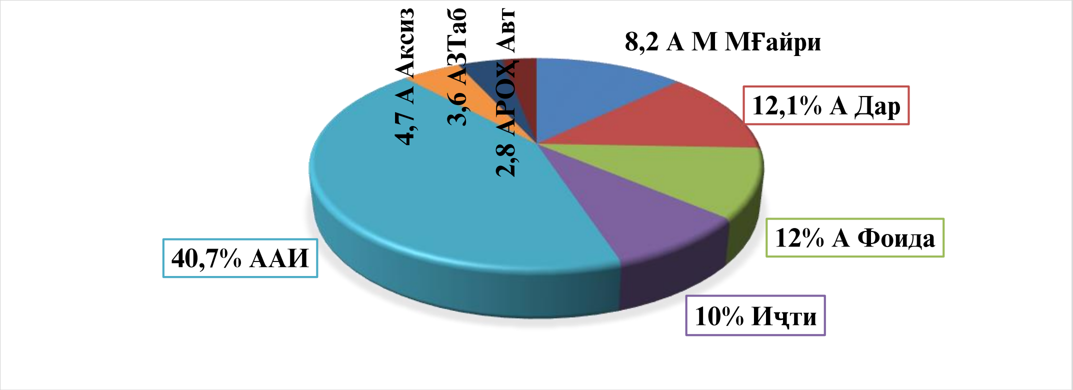

Воридоти маблағҳои андози ба буҷет.

Ҳоло ҷумҳурии мо дар давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ қарор дорад, ҳарчанд дар системаи андоз тағийротҳо ворид гардида бошад ҳам, мушкилиҳои зиёде ба чашм мерасанд. Масалан корхонаҳои истеҳсолӣ, ки онҳо сарчашмаи асосии даромади буҷетро ташкил медиҳанд, дар фаъолияташон ба душвориҳои зиёде ру ба ру мешаванд. Ҳолатҳое ба чаш мерасанд, ки шахсони алоҳида бошад аз супоридани андозҳо ва дигар пардохтҳо дасткашӣ мекунанд. [2].

-меъёрҳои андоз бояд аз рӯи даромади андозсупоранда гузошта шавад. Масалан ҳади ақали музди маъош дар кишварамон ба 400 сомонӣ баробар аст, аммо меъёри андоз 8-13% мебошад. Мо метавонем аз таҷрибаи давлатҳои Аврупо истифода бурда вобаста ба даромади музди маъоши шахсони воқеъӣ меъёри андозро муқарар намоем.

-таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки ҳиссаи тамоми андозҳо дар даромадҳои буҷетӣ тамоили камшавӣ доранд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки манбаи андозбандӣ кам шуда ва гаронии андозҳо ба души андозсупорандагон зиёд шудаистодааст.

Хулоса, дар ҷараёни амалинамоии Кодекси нави андози Ҷумҳурии Тоҷикистон умедворем, ки даромади андозсупорандагон ба назар гирифта меъёри пасти андоз муқарар хоҳад шуд, ки ин ба ташкил ва фаъолияти самараноки корхонаҳои истеҳсолӣ мусоидат намуда, ба баланд шудани музди меҳнати шаҳрвандон, таъмини ҷойҳои нави кор ва беҳтар шудани сатҳу сифати зиндагии аҳолӣ оварда дар ниҳояти кор ба ғанӣ гардонидани буҷет таъсири мусбии худро мерасонад.

Адабиёт

1. Шомуродов Ф. Асосҳои системаи миллии андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. Монография. Душанбе. «ЭР-граф» 2009 с.
2. Кодекси андози Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе. «Шарқи озод», 2017 с.
3. Бозоров Ш.Ш. Асосҳои соҳибкорӣ. Душанбе. “ЭР-граф” – 2018 с.

МЕСТО И ЗНАЧЕНИЕ НАЛОГА НА ДОХОД В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

Пиризода ДЖ.С., Фарходи К.

Аннотация: в статье анализируется уровень доходов населения страны по отношению к подоходному налогу в Республике Таджикистан, в связи с этим учитывалась средняя заработная плата в народном хозяйстве. Предлагается также механизм организации управления налогом на прибыль.

Ключевые слова: налог, доход, резидент, налогоплательщик, предприятие, управление.

POSITION AND IMPORTANCE OF INCOME TAX IN CURRENT CONDITIONS

Pirizoda J.S, Farhodi Q.

Annotation: This article analyzes the level of income of the country's population in relation to income tax in the Republic of Tajikistan. The mechanism of organization of income tax management is also proposed.

Keywords: tax, income, resident, taxpayer, enterprise, management.

Маълумот дар бораи муалиффон:

Пиризода Ҷалил Сафар – д.и.и., академик Директори Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ;

Фарҳоди Карим – омузгори Донишгоҳи давлатии Бохтар ба номи Н. Хусрав.

УДК-338.Т
ББК-65.9(2Т)26

САҲМИ МИНТАҚА ДАР ТАШАККУЛИ ЗАМИНАИ АМНИЯТИ ОЗУҚАВОРӢ

Бобоазиззода Ш. А., Шарипова Д. М.

Аннотатсия: Дар мақола нақши минтақа дар эҷоди заминаи моддию техникии таъмини амнияти озуқаворӣ баррасӣ мешавад. Базаи моддию техникии иқтисодиёти минтақа, ки ба афзоиши назарраси истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ, бахусус бо назардошти нақши он дар таъмини амнияти озуқавории кишвар, имкон медиҳад. Амнияти озуқаворӣ, пеш аз ҳама, қобилияти иқтисодиёти миллӣ ва минтақавӣ дар таъмини аҳолӣ бо маҳсулоти озуқавории худ ва имкони иваз кардани воридот ва ворид шудан ба иқтисоди ҷаҳонӣ, мо самаранокии иқтисоди минтақаро дар истеҳсоли маҳсулоти хӯрокворӣ баррасӣ хоҳем кард.

Вожаҳои калидӣ: минтақа, заминаи интегралӣ, заминаи моддӣ, амнияти озуқаворӣ, иқтисодиёт.

Минтақа ҷузъи ҷудонопазири ташаккулдиҳандаи заминаи моддии амнияти озуқавории кишвар буда, нақши минтақа дар таъмини амнияти озуқаворӣ ҳамчун фароҳам овардани шароит ва нишондиҳандаҳо, ки мустақилияти иқтисодии он ва қобилияти қонеъ гардонидани эҳтиёҷоти

аҳолиро бо маҳсулоти озуқаворӣи истеҳсоли ватанӣ таъмин мекунад, муайян карда мешавад.

Бахусус, профессор Мадаминов А.А. таъкид мекунад, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва вилояти Суғд имкониятҳои қонеъ гардонидани талаботи аҳолӣ бо маҳсулоти озуқаворӣи истеҳоли худӣ мавҷуданд, "... дар ҷумҳурӣ, агар минтақаҳои дорои қаламрави назарраси кӯҳистонро истисно кунем (Файзобод, Ашт, Айнӣ, Варзоб, Ҳисор, Балҷувон, Ховалинг, Сари Ҳисор, Мурғоб, ноҳияҳои минтақаи Рашт ва вилояти Хатлон), ки дар он ҷо табиати бойтарин нигоҳ дошта шудааст, ҳама шароитҳо барои фаъолияти кишоварзӣ мавҷуданд. Аз ин нуқтаи назар, ҷумҳурӣ имконият дорад, ки дар ҳамбастагӣ бо муҳити зист намунаи рушди истеҳсолоти кишоварзии кӯҳистон гардад. Истифодаи оқилонаи минтақаҳои номбаршуда дар ҳалли масъалаҳои истиқлолияти озуқаворӣ саҳми махсус хоҳад дошт".

Вилояти Суғд бошад, аз ҷиҳати технологӣ ва иҷтимоӣ нисбатан рушд кардаистода ва бо ҳиссаи афзояндаи МММ аз 24,7% (2012) то 27,3% дар соли 2017 тавсиф карда мешавад. МММ соҳаи кишоварзӣ - 28,9% (7116439,4 ҳаз.сомонӣ) ва ММД-и кишоварзии Ҷумҳурии Тоҷикистон - 24576,0 млн.сомониро ташкил медиҳад. Дар минтақа 63475 адад корхонаҳо фаъолият мебаранд, ки 38,5% шумораи умумии ҷумҳуриро ташкил медиҳад (164632 адад). Дар иқтисодиёти минтақа субъектҳои хоҷагидории шаклҳои гуногун самаранок фаъолият мебаранд, ки дар онҳо қисми зиёди аҳолии фаъол кор мекунанд. Дар асоси ҳадафҳои стратегии аз Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муайяншуда, соли 2015 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон "Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030" қабул карда шудааст.

Дар айни замон, дар доираи барномаҳои амалкунандаи дар соҳаи амнияти озуқаворӣ афзалиятҳои зеринро ҷудо кардан мумкин аст:

- таъмини мавҷудият ва дастрасии озуқаворӣ (дастрасии ҷисмонӣ ва иқтисодӣ) дар асоси рушди устувори бахши кишоварзӣ;
- таъмини амнияти озуқаворӣ ва таъмини аҳолӣ бо ғизои солим (бахусус, гурӯҳҳои осебпазири аҳолӣ);
- таъмини босуботи озуқаворӣ.

Ин афзалиятҳо тибқи принсипҳо ва меъёрҳои байналхалқӣ муайян гардида, қисми ҷудонопазири сиёсати иқтисодии давлат мебошанд.

Бояд қайд кард, ки ҳангоми татбиқи стратегияҳои дар боло зикршуда, ки амнияти озуқавориро таъмин мекунанд, нақши асосӣ ба вилояти Суғд ҳамчун минтақаи рушдкарда дар муносибатҳои технологӣ ва иҷтимоӣ тааллуқ дорад. Нақши иқтисодиёти минтақа дар таъмини амнияти озуқаворӣи кишвар бо

ҷорикунии сиёсати истеҳсоли маҳсулоти самаранок тақвият дода мешавад. Ин мумкин аст:

- бо сиёсати сохторӣ ва пешгирии деиндустриализатсия дар иқтисодиёти миллӣ дар маҷмӯъ ва дар иқтисодиёти минтақа умуман;
- бо афзоиши фаъолнокии сармоягузорӣ дар истеҳсоли маҳсулоти озуқаворӣ;
- бо усули самаранок ва реҷаи қатъии сарфаи истифодаи захираҳои истеҳсолӣ;
- ҳангоми таъмини кушодаи иқтисодиёт, бо дарназардошти ҳимояи манфиатҳои иқтисодии хориҷӣ ва озуқаворӣ кишвар.

Ба ақидаи мо, дар ҷаҳон ягон давлате нест, ки аҳолии он бо тамоми намудҳои маҳсулоти озуқаворӣ истеҳсоли ватанӣ пурра таъмин бошад. Дар Тоҷикистон, дар сатҳи миллӣ танҳо 1/3 ҳиссаи маҳсулоти озуқаворӣ дар дохили кишвар истеҳсол карда мешавад, дар деҳот - 40% маҳсулоти хӯрокворӣ маҳсулоти худӣ мебошад, дар ш. Душанбе ва дигар шаҳрҳои ҷумҳурӣ маҳсулоти озуқаворӣ асосан харида мешаванд.

Мо қаблан қайд карда будем, ки меъёри амнияти озуқавории кишвар метавонад 80% таъминоти аҳолиро бо маҳсулоти озуқавории худ баррасӣ намояд. Ҳамзамон, воридот - 20% озуқаворӣ амнияти озуқавории кишварро вайрон намекунад ва ба ҳамгироии саноати озуқавории худ ба иқтисоди ҷаҳонӣ мусоидат мекунад.

Бо назардошти он, ки амнияти озуқаворӣ - ин, пеш аз ҳама, қобилияти иқтисодиёти миллӣ ва минтақавӣ дар таъмини аҳолӣ бо маҳсулоти озуқавории худ ва имкони ивазкунии воридот ва ҳамгироӣ ба иқтисодиёти ҷаҳонӣ мебошад.

Муайян карда шудааст, ки нақш ва имкониятҳои иқтисодиёти минтақа дар таъмини амнияти озуқавории кишвар бо динамикаи нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ ифода ва баҳо дода мешаванд. Ҳамин тавр, тибқи маълумоти Раёсати идоракунии молиявии вилояти Суғд, то 1 январи соли 2018, қисми даромади буҷети вилоятӣ - 104,0% нақшаи муқарраршударо иҷро карда, 1607805,6 ҳазор сомониро ташкил додааст. Ҳаҷми хароҷоти буҷети минтақавӣ дар ин давра 1569807,2 ҳазор сомонӣ ё 99,9% даромадро ташкил додааст.

Таҳлили индексҳои макроиқтисодии вилояти Суғд барои соли 2017 нишон медиҳад, ки афзоиши тамоми нишондиҳандаҳо ба назар мерасад, ки афзоиши истеҳсоли маҳсулоти озуқавориро аз рӯи бисёр ҷузъҳо пешбинӣ мекунад. Ҳамин тавр, шиддати норасоии ғизо коҳиш меёбад, нархи маҳсулоти озуқаворӣ арзон мешавад, ки воридоти онро коҳиш медиҳад ва дараҷаи таъминоти

озуқавориро зиёд мекунад. Ҳамаи ин дар якҷоягӣ нақши минтақаро дар таъмини амнияти озуқавории кишвар нишон медиҳанд.

Тадқиқотҳои сершумор муайян кардаанд, ки натиҷаҳои кори зершӯъбаҳои сохтории соҳаи кишоварзии вилояти Суғд ба сатҳи таъмин (ноилшавӣ) -и амнияти озуқавории кишвар таъсири назаррас доранд. Яке аз унсурҳои асосии таъмини амнияти озуқаворӣ дар вилояти Суғд растанипарварӣ мебошад.

Маҳсулоти растанипарварӣ талаботи аҳолии худро қонеъ намуда, ҳамзамон дар таъмини амнияти озуқавории кишвар иштирок менамояд. Ҳамин тавр, дар соли 2017, дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳои минтақа 480551,1 тонна сабзавот (афзоиш 4,9% нисбат ба соли 2016), 117445,4 тонна пахтаи хом (афзоиш 37,2%), 132935,8 тонна полезиҳо (афзоиш 12,1%), 123744,0 тонна мева (афзоиш 9,8%) ва 57123,1 тонна ангур (афзоиш 2,9%) истеҳсол карда шудааст.

Дар соли 2017, дар корхонаҳои ҷамъиятӣ ва хоҷагиҳои (фермерии) деҳқонии вилояти Суғд аз майдони 101,7 ҳазор гектар зироатҳои ғалладона ва лӯбиёӣ (бе ҷуворимакка) ҳосил ҷамъоварӣ карда шудааст: аз ҷумла, 211,4 ҳазор тонна ғалла ҷамъоварӣ карда шудааст, бо ҳосилнокӣ 20,8 сентнер аз ҳар гектар рост меояд.

Дар ин ҷо бояд қайд кард, ки коҳишёбии ҳосилнокии истеҳсоли картошка ва қаҳтии он ба норасоии он оварда расонид, ки боиси воридоти зиёди картошка аз Ҷумҳурии Исломии Покистон гардид. Ин вобастагии озуқавориро афзоиш медиҳад ва сатҳи амнияти озуқавории кишварро коҳиш медиҳад. Дар таъмини амнияти озуқаворӣ корхонаҳои ҷамъиятӣ ва хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)-и вилояти Суғд нақши муҳим доранд. Соли 2017 аз хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ва ҷамъиятии вилояти Суғд, аз 8143,3 гектар сабзавот ҷамъоварӣ карда шуда, 230,6 ҳазор тонна бо ҳосилнокии 283,2 сентнер аз 1 гектар ва аз гармхонаҳо 279,6 тонна сабзавот ҷамъ оварда шудааст.

Соли 2017 дар корхонаҳои кишоварзӣ ва хоҷагиҳои деҳқонии минтақа, кишти тирамоҳӣ дар масоҳати 1543,3 га гузаронида шудааст, ки аз он 1464,8 га - пиёз ва 78,5 га – сирпиёз мебошад. Нисбат ба ҳамин давраи соли гузашта ба 34,0% зиёд зироатҳо кишт карда шудааст. Дигар унсури муҳим, ки нақши минтақаро дар таъмини амнияти озуқавории кишвар нишон медиҳад, сатҳи рушди чорводории вилояти Суғд мебошад.

Чорводории минтақа аҳолиро бо маҳсулоти гушт, шир ва пашм таъмин намуда, воридоти онро коҳиш медиҳад ва сатҳи амнияти озуқавории кишварро баланд мебардорад. Ҳамин тариқ, 1 январи соли 2018, дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳои вилояти Суғд саршумори чорвои калони шохдор ба 631 ҳазор сар

расид, аз он ҷумла 4,8 ҳазор сар гӯсфанд ва буз (0,8%), 46,5 ҳазор сар паррандагон (3,2%), ки назар ба соли гузашта ба 4,1 баробар зиёд аст.

Ҳамзамон, афзоиши маҳсулоти озуқаворӣ дар вилояти Суғд боиси болоравии индекси нархҳои истеъмолии баъзе молҳо ва коҳишёбии нархи молҳои дигар гардид. Дар маҷмӯъ, аз оғози соли 2017 индекси нархҳои истеъмолӣ дар минтақа ба 6,1% афзоиш ёфтааст. Суръати миёнаи моҳонаи таваррум дар бахши истеъмолӣ - 0,5%-ро ташкил дод (дар ҳамин давраи соли гузашта ин нишондиҳанда низ 0,5% ташкил додааст). Индекси нархҳои истеъмолӣ дар вилояти Суғд дар соли 2017 - 106,9%, аз ҷумла ба маҳсулоти озуқаворӣ - 109,1%-ро ташкил дод. Ҳамин тариқ, таҳлили нишондиҳандаҳои макроиқтисодии фаъолияти вилояти Суғд нишон медиҳад, ки нақши минтақа дар таъмини амнияти озуқаворӣи кишвар хеле бузург аст.

Адабиёт

1. Мадаминов А.А. Масъалаҳои рушди устувори соҳаи кишоварзии Тоҷикистон.- Душанбе, ТАУ, 2006. - С.265
2. Солномаи омори Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон - 2018. - С.291
3. Солномаи омории вилояти Суғд 2018. Агентии омори назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2019. - С.189.
4. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 // Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 августи соли 2012, № 383 тасдиқ шудааст.
5. Тафсири буҷети хоҷагии хонавода. Душанбе, 2017. – С.125-134.

ВКЛАД РЕГИОНА В ФОРМИРОВАНИИ ОСНОВЫ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Бобоазиззода Ш.А. Шарипова Д.М.

Аннотация: *В статье рассматривается роль региона в создании материально-технической базы обеспечения продовольственной безопасности, материально-технической базы (МТБ) региональной экономики, позволяющей значительно увеличить производство продукции продовольственного назначения, особенно с учётом её роли в обеспечении (достижения) продовольственной безопасности страны. Продовольственная безопасность – это, прежде всего, способность национальной и региональной экономики обеспечить население продовольствием собственного производства и возможность импортозамещения и интеграции в мировое хозяйство, эффективность региональной экономики в производстве продовольственной продукции.*

Ключевые слова: *регион, интеграл, материальная база, продовольственная безопасность.*

CONTRIBUTION OF THE REGION TO FORMATION OF FOOD SECURITY BASIS

Bobofzizzoda Sh. A., Sharipova D. M.

The article considers the role of the region in creating the material and technical base for ensuring food security. The material and technical base (MTB) of the regional economy, which allows to significantly increase the production of food products, especially taking into account its

role in ensuring (achieving) food security of the country. Food security is, first of all, the ability of the national and regional economy to provide the population with food of its own production and the possibility of import substitution and integration into the world economy, consider the effectiveness of the regional economy in the production of food products.

Keywords: *region, integral, material base, food security*

Маълумот дар бораи муаллифон:

Бобоазиззода Шамшод Абдуғафур – *н.и.и. дотсент мудири кафедраи менеҷмент ва соҳибкории Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш. Шоҳтемур. Телефон. 939800202.*

Шарипова Дилафруз Маҳмудовна – *н.и.и., дотсенти кафедраи иқтисодиёти ҷаҳони Донишгоҳи давлатии Хуҷанд ба номи академик Бобоҷон Ғафуров. Телефон: 926-06-77-75*

УДК: 338.431(575.34)

ОМИЛҲОИ МУАЙЯНКУНАНДАИ РАВАНДИ ТАКМИЛЁБИИ ИНФРАСОХТОРИ ИҶТИМОИИ ДЕҲОТ

Ҳодиев Д., Сатторов Ё. А.

Аннотатсия: Дар мақола ҷанбаҳои илмию назариявии рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Ҷараёнҳои рушди муносибатҳои иқтисодию иҷтимоии замони муосир, ки боиси пайдоиши дигаргуниҳои ҳаёти мураккаби умумиҷамъиятӣ гардидаанд, нишон медиҳанд, ки бартарии асосии рақобати кишварҳо ва минтақаҳо бо нишондоди миқдорию сифатӣ бевосита бо рушди сармояи инсонӣ алоқаманд аст. Дар чунин вазъият, масъалаи фароҳам овардани шароити мусоид, ки ҳаёти одамон ва рушди ҳамаҷонибаи сармояи инсониро таъмин карда метавонад, аҳамияти аввалиндараҷа пайдо мекунад.

<u>Вожаҳои калидӣ:</u> деҳот, инфрасохтори иҷтимоӣ, хизматрасониҳои иҷтимоӣ**,** стандартҳои иҷтимоӣ, рушди деҳот, соҳибкорӣ.

Дар шароити суръатгирифтани муносибатҳои бозорӣ, мавқеъ пайдо кардани бахши хусусӣ дар муносибатҳои иқтисодию иҷтимоӣ, дигаргуншавии низоми идоракунии хоҷагидорӣ вобаста ба тақозои ҷаҳони муосир дар самти такмил ва ташаккули инфрасохтори иҷтимоии ба талабот мувофиқ, низ тағйиротҳои куллӣ ба вуҷуд омаданд, ки ин тағйиротҳо дар шароити деҳот низ ба назар мерасанд. Қаблан мушкилоти алоқаманд бо таъмини инфрасохтори иҷтимоии деҳот бо маблағгузории давлатӣ ҳал карда мешуд. Аммо бо пайдо шудани соҳаҳои гуногуни маблағталаб ва мураккаб гардидани сохтори иҷтимоии давлат дар аксари мавридҳо мушкилоти алоқаманд бо рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот сари вақт ҳали худро пайдо намекунад. Ин нуқта албата ба таври васеъ дар натиҷаҳои илмии Неъматов Б., Тағоев Ҷ.Ҳ. ва Аҳмадов Р. қайд шудааст. Мақсад аз муаррифии ин нуқтаи назар аз он иборат аст, ки баъди дигаргуниҳои сохтори дар низмои хоҷагидории Иттиҳоди

давлатҳои мустақил, рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот зери таъсири омилҳои зиёде қарор гирифт, ки ҳануз ҳам аз таъсири онҳо роҳи тарақиёт ва рушди замонавиро пайдо накардааст. Аз ин хотир мо дар раванди таҳқиқ тасмим гирифтем, ки маҷмуи омилҳо, ки ба раванди такмилёбӣ ва ташаккулёбии инфрасохтори иҷтимоии деҳот бевосита ё бавосита таъсир мекунанд, муайян намуда, вобаста ба хусусияти таъсири онҳо роҳҳои рушди ин инрасохтори иҷтимоии мусоидро барои аҳолии деҳот муайян намоем.

Дар мариди таҳқиқ натиҷаи корҳои илмию таҳқиқотӣ муайян намуданд, ки то ҳанӯз таснифоти ягонаи омилҳои таъсиррсон ба рушди инфрасохтори иҷтимоӣ вуҷуд надорад. Роҷеъ ба таснифоти омилҳои алоқаманд бо рушди инфрасохтори иҷтимоии аз ҷониби олимон ақидаҳои гуногун вуҷуд дорад. Ҳар як муҳақиқ вобаста ба равияи омӯзишии худ, кӯшиш намудааст, ки маҷмуи омилҳоеро муайян созад, ки бевосита ба масъалаи таҳқиқ робита дорад. Гузашта аз ин мо чунин фикр мекунем, ки вуҷуд надоштани назарияи ягона оид ба таснифоти омилҳои инфрасохтори иҷтимоӣ, ин пеш аз ҳама ба зуҳур кардани ногаҳонии омилҳо, яъне хусусияти номуайянии онҳо инчунин аз сохтори ҷойгиршавии минтақа, намуди шуғл дар минтақа, сатҳи талаботи мардум роҷеъ ба истифодаи объектҳои инфрасохтори иҷтимоӣ ва ғ. вобаста мебошад. Дар ҳар сурат барои баровардани хулосаи аниқ роҷеъ ба таснифоти намуди омилҳои таъсиррасон ба инфрасохтори иҷтимоии деҳот, натиҷаҳои хулосаҳои илмии олимони ватанию хориҷӣ мавриди назар қарор дода шуда, сипас хулосабарори хоҳем кард.

Дар мавриди вобастагии рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот Петренко И. Я. ва Чужинов П.И. қайд мекунанд, ки нахустин кӯшиши такмил ва ташаккули инфрасохтори иҷтимоии барои аҳолии деҳот мувофиқ, ин бартараф кардани мавҷудияти таъсири манфии омилҳо мебошад. Ва дар ин росто онҳо қайд мекунанд, ки раванди ташаккули инфрасохтори иҷтимоӣ қабла бояд дар системаи комплекси агросаноатӣ ба назар гирифта шуда, сипас вобастагии онро аз омилҳои муайян кардан мумкин аст, ба монанди: шароити хок ва иқлим; релефи замин; ҳолати роҳ; маҳалли ҷойгиршавии хоҷагӣ; хусусиятҳои технология; ҷойгиршавии иншооти истеҳсолӣ; сатҳи тахассус; сатҳи консентратсия ва ғ. [1, с.560].

Воқеан, дар шароити муосир, деҳот ва кишоварзӣ маҷбуранд бо назардошти вазъи ғайриқаноатбахши тамоми системаи кишоварзӣ ва тарзи ҳаёти деҳот фаъолият ва рушд кунанд. Вазифаҳои рушди соҳаи кишоварзӣ барои ҷойгиркунии ҷузъҳои механизми иқтисодии соҳавӣ ва деҳот, муайян ва баррасии омилҳои дахлдори рушд талаботи нав ба миён гузоштанд. Дар ҳалли

мушкилоти рушди деҳот ва инфрасохтори онҳо равишҳои гуногун мавҷуданд. Маълум аст, ки деҳот ва фаъолияти хоҷагидорӣ дар деҳот, ин муҳимтарин такягоҳи аҳолии шаҳр дар робита ба қонеъсозии талабот ба маҳсулоти тозаи хоҷагии қишлоқ ба ҳисоб меравад. Аз ин, рӯ аксарияти олимон таснифоти омилҳоро бо таваҷҷӯҳ ба рушди комплекси аграсаноатӣ таҷдиди назар кардаанд, ки ин албата аз аҳамият холи нест.

Ҳамин тавр, узви вобастаи Академияи илмҳои кишоварзии Федератсияи Руссия Огарков А.П. чунин мешуморад, ки сохтмони асосии деҳот бояд ҳамчун самти афзалиятноки рушди минтақаҳои деҳоти ҳар давлат дар нуқтаҳои аҳолинишин бо минтақаҳои ҳамаҷонибаи муҷаҳҳази функсионалӣ, таҷҳизоти муҳандисии зарурӣ эътироф карда шавад, то фарқиятҳои таърихан мавҷудбудаи шаҳрҳо ва деҳотро пешгирӣ кунанд, инчунин вайроншавии системаи шаҳраксозии деҳотро пешгирӣ кунанд ва дар баробари ин аз нигоҳи стратегӣ як низоми инфрасохтори хуби иҷтимоиро таъмин намоянд, ки аз натиҷаи таъсири омилҳо кам зарар бинад. Яъне у ба сифати омилҳои таъсиррасон мавҷуд набудани иншоотҳои муҳандисӣ ва баэътибор нагирифтани ҷойгиршавии дурусти объектҳои иҷтимоиро ҷудо намудааст [2, с.67].

Воқеан, дар мавриди ба талаботи замон мувофиқ сохтани инфрасохтори иҷтимоӣ бояд аз нигоҳи муҳандисӣ шуғли таърихан муҳим ё анъанавии ҳар як деҳот ҳифз карда шавад. Деҳоте, ки ба парвариши ҳайвонот, паранда, маҳсулоти полезӣ ва ба инҳо монанд аз қадим боз машғул буд ва малакаи зарурӣ дар ин самт дорад, набояд аз байн бурда шавад.

Ҳамин тариқ, Мичурин Ф.З. қайд мекунад, ки таваҷҷӯҳи махсус дар шароити муосир бояд ба такмил додани механизми идоракунии эҷоди инфрасохтори муҳандисӣ дар деҳот дода шавад, зеро бунёди шабакаҳои муҳандисӣ сифати зиндагии мардуми деҳотро дар баробари беҳбуди шароити истеҳсолот беҳтар менамояд ва ба низоми инфрасохтори иҷтимоии деҳот таъсири мусбӣ мерасонад [3, с.330].

Ба гуфтаи муаллиф, сатҳи рушди муҳандисии қаламрав ба рушди инфрасохтори иҷтимоии шаҳракҳои деҳот таъсир мерасонад. Баъзе унсурҳои инфрасохтори иҷтимоӣ ҳадафи дуҷонибаи функсионалӣ доранд: иҷтимоӣ ва истеҳсолӣ. Инҳо иншооти муҳандисӣ, шабакаҳо, коммуникатсия мебошанд. Сатҳи баланди рушди муҳандисӣ сатҳи баланди ободонӣ, барқ, газ, об, яъне рушди иҷтимоии деҳотро пешакӣ муайян мекунад. Ғайр аз он, ба дигар объектҳои таъиноти иҷтимоӣ имконият дода мешавад, ки дар иҷрои вазифаҳои махсуси худ аз инфрасохтори муҳандисӣ истифода баранд.

Албата ба инҳо монанд таклифҳоро дар бораи вусъат додани сохтмони муҳандисӣ ва манзил дар деҳот, ки муҳимтраин омили инфрасохторӣ ба ҳисоб мераванд аз ҷониби бисёр олимони ватанию хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор додашудааст.

Бояд қайд кард, ки зарурати баланд бардоштани сатҳи рушд ва рушди муҳандисии қаламравро бӯҳрони системавии соҳа маҳдуд мекунад, ки хусусиятҳои хоси он, ба гуфтаи академики Академияи илмҳои кишоварзии Федератсияи Руссия Крилатих Е.Н., инҳо буда метавонанд: деформатсияи сохтории механизми иқтисодии соҳавӣ, вайрон кардани робитаҳо ва таносубҳои мавҷуда; паст шудани сатҳи ҳосилхезии хок, кам шудани майдони заминҳои кишоварзӣ; паст шудани сатҳи дастгирии давлатӣ ба соҳа; тамоюлҳои манфии рушди иҷтимоии деҳот, аз байн рафтани маҳалҳои аҳолинишин, кам шудани шумораи аҳолии деҳот, озод кардани коргарон аз корхонаҳои барҳамхӯрдаи кишоварзӣ [4, с.8].

Дар баробари ин гуфтаҳо инчунин баъзан олимон таваҷҷӯҳи бештар ба дастгирии давлатии рушди инфрсохтори иҷтимоии деҳот додаанд ва чунин мешуморанд, ки муҳимтарин омили муайянкунандаи дараҷаи рушди инфрасохтори иҷтимоӣ дар шароити деҳот, айни замон ин зарурат ба дастгирии давлатии соҳа мебошад.

Ҳамин тариқ, айни замон, татбиқи амалии тадбирҳое, ки ба рушди инфрасохтори минтақаҳои деҳот нигаронида шудаанд, нуқсонҳои муайяне доранд. Аммо аке аз муҳимтарин омил, ин мушкилоти ҷиддии маблағгузорӣ ва дастгирии давлатӣ ба ҳисоб маравад. Муқаррар карда шудааст, ки сабабҳои асосии вазъи таърихан номусоиди рушди минтақаҳои деҳот, ин принсипи маблағгузории рушди инфрасохтори иҷтимоӣ ва муҳандисии деҳа, сатҳи баланди хароҷоти рушди маҷмӯии маҳалҳои аҳолинишини деҳот бо сабаби табиати парокандаи шаҳракҳои деҳот мебошанд.

Мушкилоти маблағгузории нокифояи соҳаҳои афзалиятноки алоқаманд бо рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот ва дар маҷмуъ низоми хоҷагидории мардуми деҳот дар ҷумҳурии мо мушоҳида мешавад. Албата, сарфи назар аз он, ки дар таҷрибаи муосир тамоюли афзоиши маблағгузорӣ аз буҷет ва манбаъҳои ғайрибуҷави гуногун оид ба рушди фаъолият дар шароити деҳот ба назар мерасад, аммо бовуҷуди ин ҳанӯз ҳам дар рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот тағйироти куллӣ ба назар нарасидааст, ки аз он мардуми ин ё он деҳот ибрози қаноатмандӣ дошта бошанд.

Илова бар ин баъзан муаллифони дигар чунин мешуморанд, ки аз нигоҳи сохтори демографӣ метавонад омилҳои зиёде вуҷуд дошта бошанд, ки барои

пойдории рушди деҳот таъсир гузоранд. Вобаста ба ин қайд шудааст, ки имрӯз зарурати таъмини маблағгузории кафолатноки чорабиниҳо оид ба рушди иҷтимоии деҳот, ташкили гурӯҳи мувофиқи иҷтимоӣ - синфи миёна дар деҳот муҳим аст [5, с.13].

Инчунин ёдовари шудааст, ки ташаккули синфи миёна дар деҳот, ҷиҳати пешгирии кам шудани шумораи аҳолии деҳот, муттаҳидшавии он дар деҳот ва нигоҳ доштани шаҳраки деҳот бояд ташаббусҳо анҷом дода шавад. Таҳлили равишҳои муосири назариявӣ оид ба муайян кардани омилҳое, ки ба рушди инфрасохтори иҷтимоии шаҳракҳои деҳот таъсир мерасонанд, аз ҷониби муаллиф гузаронида шудааст, ки дар хулосаи худ онҳоро ба таври умум ба се намуди асосӣ ҷудо кардааст:

- аввалан, аксарияти пешниҳодҳо, ки ба низоми рушди устувори муносибатҳои ӣқтисодию иҷтимоии деҳот бахшидашудаанд ва хусусияти татбиқию умумиро касб намудаанд;

- дуввум, кӯшишҳои аниқ дар робита ба масъалаҳои таъмини маблағгузории зарурии барномаҳои рушди деҳот, баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми деҳот, нигоҳдорӣ ва такмил додани системаи шаҳраксозии деҳот, зарурати ба назар гирифтани шароити табиӣ ва шароити экологӣ, афзоиши суръати сохтмони манзил ва беҳтар намудани инфрасохтори муҳандисӣ дахл доранд;

- сеюм, ҷамъи пешниҳодҳо ва ташаббусҳо, ки барои омӯзиши омилҳои ба рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот ва унсурҳои инфиродии он бевосита таъсир мерасонанд, ба таври кофи табиқи амалии худро пайдо карда наметавонанд.

Адабиёт

1. Петренко И.Я. Экономика сельскохозяйственного производства / И.Я. Петренко, П.И. Чужинов. – Алма-ата: Кайнар, 1992. – 560 с.
2. Огарков А.П. Главный приоритет в устойчивом развитии сельских территорий // Экономика сельского хозяйства России. – 2009. – № 7. – С. 67-72.
3. Мичурина Ф.З. Оптимизация экономических и социальных факторов развития сельских территорий / Ф.З. Мичурина, Л.И. Теньковская, Е.В. Роженцева. – Пермь: ПГСХА, 2012. – 330 с.
4. Крылатых Э.Н. Прогноз развития агропродовольственного сектора России до 2030 года // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий. – 2006. – № 9. – С.8-12.
5. Пациорковский В.В. Ключевые направления возрождения и закрепления сельского среднего класса // Аграрный вестник Урала. – 2009. – № 8. – С. 16-20. 2)
6. Петриков А.В. Формирование условий для развития среднего класса в деревне // Аграрный вестник Урала. – 2009. – № 8. – С. 13-16.

7. Бондаренко, Р. П. Роль и значение социальной инфраструктуры села/Р. П. Бондаренко//Экономика, управление, финансы: материалы II междунар. науч. конф. (г. Пермь, декабрь 2012 г.). – Пермь, 2012. - С. 183-185.
8. Каримова, М.Т. Организация социальной работы в Таджикистане/М.Т. Каримова, Ф.М. Муминова. - Душанбе: Ирфон, 2011.- 86с.
9. Васильев, В.П. Социальная инфраструктура села и рынков/В.П. Васильев - Йошкар-Ола: Колос. - 1998. - 184с.
10. Ахмедов Р.Р. Основы формирования и развития сферы социальных услуг в сельской местности/Автореф. дисс. на соиск. уч. степени к.э.н. - Душанбе, 2017. - 22 с.

ФАКТОРЫ, ОПРЕДЕЛЯЮЩИЕ ПРОЦЕСС СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ СЕЛА

Ходиев Д.А., Сатторов Ё.А.

В статье рассматриваются теоретические и прикладные аспекты развития социальной инфраструктуры сельских местностей. Тенденции развития современных экономических и социальных отношений, которые привели к сложным изменениям в общественной жизни, показывают, что главное конкурентное преимущество стран и регионов в количественном и качественном отношении напрямую связано с развитием человеческого капитала. В этой ситуации вопрос создания благоприятных условий, обеспечивающих жизнь людей и полноценное развитие человеческого капитала, приобретает первостепенное значение.

Ключевые слова: село, социальная инфраструктура, социальные услуги, социальные стандарты, развитие села, предпринимательство.

THE FACTOR DETERMINING THE PROCESS OF IMPROVING THE SOCIAL INFRASTRUCTURE OF THE VILLAGE

Hodiev D.A. Satorov Yo.A.

The article examines the theoretical and applied aspects of the development of social infrastructure in rural areas. Trends in the development of modern economic and social relations, which have led to complex changes in public life, show that the main competitive advantage of countries and regions in quantitative and qualitative terms is directly related to the development of human capital. In this situation, the issue of creating favorable conditions that ensure the life of people and the full development of human capital becomes of paramount importance.

Key words: village, social infrastructure, social services, social standards, rural development, entrepreneurship.

Сведения об авторов:

Ҳодиев Дадахон Абдуллоевич – н.и.и., дотсенти кафедраи менеҷмент ва маркетинги ДМТ, 734025, шаҳри Душанбе, тел: (992) 93 501 70 51. **E-mail:** mfahim@mail.ru

Сатторов Ёваршо Аторутшоевич –ассистенти кафедраи маркетинг ва агробизнеси ДАТ ба номи Ш. Шохтемур,734025, город Душанбе, (992)98 777 71 43; **E-mail:** yovar-03.95@mail.ru

УДК: 569.48.75.9.

ТАМОЮЛИ РУШДИ СОҲИБКОРӢ ДАР ИҚТИСОДИ ДЕҲОТ

Одинаев Ш. Т., Бозориев Р. Ш.

Аннотатсия: дар мақолаи мазкур, фаъолияти соҳибкори дар шароити имрузаи деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил карда шуда, ҳамзамон дар шароити муосир рушди соҳибкорӣ дар иқтисоди деҳот бидуни тадбиқи шаклҳои гуногуни фаъолияти интегратсионӣ имконопазириро нишон додааст.

Калимаҳои калидӣ: соҳибкорӣ, деҳот, иқтисодиёт, рушд, моликияти хусусӣ, интегратсия.

Барои ташаккул ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар ҳар муҳити бозор се шарти муҳим зарур аст: моликияти хусусӣ; муҳити ракобат; ташаббуси соҳибкорӣ. Мавҷудияти ин шартҳо асосҳои ташкилии ташаккул ва рушди фаъолияти соҳибкориро дар деҳот муайян намуда, аммо зуҳури амалии ин шартҳо бо сатҳи муаяйнии асосҳои зерин вобастагӣ дорад: ,

- асосҳои ҳуқуқӣ, ки қабули санадҳои зарурии меъёрӣ-ҳуқуқиро дар бар мегирад, ки ин «қоидаҳои умумии бозиро» барои ҳамаи субектҳои соҳибкорӣ муайян мекунад;
- асосҳои иқтисодӣ, ин муносибатҳои моликияти соҳибкорон ва сохторҳои хоҷагидорӣ дар ҷомеа;
- интихоби озоди шаклҳои ташкилии фаъолияти соҳибкорӣ вобаста бо афзалиятҳо ва норасоиҳои шаклҳои муайяни хоҷагидорӣ мебошад.

Бинобар ин, яке аз шароити муҳимтарини ташаккул ва рушди фаъолияти соҳибкорӣ дар иқтисоди деҳоти Тоҷикистон таснифгардии ҳуқуқи моликият, ки дар натиҷаи он одамони кордон ва боғайрат соҳиби ҳуқуқи иқтисодӣ мешаванд. Бояд такид намуд, ки ташаккул ва рушди бемайлони соҳибкорӣ дар иқтисоди деҳот бо тариқи гузаронидани ислоҳоти иқтисодӣ аз тарафи давлат, пеш аз ҳама бо қабулу амалигардонии Қонуни Ҷумҳрии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ» (16 май соли 1997 №464), ки муносибатҳои байни давлатро дар шахси мақомоти ваколатдори он ва шахсони ҳуқуқию воқеӣ дар рафти хусусигардонии моликияти давлатӣ муаяйн сохту имконият дод, ки субъектҳои хоҷагидори иқтисоди деҳот соҳиби моликият шаваду ҳуқуқи истифодабарии ин моликиятро пайдо намояд, оғоз ёфта буд. [1]. Чуноне, ки аз рақамҳои ҷадвали ҷадвали 1, бармеояд дар давоми солҳои 1997 то 2019 дар мамлакат беш аз 2796 воҳиди амволи давлатӣ ва ё корхонаҳои давлати хусусимгардонида шудааст. Дар соҳаи кишоварзӣ бошад, дар ин давраи беш аз 785 адад хусуси гардонида шудааст, ки беш аз 28 фоизи хусусигардонии амволи умумии давлатиро дар бар мегирад. Дар иқтисоди деҳот боз иншоотҳои

давлатии дигар соҳаҳо (сохтмон, амволи хизмарасониҳои гуногкн, нақлиёту алоқа ва ғ.) хеле бисёр буд, ки онҳо низ хусусӣ гадонида шуда барои рушди соҳибкори мусоидат намуданд.

Ҷадвали 1.

Раванди хусусигардонии амволи давлатӣ аз рӯи соҳаҳои иқтисодиёт дар солҳои 1997-2019

	1997	2000	2005	2010	2015	2019	Ҳамагӣ
Саноат	18	21	90	9	6	57	201
Сохтмон	10	16	75	2	2	1	106
Нақлиёт ва алоқа	7	19	79	15	8	2	130
Савдо	335	150	78	6	-	3	572
Хизматрасонии маишӣ	181	90	50	13	26	1	361
Кишоварзӣ	40	275	182	181	101	6	785
Ва ғайра	105	276	116	66	58	20	641
Ҳамагӣ	696	648	670	292	201	24	2796

Сарчашма: Тоҷикистон: 25 соли Истиқлолият. Душанбе. – 2016 с. 237. Омори ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020, с. 224

Такмилёюии инситиутҳои моликият ва ҳамзистии баробари шаклҳои гуногуги моликият мутобиқ бо Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон имконият фароҳам овард, ки ҳар як фарди мамлакат ҳамагуна моликияте, ки дар ихтиёри худ дорад барои ташкили фаъолияти иқтисодиву тиҷоратӣ ва гирифтани даромад истифода барад. Яъне ба ибораи дигар имконияти сармоягардонии молу амволи тамоми шаҳрвандон рӯи кор омад. Ин раванд бо тариқи ташкили шаклҳои гуногуни соҳибкорони инфиродӣ сурат гирифт. Ба қайдгирии соҳибкорони инфиродӣ бо тариқи шаҳодатнома, хоҷагии деҳқонӣ ва патент фаъолият менамоянд дар ҷадвали 2 оварда шудааст.

Ҷадвали 2.

Шумораи соҳибкорони инфиродии ба қайд гирифташуда ва амлакунанда тибқи патент ва шаҳодатнома дар ҳудуди ҷумҳурӣ

	2015				**2019**				**С.2019 нисбат ба с 2015,%**
	Шаҳо-датнома	**Хоҷа-гии деҳ-қонӣ**	**Патент**	**Ҳамагӣ**	**Шаҳо-датнома**	**Хоҷа-гии деҳ-қонӣ**	**Патент**	**Ҳамагӣ**	
	Ба қайдгиифташуда								
Ҷумҳурии Тоҷикистон	61397	125215	217231	403843	78469	163095	319105	561269	914,1
аз он ҷумла дар:									
ВМКБ	1343	81	4603	6027	1754	491	6434	8679	646,2
Вил. Хатлон	10116	48207	51188	109511	12601	63908	73519	150028	1483,1
Вил. Суғд	15787	50815	74436	141038	20160	64646	111921	196727	1246,1

НТҶ	11758	26092	38224	76074	15911	34629	55366	105906	900,7
	фаъолияткунанда								
Ҷумҳурии Тоҷикистон	**32084**	**123379**	**88343**	**243806**	**34604**	**155621**	**105338**	**295563**	921,2
ВМКБ	885	78	1928	2891	1071	485	2182	3738	422,3
Вил. Хатлон	6020	47540	23696	77256	6105	60647	26283	93035	1545,4
Вил. Суғд	10454	50472	28309	89235	10957	62334	35499	108790	1040,6
НТҶ	5032	25282	14262	44576	6106	32147	16589	54842	1089,8

Сарчашма: Тоҷикистон: 25 соли Истиқлолият. Душанбе.-2011.-с. 234. Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020, с. 221

Чуноне, ки аз маълумоти ҷадвали 2. бармеояд дар давраи солҳои 2015-2019 шумораи соҳибкорони инфиродии ба қайд гирифташуда дар мамлакат аз 61397 то 561269 адад ва ё беш аз 9,1 маротиба зиёд шудааст. Соли 2019 дар шумораи умумӣ хоҷагии деҳқонӣ 29,0%, патент – 56,8%-ро ташкил додааст, ки ин нишондиҳанда дар соли 2015 мувоффиқан 31 ва 53,7%-ро ташкил дода буд. Яъне, ҳиссаи шумораи соҳибкории инфродӣ бо патент фаъолияткунанда афзудааст. Чи тавре, ки маъмул аст, беш аз 70 фоизи аҳолии мамлакат дар манотиқи деҳот зиндагӣ менамоянд. Бинобар он шумораи соҳибкорони инфиродӣ дар иқтисодиёти деҳоти минтақаҳои мамлакат тамоюли афзоиш дорад. Масалан шумораи онҳо дар ВМКБ да ин даваи таҳлили беш аз 6,4 маротиба, дар вилояти калонтаини мамлакат - Хатлон- 14,8 маротиба, вилояти Суғд 10,4 маротиба ва НТҶ – 10,9 маротиба афзудааст. Сатҳи рушди соҳибкории инфроди бақайдгиифташуда дар вилояти Хатлон баландарин буда, он аз ҳисбои афзоиши соҳикории инфродии аз рӯи патент фаъолияткунанад ба вуқӯ омадааст: соли 2019 49,2%-ро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2015 1,8 банди фоизи зиёд шудааст.

Таҳлилҳои маълумоти ҷадвали 2, нишон медиҳанд, ки аз шумораи умумии соҳибкорони инфиродии ба қайд гирифташуда дар соли 2019 ҳамаги 52,6 фоизашон фаъолияткунанда мебошад. Ин нишондиҳанда дар соли 2015 60,3% ташкил дода буд, тамоюли пастравӣ гирифтааст. Дар дигар минтақаҳои мамлакат низ чунин тамоюл ба чашм мерасад. Фарқияти миёни соҳибкорони инфиродии ба қайд гирифташуда ва фаъолияткунанда сифати объективӣ дорад ва ин намуди фаъолият ба мисли ҳуҷайраҳо пайдо мешаванд ва дар натиҷаи гузариш ба шакли нисбтан мурракаби фаъолияти иқтисодӣ ва ё мутобиқ нашудан ба шароити зудтаъғирёбанда бозорӣ ва заминаҳою муҳити институсионалӣ, барҳам мехуранд. Ин зуҳурот тарҳи инкишофи иқтисодиро муаяйн менамоянд.

Дар иқтисоди деҳот мутобиқ бо низоми иқтисоди бозорӣ шумораи шахсони ҳуқуқии аз рӯи шаклҳои моликият ва андоза гуногун низ фаълият

доранд, ки онҳо аслан иқтисодиёти деҳотро ташкил дода, аммо шумораи онҳо тамоюли пастравиро доро мебошад. Масалан. шумораи корхонаҳои кишоварзи ва шикор, ки соли 2015 8712 ададро ташкил дода, соли 2019 нисбат ба соли 2015 ин рақам 4193 адаро ташкил дод, ки беш аз 51,8% кам шудааст. Аз 90 фоизи шумораи шахсони ҳуқуқиро крхонаҳое, ки коргаронашон то 30 нафар мебошанд ташкил медиҳад. Шумораи онҳо низ дар ин давра беш аз 45% кам шудааст. Корхонаҳое, ки шумораи коргарнашон аз 30 то 200 нафар мебошанд беш аз 90 фоиз кам шудааст. Дар бахши моҳидорӣ, аслан шахсони ҳуқуқие, ки шумораи коргаронашон то 30 нафар мебошанд, низ тамоюли камшавӣ мушоҳид мешавад. (ҷад.3.) Ин тамоюли поёнравӣ шаҳодат аз он медиҳад, ки низоми ҳавасмандӣ дар рушди корхонаҳо коҳиш ёфтааст, бештари онҳо фаъоляти худро бо гузариш ба соҳибкории инфродӣ идома доданд ва ё фаъолияти худро қатъ намуданд. Бинобар он зарурати такмили механизмҳои дастгирии давлатӣ ба мақсади ҷоннок намудани фаъолияти шахсони ҳуқуқи да иқтисоди деҳот ба миён омадааст.

Ҷадвали 3.

Шумораи шахсони ҳуқуқии аз рӯи шаклҳои моликият, адад

Соҳаҳо	**2015**				**2019**				**Ҳамагӣ, с.2019 нисбат ба с.2015**
	Ҳамагӣ амал-кунан-да	**аз он ҷумла:**			**Ҳамагӣ амал-кунанда**	**аз он ҷумла:**			
		дав-латӣ	**хусусӣ, кол-лективӣ**	**омехта ва. хориҷӣ**		**давлатӣ**	**хусусӣ, кол-лективӣ**	**омехта ва. хориҷӣ**	
Кишоварзӣ ва шикор	8712	284	8408	20	4193	208	3974	11	-51,8
то 30 нафар	7389	130	7239	20	4061	136	3916	9	-45,0
аз 30 то 200 нафар	1272	144	1128	-	124	68	54	2	-90,2
зиёда аз 201 наф.	51	10	41	-	8	4	4	0	-84,3
Моҳидорӣ	34	3	31	-	30	1	28	1	-11,7
то 30 нафар	34	3	31	-	29	1	27	1	-14,7
аз 30 то 200 нафар	-	-	-	-	1	-	1	-	-
зиёда аз 201 наф.	-	-	-	-	-	-	-	-	-

Сарчашма: Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2016, 231; Омори Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2020, с. 219

Чуноне, ки борҳо қайд намудем дар рушди иқтисоди деҳот хоҷагиҳои деҳқонӣ ҳамчуни соҳибкории аграрӣ саҳми калидӣ дорад. Фақат дар давраи солҳои 2014-2019 шумораи онҳо аз 10,8 т 17,2 ҳазор адад ва ё 59,2% афзудааст. Айни ҳол дар ихтиёри онҳо беш аз 70% замини истифодаи кишоварзӣ ва 30%-и

ҳамагӣ замин дар истифодаи корхонаҳои кишоварзӣ қарор дорад. Пайваста бо афзудани шумораи хоҷаниҳои деҳқонӣ андозаи миёнаи масоҳати замини онҳо аз 23,7 то 15 гектар ва ё 8,7 гектар паст шудааст. (Ҷадвали 4.). Амалияи хоҷагидорӣ дар бахши хоҷагиҳи деҳқонӣ нишон додааст, ки самараноки фаъолияти онҳо дар ҳудуди 10-15 га нисбатан баланд мебошад. Воқеан таъмини рушди интенсивию инноватсиони онҳо имконият медиҳад, ки дар ин майдони фаъолият бо тариқи таъсиси гармхонаву корхонаҳои хурди коркарди маҳсулоти кишоварзӣ, боғҳи интенсивӣ ва ғ. хоҷагиҳои деҳкони дар пояи рушди индустриалӣ ба як «фабрикаи» истеҳсолии муоси табдил ёбанд.

Ҷадвали 4.

Динимика хоҷагиҳои деҳқонӣ ва заминҳои истифодаи кишоварзӣ

Нишондиҳандаҳо	*2014*	*2015*	*2016*	*2017*	*2018*	*2019*	С.2019 нисбат ба с 2014,%
Теъдоди хоҷагиҳои ба қайдгирифташу-даи деҳқонӣ, адад	108035	130176	145107	164631	172668	171975	159,2
Замини истифодаи кишоварзӣ, ҳаз. гектар	2558,3	2557,1	2591,5	2571,9	2581,9	2583,7	100,9
Таносуб нисбат ба ҳамагӣ киштзори кишоварзӣ,%	70,9	70,8	71,2	70,3	70,3	70,3	-0,6 ф
Таносуб нисбат ба ҳамагӣ замин дар истифодаи корхонаҳои кишоварзӣ, %	37,1	37,0	37,3	36,9	37,0	37,0	-0,1
Андозаи миѐнаи масоҳати замин, гектар	23,7	19,6	17,9	15,6	14,9	15,0	-8,7 га

Сарчашма: Омори чумхурии Тоҷикистон, 2020, с. 238; Кишоварзии Тоҷикистон, 2020 С. 23

Дар Паёми Асосгузори сулҳу вахдат, Пешвои миллат, Президенти кишвар мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2019) қайд шудааст, ки «Мо саноатикунонии босуръатро ҳамчун ҳадафи чоруми стратегии кишвар қабул кардем, зеро рушди саноат барои таъмин намудани устувории иқтисодиёт, ташкили ҷойҳои нави корӣ, баланд бардоштани иқтидори содиротии мамлакат ва рақобатнокии он замина мегузорад..” Бояд такид намуд, ки санатикунони на танҳо омили муҳими рушди қтисодии мамлакат мебошад, балки дар ин раванд тамаддуни саноатии кишварро ба вуҷуд меорад, ки пайваста ба он ташаккулу рушди тамаддуни инсдустриалии аҳолии

деҳот, ки ҳамзамон нерӯи бузурги рушди тамсилаи иқтисоди индустриаливу аграрӣ мебошад, мусоидат менамояд. [2].

Солҳои охир, пайваста бо бунёди инрасохторҳои азими стратегӣ ва такмили асосҳои институсионалӣ заминаҳо ва шароитҳои мусоид барои рушди соҳибкории истеҳсоливу саноатӣ дар манотиқи деҳоти мамлакат пайдо шудааст. Гурӯҳи муаяйни соҳибкорони ташабуссору нерӯманд дар ин самт фаъолияти босубот пайдо намуданд ва силсилакорхонаҳои саноатӣ, ки дар минтақаҳои мамлакат ба фаъолият оғоз намуданд, аз ин шаҳодат медиҳад. Масалан, сол аз сол сурати ба кор андохтани силсила корхонаҳои саноатӣ дар минтақаҳои мамлакат, аз он ҷумла ноҳияҳои деҳоти мамлакат афзуда истодааст, ки дар роҳи тадбиқи стратегияи воридотивазкунанда ва рақобатпазирии маҳсулоти саноатӣдар бозори дохлииву ҷаҳонӣ ҷаҳонӣ заминаи мусоид гузошта истодааст.

Барои тасдиқи гуфтаҳои боло мо тамоюли рушди саноаттро дар ноҳияҳои манотиқи деҳоти вилоят Хатлон мавриди таҳлил қарор додем. Чуноне, ки аз рақамҳои ҷадвали 5. бармеояд, соли 2019 ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияҳои деҳоти вилояти Хатлон 5254,3 млн. сомниро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2014 қариб 2,4 маротиба афзудааст. Ҳиссаи корхонаҳи саноатии ноҳияҳои деҳот дар истеҳсоли маҳсулоти саноатии вилоят соли 2019 60,6 %-ро ташкил додааст, ки нисбат ба соли 2014 (48,7%) 11,9 банди фоиз зиёд шудааст. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар иқтисоди деҳот шумора ва нуфузи соҳибкории саноатӣ сол аз сол зиёд шуда истодааст. Дар давраи таҳлилӣ баландтарин сатҳи рушди соҳибкори саноатӣ дар ноҳияҳои Данғара (496,3%), Ёвон (346,9%), Қубодиён (230,7%) ба чашм мерасад, ки онҳо аллакай ба сатҳи индустриаливу – аграри расиданд ва ба минтақаи саноатии табдил ёфтаанд. Дар марҳилаи нави рушди мамлакат таваҷҷӯҳ ба он соҳаҳои саноат дар иқтисоди деҳот дода мешавад, ки аз як тараф дивесификатсияи истеҳсолот ва барориши маҳсулоти дорои сифати истеъмолии баланд, аз тарафи дигар ба истифодаи манбаҳои ашёу захираҳои бои маҳалӣ равона шуда бошад, таъмин менамоянд.

Ҷадвали 5.

Динамикаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти саноатӣ дар ноҳияҳои деҳоти вилояти Хатлон (млн. сомони)

Ноҳияҳо	***2014***	***2015***	***2016***	***2017***	***2018***	***2019***	**С2019 бар 2014,%**
Балҷувон	20,8	14,1	11,3	11,6	14,4	18,6	89,4
Кушониён	167,6	187,4	185,5	199,1	234,9	242,9	144,9
Вахш	108,4	103,8	106,1	151,9	160,9	150,9	139,2
Восеъ	84,7	89,5	89,5	90,5	91,3	103,3	121,9
Хуросон	142,0	113,8	115,1	195,5	152,7	161,1	113,4
Данғара	331,6	531,5	669,1	1264,6	1392,4	1645,8	496,3
Кубодиён	48,5	84,8	85,4	85,7	98,4	111,9	230,7
Ҷ.Балхӣ	109,7	120,7	138,7	140,5	116,2	173,5	158,1
Ҷайҳун	86,9	88,1	100,9	113,1	93,6	107,8	124,0

Ҳамадонӣ	70,6	70,9	68,2	77,4	83,0	122,2	173,1
Фархор	103,6	118,6	118,1	121,6	133,4	144,8	139,7
Панҷ	67,6	69,8	70,2	77,0	84,1	101,6	150,3
Ховалинг	211,1	243,4	304,7	284,3	295,7	318,2	150,7
А.Ҷомӣ	95,3	99,9	100,3	108,6	110,1	133	139,5
Шаҳритус	115,2	121,1	105,4	107,2	145,9	171,3	148,7
Ёвон	446,1	606,7	869,4	1045,1	1374,2	1547,4	346,9
Ҳамагӣ дар ноҳияҳои деҳот	2209,7	2664,1	3137,9	4073,7	4581,2	5254,3	237,8
Ҳамагӣ дар вилоят	**4534,4**	**5178,3**	**5297,4**	**6584,6**	**7447,2**	**8661,1**	191,0

Сарчашма: Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, с.220-221

Моҳиятан бояд асосҳои консептуалии фаоълияти истеҳсоливу хоҷагидории тамоми субектҳои иқтисодии иқтисоди деҳотро ташкил диҳад, зеро он на танҳо ба самтгирии барои ноилгардии даромаднокии баланди истеҳсолот, балки паст намудани сатҳи воридоти ҳамон молҳо, ки метавон бо истифода аз захираҳои ватан ва нерӯҳои худӣ истеҳсол намуд, мусоидат кунад.

Дар шароити муосир рушди соҳибкорӣ дар иқтисоди деҳот бидуни тадбиқи шаклҳои гуногуни фаъолияти интегратсионӣ имконопазир аст. Таҷрибаи ҷаҳонии рушди шакли маъмули ҳамгиоии иқтисодӣ - кооператсия нишон медиҳад, ки на танҳо худ ҳамгирой ва ва истифодаи механизми коопеатсия дар соҳибкории иқтисоди деҳот, кооператсияе ки бо пажӯҳиши самтҳои асосии рушди шаклҳои гуногуни соҳибкорӣ машғул мебошад. Дар ҳамбастагӣ ва мувофиқати нақшавии амалҳои инсонӣ эҷодиёт, тафаккури илмӣ, идрок ва дониши ҳаёти иқтисодӣ ба миён меояд. Ин озодии тадқиқотҳои илмӣ, тақвияти аҳамияти таҷрибавии илми иқтисодӣ, ҷустуҷӯи роҳҳои ташкили тадқиқотҳои илмиро нисбати таърихи пайлоиш ва рушди шаклҳои соҳибкорӣ дар ҷумҳурӣ ва дурнамои рушди онро дарояндаи дур тақозо менамояд.

Мушкилоти дурнамо метавонад шаклҳои мухталифи фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории истеҳсолӣ низ гардад. Моҳияти он дар амаликунии муштараки лоиҳаҳои калон аз ҷониби давлат ва тиҷорати хусусӣ иборат аст. Масалан, бо мақсади дастгирӣ намудани соҳаи кишоварзӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурӣ Тоҷикистон ба воситаи барномаҳои мухталиф лоиҳаҳои гуногун ба маблағи хеле калон маблағгузорӣ шуда истодааст. Дар натиҷаи андешидани тадбирҳои ташкилӣ-иқтисодӣ аз оғози соли 1966 то ин ҷониб рушди баъдиҷангии истеҳсол ва коркарди маҳсулоти кишоварзӣ таъмин карда шуд. Бо вуҷуди ин барои муваффақ шудан ба худкифоии озуқаворӣ ва таъмини ҳаёти шоиста ва давомнокии он ноил шудан ба рушди босуботи чунин иқтисодиёти деҳа, ки қобилияти таҳвили маҳсулотро ба аҳолӣ дар ҳама фаслҳои

сол ва дар ҳар фосила дорад, зарур аст. Хулоса, рушди шаклҳои мухталифи соҳибкории истеҳсолӣ ва корхонаҳои муштараки коркард ҳамчун ҷузъи иқтисодиёти бисёруклада лаҳзаҳои муҳими сиёсати давлат дар шароити нав мебошад.

Дар иқтисоди деҳот истеҳсоли аксари маҳсулоти кишоварзӣ метавонад чун маҳаки шаклҳои гуногуни интератсияҳои соҳибкорони иқтисодӣ деҳот хидмат намояд. Масалан динамикаи рушди пахтакорӣ ҳамчун соҳа ва маҳсулоти стратегӣ аз он гувоҳӣ медиҳад, ки соҳа дар шароити бӯҳрони тӯлонӣ қарор гиифта буд, ва дар натиҷа, самаранокии корҳои корхонаҳои коркарди пахта ва дигар корхонаҳои саонатӣ, ки бо ашёи пахтагин рабт доштанд хеле паст гардида, ин боиси ҷамъ шудани маблағи калони қарз дар хоҷагиҳои пахтакорӣ дар назди сармоягузорон гардидааст.

Бояд қайд намуд, ки асоси зермаҷмӯи пахтакориро истеҳсоли пахтаи хом (истеҳсолоти кишоварзӣ) ва коркарди саноатии он (асосан ибтидоӣ) ташкил медиҳад. Дар ҷумҳурӣ 55 корхонаҳои коркарди пахта бо иқтидори истеҳсолии 1,5 млн. тонна фаъолият дорад. Аммо, ин иқтидор аз сабаби норасоии ашёи хом танҳо ҳамагӣ 25% истифода мешавад (ҷадвали 6.).

Ҷадвали 6.

Коркарди пахтаи хом дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Нишондиҳандаҳо	Воҳиди ченак	Солҳо					
		1991	2003	2005	2007	2009	2010
Ғунучини умумии пахта	ҳаз.т	814,2	537,3	447,9	419,8	296,0	310,5
Иқтидори истеҳсолии корхонаҳои коркарди пахта	млн.т	1,3	1,1	1,5	1,5	1,5	1.5
Истифодаи иқтидори ист. корхонаҳои коркарди пахта	%	62,6	47,9	29,8	27,9	19,7	21,7
Истеҳсоли пахтаи маҳиннах	ҳаз.т	245,5	160,8	153,3	153,2	97,6	102,3
Маҳсулоти иловагӣ (ғайриасосӣ): - тухми пахта	ҳаз.т	480,3	282,8	265,0	267,0	186,5	195,6
- тухмии техникӣ	ҳаз.т	378,4	103,0	70,3	52,8	39,5	41,4
- равғани растанӣ	ҳаз.т	76,1	29,8	27,8	23,8	17,6	18,0

Дар асоси маводҳо тартиб дода шудааст: Тоҷикистон: 20 соли Истиқлолияти давлатӣ (маҷмӯаи оморӣ) - Душанбе, 2011 - саҳ. 401;

Маълумотҳои ҷадвали 6 нишон дод, ки вазни қиёсии пахтакорӣ дар сохтори ММД дар давоми сол тамоили пастшавӣ дорад. Агар дар соли 1991 ҳиссаи пахтакорӣ дар сохтори ММД 10,6 фоиз бошад, пас соли 2010 ин нишондиҳанда ба 1,0 фоиз коҳиш ёфт. Ин, алалхусус, аз он сабаб аст, ки дар

тӯли солҳои охир бисёре аз хоҷагиҳои пахтакорӣ ба истеҳсоли намудҳои дигари зироат рӯ оварданд. Бояд қайд кард, ки аввал, пахта зироати меҳнатталаб аст ва дар ҳолати норасоии техника ва тарзи номураккаби истеҳсолот пахта бесамар мегардад; дуюм, пахтаро ҳамчун зироати техникӣ дар бозорҳои маҳалӣ в минтақавӣ дар намуди хом фурӯхтан имконнопазир аст, ки ин пахтакоронро водор месозад, ки маҳсулоти парваришкардаи худро ба корхонаҳои коркард тибқи шартҳои онҳо супоранд; сеюм, аз сабаби бемаврид будани ҳисобҳо ва рафтори монополии корхонаҳои коркард нисбати хоҷагиҳои пахтакор ва муносибати якҷониба ба муқаррар кардани нархҳои маҳсулоти фурӯхташуда бе дарназардошти манфиатҳои пахтакорон фурӯхта мешаванд, хоҳиши зиёд кардани истеҳсолот вуҷуд надорад.

Сабаби асосии бӯҳрони муосир дар зермаҷмӯи пахтакории КАС-и ҷумҳурӣ, ба назари мо, ин набудани системаи робитаҳои самараноки мутобиқ ба муносибатҳои бозории байни хоҷагиҳои пахтакор ва корхонаҳои коркард мебошад.

Бинобар ин, ҳангоми муҳокимаи вариантҳои ноил шудан ба рушди босуботи иқтисодиёти фаъолияти соҳибкорӣ мавқеи асосиро дар он бояд мустақиман ба сарчашмаҳои ашёи хом наздик, яъне барқарорсозии заводҳои пахтатозакунӣ ишғол намояд. Бисёре аз кишварҳо ба ин роҳ пайравӣ мекунанд ва Тоҷикистон набояд аз як тараф истад. Дар ин шароит, модели муҳими рушд метавонад намунаи рушди соҳибкории саноатӣ, нақши давлат дар ташаккул ва истифодаи асосҳои асосии рушди шаклҳои бештари истеҳсолоти соҳибкории саноатӣ бошад, зеро, баргаштан ва дурнамои рушди асосҳои асосии соҳибкории саноатӣ танҳо аз ҷониби давлат самаранок ташкил ва амалӣ карда мешавад. Ин аввалин аст. Дуюм, мушкилоти зикршуда дар шароити Тоҷикистон мустақилона дар шакли заминаи "нав" -и рушди иқтисодиёт дар шароити муносибатҳои бозаргонӣ, ки таҳқиқоти навро аз ҷониби олимон, иқтисодчиён ва таҷрибаҳои манфиатдор ба анҷом мерасонад, амал мекунад.

Бешубҳа, Тоҷикистон барои муваффақ шудан ба пешрафт мувофиқи ин модел хеле мушкил аст. Ҳамзамон, ҷумҳурӣ дорои захираҳои табиӣ, нерӯи инсонӣ ва зеҳнӣ мебошад, истифодаи оқилонае, ки на танҳо ғизои ғизои солимро мекунад, балки нақши Тоҷикистонро низ дар бозорҳои ҷаҳонӣ ба таври назаррас мустаҳкам мекунад.

Бинобар ин, мақсади асосии иқтисодиёти бисёрукладаи шакли бозор бояд ба муайян кардани имкониятҳои ҷумҳурӣ равона карда шавад:

– таъмини истеҳсоли кафолатнок ва таъмини амнияти озуқаворechoии ҷумҳурӣ ва минтақаҳои он;

– ҳифзи бозорҳои миллӣ дар шаҳрҳо ва деҳот аз таъмини маҳсулотҳои пастсифате, ки аз ҷониби кишварҳои дигар таъмин карда шудаанд;

– дарояндаи наздик, рушди соҳибкории истеҳсолӣ бо мақсадҳои кор, муҳоҷирати аҳолӣ ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ.

Ҳамин тариқ, агар бо суръати эътимодбахш дар ҷумҳурӣ, захираҳои асосии шакли бозор дар соҳаи соҳибкории истеҳсолӣ таъсис дода шуда ва оқилона истифода шаванд, ки дар бораи он қаблан гуфта шуда буд, пас ин омилҳо бешубҳа фазои иҷтимоию иқтисодии ҷумҳурӣ ва минтақаро таъмин хоҳад кард. Ба ҳама маълум аст, ки тамоми ҳудуди ҷумҳурӣ (ҳарчанд хеле рушд наёфта бошад ҳам) аз шабакаи роҳҳо ва марказҳои гуногуни нақлиёти дорои аҳамияти миллӣ фаро гирифта шудааст. Якҷоя бо сохторҳои ноҳияҳо, вилоятҳо, шаҳрҳо ва марказҳои саноатӣ, давлат имкон дорад, ки дастрасии ҳама гуна нуқтаҳои ҷумҳуриро, аз қабили минтақаҳои кӯҳӣ барои соҳибкорӣ, рушди корхонаҳои хурд, миёна ва муштарак, қоидаҳои ба роҳ мондани тиҷорат ва агробизнес ва тақрибани шароити одилонаи зиндагӣ таъмин намоянд. Маҳз ташкили чунин шароитҳо «тарзи милли ҳаётро» -ро ташаккул медиҳанд, ки бояд вазифаи умумимиллӣ, омили таъмини устуворӣ ва ҳалли проблемаҳои ояндадори иҷтимоиву иқтисодии ҷумҳурӣ гардад.

Дарки мавзӯи тадқиқоти мо, пеш аз ҳама, густариши робитаҳои иқтисодии соҳибкории истеҳсолӣ бо соҳаҳои мухталифи иқтисодиёти деҳот аз нуқтаи назари роҳҳои рушд, ки аз ҷониби ҷомеа интихоб шудаанд, мебошад.

На илм бояд ба эҳтиёҷоти кӯтоҳмуддат ҷавобгӯ бошад, балки баръакс, амалия -вазифадор аст, ки иттилооти пурраро дар бораи равандҳои (мушкилоту имкониятҳои) иқтисодиёт ба илми иқтисодӣ пешниҳод намояд ва ба ҳама воситаҳои пешрафти назарраси назариявӣ пайравӣ намояд.

Умуман, муносибати анъанавӣ дар соҳаи иқтисодии рушди шаклҳои мухталифи соҳибкории саноатӣ бе истеҳсоли молҳо оянда надорад. Чунин муносибат дар назарияи иқтисодӣ имконият медиҳад, ки хусусиятҳои муттасилии равандҳои иқтисодиро дар миқёси минтақавӣ ҳамчун маҷмӯи шаклҳои тиҷорати хурд мутаносибан ва ҳамоҳанг созад ва дар ин замина самтҳои нави рушди соҳибкории истеҳсолиро нишон диҳанд ва дар навбати худ ин шакли меҳнати махсусро баррасӣ кунанд.

Ҳамаи ин таҷдиди (азнавсозии) сохторҳои анъанавии фарсудашуда ва принсипҳои илми иқтисодиёт дар рушди соҳибкорӣ, бо дарназардошти

хусусиятҳои рушди иқтисодӣ ва рушди иқтисодёти миллӣ дар асри XXI хоҳад буд.

Дар замони мо саноати истихроҷи маъдан хеле маъмул шуд, ки онҳо аслан дар манотиқи деҳот воқеъ мебошанд. Ва имрӯз, зиёда аз 30% гази табиӣ, 12% ангишт, миқдори назарраси сулфур, сулфати натрий, фосфат, йод, бром, намаки калий ва намаки ошӣ ва дигар маъданҳои фоиданок ба даст оварда мешавад, ки коркарди онҳо «иқтисодёти ашёи хомро» ба коркард табдил медиҳад. Далели он аст, ки кони намаки Хоҷа –Сартез ва Хоҷа –Мумин беш аз 75 млрд тонна намаки тозатарин дорад. Хулласа, рушди оқилонаи иқтисодии Шимол ва Ҷануби ҷумҳурӣ, аз ҷумла дигар минтақаҳои кишвар дар шароити бозор ва истиқлолияти ҷумҳурӣ метавонанд заминаи махсуси рушди босуботи иқтисодиёти миллӣ гардад. Аз ин чунин хулоса мебароядҷ, ки масъалаҳои таъмини амнияти иқтисодии кишвар набояд берун аз ҳудуди он бошанд, балки дар дохили ҷумҳурӣ тавассути нуқтаи назари нав оид ба рушди қаламрави деҳот, таъсиси соҳаҳои коркард ва соҳаҳои саноати миллӣ дар он ҷо, гузаронидани сиёсати самараноки саноатикунонии нави минтақаҳо ва минтақаҳои ҷумҳурӣ, ки дар оянда метавонад ҷой ва нақши соҳибкории истеҳсолиро дар рушди иқтисодёти миллӣ дар тавсеаи муносибатҳои иқтисодии ҷаҳонии Тоҷикистон қавӣ гардонад.

Ҳамин тариқ, унсурҳои муҳимтарини системаи танзими давлатии рушди фаъолияти соҳибкорӣ аз нуқтаи назари мо бояд инҳо бошанд: нигоҳ доштани сатҳи умумии даромаднокӣ дар соҳа тавассути дастгирии деҳа ва ҳавасмандгардонии талаботи пардохтпазирӣ, танзими зиддимонополиии (зиддиинҳисории) таносуби мубодилаи дохила ва байнисоҳавӣ, баланд бардоштани иқтидори рақобатбардории соҳа, системаи танзими давлатӣ, ба андешаи мо, бояд ба рушди инфраструктураи бозор, нигоҳ доштани конюктураи устувору мусоид дар бозор бо роҳи гузаронидани дахолати давлатӣ, таъмини деҳаи бо қарзҳои дастрас мусоидат намояд. Функсияҳои гуногуни он инчунин саъю талоши сиёсати протексинизми оқилона ва таъмин намудани истеҳсолкунандагони ватанӣ бо шароитҳо барои рақобати оддӣ бо бозори берунаро дар бар мегирад.

Дар солҳои охир, суръати рушди иҷтимоии деҳот якбора коҳиш ёфтааст ва фарқиятҳои байни шаҳр ва деҳот густариш меёбанд. Дар солҳои 1991-2001 суръати сохтмони манзил, роҳҳо, иншооти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар деҳот якбора коҳиш ёфт. Аз сабаби якбора паст шудани истеҳсоли маҳсулот дар аксарияти ноҳияҳо, шумораи бекорон дар байни аҳолии деҳот дар бисёр соҳаҳо афзоиш меёбад. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ибтидои соли 1997 ҳиссаи онҳо дар шумораи умумии бекорон 45,7 ҳазор нафар ё 2.8% шумораи умумии аҳолии дар иқтисодиёт фаъол ва дар соли 2002 мутаносибан 42,9 ҳазор нафар ва 2.3%,

43, 6 ҳазор нафар дар соли 2005 ва 46,7 ҳазор нафар. дар соли 2006 ё 2,7%-ро ташкил намуд. Шумораи бекорон дар маҷмӯъ дар маҳали деҳоти ҷумҳурӣ доимо ёфта соли 2010 то 31,0 ҳазор нафар ё 2,9% аз шумораи умумии рақамҳо, дар муқоиса бо шаҳр афзуд.

Ҳалли бисёре аз проблемаҳои иҷтимоию иқтисодӣ таҳияи консепсия ва барномаи рушди иҷтимоии деҳа, тадқиқоти иҷтимоию иқтисодӣ ва дастгирии васеи давлатро талаб мекунад. Рушди иҷтимоии деҳа - яке аз самтҳои ислоҳоти аграрӣ буда, сиёсати иҷтимоии ҷорӣ дар деҳот бояд ба баланд бардоштани сатҳу сифати зиндагии аҳолии деҳот ва суръатбахшии рушди иҷтимоиро бо мақсади паст кардани сатҳи камбизоатӣ дар шароити зиндагии аҳолии шаҳр ва маҳали деҳот равона карда шавад. Асоси ин сиёсат бояд фароҳам овардани шароити мусоиди иқтисодӣ ҷиҳати афзоиши даромадҳои истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ, тақвияти мавқеи иқтисодӣ ва иҷтимоии хонаводаҳои деҳот бошад.

Он аз тарафи илм исбот карда шудааст, ки таъмини ҳифзи кафолатҳои ҳифзи иҷтимоии аҳолии деҳот, новобаста аз вазъи иқтисодии онҳо, шакли моликият ва хоҷагидории онҳо матлуб аст. Яке аз самтҳои беҳтар намудани инфраструктураи иҷтимоии деҳот интиқоли ихтиёрии иншоотҳои инфрасохтори иҷтимоии корхонаҳои кишоварзӣ ба мунисипалитетҳо ва мақомоти худидоракунии маҳаллӣ барои таъмини фаъолияти мунтазами онҳо мебошад. Барои ин ташаккули захираҳои устувори молиявӣ, ки нигоҳдорӣ ва рушди инфрасохтори иҷтимоии деҳот, сохтмон ва таъмири роҳҳо ва дигар иншооти иҷтимоиро таъмин мекунад, зарур аст.

Ҳангоми татбиқи барномаи иҷтимоӣ вазъи экологиро дар комплекси агросаноатӣ ба назар гирифтан муҳим аст, зеро ки ҳолати муқаррарии экологӣ асоси фаъолияти ҳаётан муҳими аҳолӣ ва истеҳсолоти кишоварзӣ мебошад. Махсусан зарурати муҳофизат ва истифодаи оқилонаи замин ба миён меояд. Тамоюли мусодираи замин аз истифодаи хоҷагии қишлоқ, алалхусус дар натиҷаи бад шудани ҳолати мелиоративии замин, истифодаи ғайриоқилонаи замин, шӯршавии хок ва ғ. й. ба таври назаррас афзоиш ёфт.

Тадқиқот нишон дод, ки солҳои тӯлонӣ соҳаи иҷтимоии деҳот мувофиқи принсипи соҳавӣ тараққӣ ёфтта, бисёре аз иншооти он бунёди корхонаҳои комплекси агросаноатӣ ва дигар соҳаҳои иқтисодиётро ташкил доданд.

Дар давраи гузариш ба озодии муносибатҳои бозаргонӣ, номутаносибии нархҳои маҳсулоти кишоварзӣ ва маҳсулоти саноатӣ, аксарияти истеҳсолкунандагони маҳсулоти кишоварзӣ дар шароити душвори иқтисодӣ ва хоҷагӣ қарор доштанд. Дар айни замон, дастгирии давлатии бахши аграрӣ қариб

ки вуҷуд надорад. Қисмҳое, ки бевосита дар раванди истеҳсолот иштирок намекунанд, вале фаъолияти ҳаётан муҳими аҳолӣ - соҳаҳои иҷтимоиро таъмин менамоянд, аз ҷиҳати иқтисодӣ беманфиат буданд. Ба зиммаи аҳолӣ гузоштани тамоми хароҷотҳо оид ба нигоҳдории соҳаи иҷтимоӣ низ имконнопазир мегардад. Аз сабаби камдаромадии иқтисодӣ ва набудани ягон маблағгузорӣ вайроншавии он оғоз ёфт. Танҳо корхонаҳои савдо, алоқа аз ҳисоби худмаблағгузорӣ зиндагӣ мекунанд. Корхонаҳои хизмати маишӣ, муассисаҳои фарҳангӣ, маориф ва тандурустӣ, ҳаммомҳо, корхонаҳои ғизои иҷтимоӣ баста мешаванд.

Баланд бардоштани самаранокии иқтисодии фаъолияти худро баъзе аз онҳо метавонанд. Сабаби сар задани ин ҳамон шароити обективист: шумораи ками хизматрасонии аҳолӣ, сатҳи пасти талаботи пардохтпазир.

Бо сабаби мушкилоти объективӣ, ки хусусиятҳои минтақаҳои деҳот доранд, шакли махсуси хизматрасонӣ дар ин ҷо васеъ маъмул нашуд, ба истиснои баъзе шаклҳои соҳавӣ.

ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА В СЕЛЬСКОЙ ЭКОНОМИКЕ

Одинаев Ш. Т., Бозориев Р. Ш.

Аннотация: В статье анализирована, деятельность предпринимателей в современных сельских условиях Республики Таджикистан, и одновременно доказано, что в современных условиях развитие предпринимательства в сельской экономике невозможно без внедрения различных форм интеграции.

Ключевые слова: предпринимательство, село, экономика, развитие, частная собственность, интеграция.

TRENDS IN DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURSHIP IN RURAL ECONOMY

Odinaev Sh. T., Bozoriev R. Sh.

Annotation: This article analyzes the activities of entrepreneurs in the current rural environment of the Republic of Tajikistan, and at the same time shows that in modern conditions the development of entrepreneurship in the rural economy is impossible without the introduction of various forms of integration.

Keywords: entrepreneurship, rural, economy, development, private property, integration.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Одинаев Шоҳин Талбакович – н.и.и., дотсент муовини директори Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ;

Бозориев Рустам - мудири шуъбаи иттилооти Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзии АИКТ.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳрии Тоҷикистон «Дар бораи хусусигардонии моликияти давлатӣ»// АМОҶТ с. 1997, №10, мод. 160; с. 2002, № 4, қ-1, мод. 167; с. 2003, №12, мод. 699; с.2009 №3, мод.90; с.2016, №7, мод. 630

2. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ (с. 2019) http://www.president.tj/node/13739 (санаи муроҷиат 2.08.2019)
3. Огарков А.П. Главный приоритет в устойчивом развитии сельских территорий // Экономика сельского хозяйства России. – 2009. – № 7. – С. 67-72.
4. Мичурина Ф.З. Оптимизация экономических и социальных факторов развития сельских территорий / Ф.З. Мичурина, Л.И. Теньковская, Е.В. Роженцева.–Пермь: ПГСХА, 2012. –330 с.

УДК-338.Т
ББК-65.9 (2Т) 26

ВЛИЯНИЕ ФАКТОРОВ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЭКОНОМИКИ РЕГИОНА В РОСТЕ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ ПРОДУКЦИЕЙ

Д. М. Шарипова

Аннотация: В статье исследованы вопросы регулирования импорта и экспорта продовольственной продукции и их значение в республике и регионе. Оценена роль региона и конкурентоспособность её экономики в динамике производства основных продовольственных продуктов Согдийской области в общем объёме их производства. На основе рекомендаций ФАО и ВОЗ изучены параметры основных видов продовольственной продукции, которые обеспечивают сбалансированное питание, то есть потребление необходимого количества калорий и витаминов.

Ключевые слова: *фактор, конкурентоспособность, экономика региона, обеспечение продовольственной продукции*

В условиях глобализации на уровень продовольственной безопасности, на стратегическое развитие страны активно влияет международная конкуренция.

Поэтому Президент Республики Таджикистан особо уделил внимание этому вопросу в своём Послании в Маджлиси Оли от 22.12.2017 года: «…необходимо значительно поднять уровень эффективности и конкурентоспособности всех мощностей и продолжить реформирование сфер национальной экономики».

Отсюда роль региона в обеспечении продовольственной безопасности во многом зависит от конкурентоспособности её экономики, в данном случае, от конкурентоспособности сельского хозяйства, ЛПХ и других хозяйствующих субъектов, обеспечивающих население продовольствием.

Вместе с тем, конкурентоспособность сельского хозяйства Согдийской области можно сказать очень низкая, поэтому, несмотря на благоприятные природно-климатические условия, сельское хозяйство не отличается

достаточной эффективностью и не обеспечивает страну необходимым количеством и качеством продовольственной продукции.

Конкурентоспособность региона представляет собой многоаспектную экономическую категорию, которая рассматривается на нескольких уровнях. В данном случае - это конкурентоспособность сельхозпредприятий, дехканских хозяйств и отдельных видов продукции.

В обеспечении продовольственной безопасности региона многое зависит от способности конкретных производителей продовольствия, выпускающих высококачественную продовольственную продукцию.

Региональное производство продовольствия имеет свои особенности:

- необходимо производство определённого набора продукции, удовлетворяющего потребности собственного населения по количеству и качеству. Для достижения полноценной жизни и здоровья населения необходимы экологически безопасные продукты питания;

- имеющийся потенциал региональной экономики по производству продовольствия и сельхозпродукции не полностью удовлетворяет потребности населения. Поэтому осуществляется импорт даже той продукции, которой можно обеспечить население за счёт собственных ресурсов. Например, импорт продуктов сельского хозяйства из Пакистана, Китая, Ирана, Афганистана, стран СНГ говорит о негарантированности качества продукции;

- требуется модернизация всей системы обеспечения продовольствием, так как не обеспечивается продовольственная безопасность региона и страны даже по тем продуктам, которые возможно в достаточном объёме произвести в республике и регионе.

Конкурентоспособность региона в качестве производителя сельхозпродукции зависит от 4 факторов:

- условия производства продовольственной продукции;
- предпочтения и параметры потребления продовольственной продукции;
- наличие и потенциал достаточного количества предприятий и отраслей;
- конкуренция в этих отраслях.

В годовом отчёте Всемирного экономического форума страновая конкурентоспособность в обеспеченности продовольствием определена с позиций среднесрочных проектов экономического роста и интерпретирована как способность поддерживать твёрдый высокий показатель роста реального душевого дохода, измеряемый как показатель роста ВВП на душу населения.

Поэтому показатели темпы роста ВРП Согдийской области и соответственно, доходы на душу населения имеют тенденцию роста в

среднесрочном периоде, составляющие около 6-7% и соответствуют возможностам региона в производстве необходимого количества продовольственной продукции.

В обеспечении продовольственной безопасности региона определенное влияние оказывает конкуренция, которую можно оценить по следующим показателям:

- государственные мероприятия по преодолению препятствий конкуренции;
- эффективность, компетентность и квалификация управления, лоббирование, рост государственных закупок;
- политическая стабильность;
- эффективность налоговой системы и налогообложения (налоговая система, рост налогов, уровен налогов);
- умение правильно использовать фискальную политику.

Эффективность мероприятий региона по обеспечению продовольственной безопасности отражается в структуре импорта продовольствия.

В последние годы в Согдийской области увеличился импорт отдельных видов продовольственной продукции, которых можно произвести в регионе в достаточном количестве (рис, пшеница, масло и прочие), что видно из нижеприведенных данных (табл.1).

Таблица 1.

Импорт основных видов продовольственной продукции в Согдийской области, тыс. долл.

		Годы						
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	в % 2017 г к 2012
1.	Мука	81480,3	89607,4	78698,4	58819,6	30388,2	14 823137	18,1
2.	Рис	321,8	24,7	-	272,8	-	6 627953	48,5
3.	Пшеница	155370,2	182391,3	229914,9	243902,3	231126,6	197281541	78,7
4.	Масло	15263,6	11225,8	120202,6	39216,7	34449,7	442411	34,5
5.	Сахар	21248,8	6005,2	7544,5	6738,9	18293,6	49737549	42,6

***Расчеты автора на основе**: Статистический ежегодник Согдийской области // Главное управление Агентства по статистике при Президенте РТ по Согдийской области, – 2018. – С.482 – 484.*

Из таблицы 1. видно, что в Согдийскую область импортируется в основном продовольственная продукция с высокой добавленной стоимостью. Реализация на потребительском рынке региона импортируемой продовольственной

продукции с высокой добавленной стоимостью имеет неоднозначное значение для уровня продовольственной безопасности и благосостояния населения:

-во - первых, цены на указанную продовольственную продукцию имеют постоянную тенденцию к росту (в силу увеличения потребления, что не соответствует требованиям ВОЗ и ФАО - доступность);

-во - вторых, рост цен на эти основные виды продовольственной продукции приводит к повышению среднего уровня цен на них на потребительском рынке региона.

В этом контексте имеет смысл рассмотреть экспорт продовольственной продукции из Согдийской области, так как его объём в последние годы уменьшается (табл.2).

Таблица 2.

Экспорт основных видов продовольственной продукции в Согдийской области, тыс. долл.

№		Годы						
		2012	2013	2014	2015	2016	2017	в % 2017 г к 2012
1.	Картофель	-	-	-	42,0	38,4	43,1	-
2.	Лук репчатый	7050,4	12041,3	7339,7	9456,4	5405,5	2249,4	- 68,1
3.	Морковь	24,3	399,5	28,3	218,7	14,6	6,6	-72,8
4.	Капуста	-	28,1	26,0	20,5	5,0	6,6	-76,5
5.	Фрукты	1893,9	1679,1	1398,4	680,0	1281,5	666,0	-64,8
6.	Плоды сушёные	26284,5	24756,0	21319,5	11198,2	7838,1	5755,0	-78,1
7.	Бахчевые культуры	-	-	9,1	8,9	14,8	16,4	80,2
8.	Консервы	692,0	366,9	152,3	73,7	108,6	134,9	-80,5
9.	Арахис	1398,3	2206,6	1793,7	1130,7	311,3	311,9	-77,7

Расчёты автора на основе: *Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области за 2012 – 2018 гг.*

Анализ таблицы 2 показывает, что Согдийская область экспортирует, в основном продукцию сельского хозяйства без переработки в натуральном виде. Это, с одной стороны, увеличивает количество покупателей не синтезированной, натуральной, экологически чистой продукции, на которую высок спрос на мировой экономике.

С другой стороны, экспорт продовольственной продукции без переработки снижает цену на неё.

Также из таблицы видно, что экспорт основных видов продовольственной продукции снизился. Так, из 5 основных представленных видов продовольственной продукции объём экспорта снизился с 64,8 до 80,5 %.

Известно, что соотношение импорта и экспорта продовольственной продукции влияет на внешнеторговый оборот. Так,согласно официальной статистике, объём внешнеторгового оборота увеличился с 131,1 млн. долларов в 1991 году до 1459,3 млн. долларов в 2000 году. Объёмы торговли имеют нестабильную динамику. К примеру, в период с 1991г. до 1995 г. произошёл рост объёма внешнеторгового оборота, начиная с 1996г. до 1998г. происходило снижение, но в 1999– 2000 гг. снова повысился. С 2000 по 2002 гг. внешнеторговый оборот, как правило, уменьшался, а с 2003 по 2004 гг. наблюдается рост. Однако в 2011– 2016 годах внешнеторговый оборот снизился по сравнению даже с 2008 годом соответственно на 23,5% и 17,7%. Превышение объёма импорта (2 656,9 млн. долларов США) за счёт уменьшения экспорта в 2016 году составило 1462,2 млн. долларов.

В связи с этим иностранные инвестиции поступают, в основном, в те отрасли, где можно получить максимальную прибыль при минимальных издержках. Это способствует обеспечению продовольственной безопасности страны.

В мировой экономике из множества разных видов продовольственной продукции ФАО и ВОЗ выделяют 4 основных вида продовольственной продукции, которые обеспечивают сбалансированное питание, то есть потребление необходимого количества калорий и витаминов.

Поэтому, уместно рассмотреть долю Согдийской области в общем объёме производства продовольственной продукции по Республике Таджикистан.

В 2017 году доля Согдийской области в Республике Таджикистан в производстве 4 основных видов продовольственной продукции составляет: зерно – 21,4%, картофель – 41,5%, овощи – 25,8% и бахчевые – 21,0%, что приведено в таблице 3.

Таблица 3

Удельный вес производства отдельных видов продовольственных продуктов в Согдийской области, тыс.тонн

№	Годы / Наименование	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2017 год в % в 2012
	Республика Таджикистан							
1.	Зерно	1232,6	1392,6	1317,8	1392,7	1435,8	1447,6	+14,8
2.	Картофель	991,0	1115,7	853,7	887,4	898,1	782,9	-26,5
3.	Овощи	1342,4	1490,6	1549,5	1667,8	1748,3	1859,1	+27,8
4.	Производство бахчевых	465,0	495,3	545,7	529,4	594,2	631,4	+26,4
	Согдийская область							
1.	Зерно	213,2	258,7	232,7	300,2	311,6	310,0	+31,3
2.	Картофель	381,4	431,9	325,6	335,8	334,9	324,9	-17
3.	Овощи	354,1	379,2	381,5	440,3	457,9	480,3	+26,3
4.	Производство бахчевых	83,5	84,0	109,0	138,4	118,5	132,9	+37,2
	Доля Согдийской области в Республике Таджикистан в %							
1.	Зерно	17,2	18,5	17,6	21,5	21,7	21,4	+4,2
2.	Картофель	38,4	38,7	38,1	37,8	37,2	41,5	+3,1
3.	Овощи	26,4	25,4	24,6	26,4	26,1	25,8	-0,6
4.	Производство бахчевых	17,9	16,9	19,9	26,1	20,0	21,0	+3,1

Расчёты автора по*: Статистический ежегодник Согдийской области// Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области, 2018. – С.325*

Анализ данных таблицы 3 свидетельствует о том, что доля Согдийской области в производстве основных продовольственных продуктов увеличивается и к 2017 году достигла по зерну 21,41%, картофелю – 41,49%, овощи – 21,83% и бахчевым – 21 % от всего объёма производства в республике.

Отметим, что конкурентоспособность её экономики изменяет долю производства основных продовольственных продуктов Согдийской области в общем объёме их производства.

Таким образом, можно отметит, что роль региона в решении социально-экономических проблем и обеспечения продовольственной безопасности большая.

Литература

1.Послание Президента Республики Таджикистан, Лидера нации Эмомали Рахмона Маджлиси Оли Республики Таджикистан // Народная газета, 22.12.2017

2.Статистический ежегодник // Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. – Душанбе, 2017. – 560с.

3.Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан в Согдийской области за 2012–2018 гг.

4. Статистический ежегодник Согдийской области Агентства по статистике при Президенте РТ по Согдийской области, 2018

5. Шарипова Д.М. Роль региона в обеспечении продовольственной безопасности (на примере Согдийской области): дис. … канд. экон. наук: 08.00.05 / Д.М. Шарипова. – Худжанд, 2019. – 136 с.

ТАЪСИРИ ОМИЛҲОИ РАҚОБАТПАЗИРИИ ИҚТИСОДИЁТИ МИНТАҚА ДАР РУШДИ МАҲСУЛОТИ ОЗУҚАВОРӢ

Шарипова Д. М.

Аннотатсия: масъалаҳои танзими воридот ва содироти маҳсулоти хӯрокворӣ ва аҳамияти онҳо дар ҷумҳурӣ ва минтақа таҳқиқ карда шудаанд. Нақши минтақа ва рақобатпазирии иқтисодиёти он дар динамикаи истеҳсоли маҳсулоти асосии ғизоии вилояти Суғд дар ҳаҷми умумии истеҳсоли онҳо баҳогузорӣ карда мешавад. Дар асоси тавсияҳои ФАО ва ТУТ параметрҳои намудҳои асосии маҳсулоти хӯрокворӣ, ки ғизои мутавозинро таъмин мекунанд, яъне истеъмоли миқдори зарурии калорияҳо ва витаминҳо омӯхта шуданд.

Калидвожаҳо: *омил, рақобатпазирӣ, иқтисодиёти минтақа, таъмини маҳсулоти хӯрокворӣ*

INFLUENCE OF FACTORS OF COMPETITIVENESS OF ECONOMY OF REGION IS IN HEIGHT OF PROVIDING FOOD PRODUCTS

Sharifova D. M.

The issues of regulation of import and export of food products and their significance in the Republic and the region are studied. The role of the region and the competitiveness of its economy in the dynamics of production of basic food products of the Sughd region in the total volume of their production is evaluated. Based on the recommendations of FAO and who, the parameters of the main types of food products that provide a balanced diet, that is, the consumption of the necessary amount of calories and vitamins, were studied.

Keywords: *factor, competitiveness, regional economy, provision of food products.*

Сведения об авторе:

Шарипова Дилафруз Махмудовна - *к.э.н., кафедры мировой экономики Худжандского государственного университета имени академика Бободжона Гафурова. Телефон: 926-06-77-75.*

УДК:336.65.2

МУКАМАЛГАРДОНИИ ВОСИТАҲОИ ПУЛӢ ДАР ШАРОИТИ ИҚТИСОДИ БОЗОРӢ

Давлатов Х. М., Ахмедов Д. Ҳ., Муслиҳиддини Т. Б.

Аннотатсия: дар мақолаи мазкур мукамалгардонии воситаҳои пули дар шароити иқтисоди бозоргонӣ мавриди таҳлилу таҳқиқ қарор дода шуда, вазъи он дар бозори воситаҳои пулӣ нишон дода шудааст. Ҳамзамон роҳҳои мукамалгардони воситаҳои пулӣ вобаста ба масъалаҳои маблағгузорӣ ба соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқи мамлакат нишон дода шудааст.

Калидвожаҳо: воситаҳои пулӣ, иқтисоди бозорӣ, суратҳисоб, саҳмия, сармоягузорӣ, пардохт.

Воситаҳои пулӣ - ин пулҳои накди хазина ва дар суратҳисоби ширкат мавҷуд буда ба ҳисоб меравад. Муодили пулӣ - ин сармоягузории кутоҳмуддати дараҷаи бозоргирашон баландест, ки ба осони ба маблағи муайяни пули табдил гашта, ба хавфи ками талафоти қимат дучор меоянд. Одатан сармоягузори ҳамчун муодили воситахои пули дар сурати камтар аз се моҳ будани муҳлати пардохт аз рузи харид баҳо дода мешавад.

Зери мафҳуми ҳаракати воситаҳои пули дохилшави ва хориҷшавии воситаҳои пулӣ ва муодили онҳо фаҳмида мешавад. Ахбороти дар ҳисобот оиди ҳаракати воситаҳои пулӣ пешниҳодшаванда дар якҷоягӣ бо маълумотҳои ҳисоботи молиявии дигар ба истифодабарондагони ҳисоботи молияви:

· баҳодиҳии қобилияти корхона барои ба даст овардани анбуҳи пули оянда;

· баҳо додани қобилияти корхона дар пардохти ҳаққусаҳм ва пардохтҳои вомбргҳо;

· муайянкунии сабабҳои ихтилофоти байни фоидаи соф ва анбуҳи пулҳои соф аз фаъолияти амалиёти;

· муайян намудани таъсири шартномаҳои пулӣ, ғайри пулӣ, сармоягузорӣ ва молиявӣ ба вазъи молиявии ширкат дар давоми давраи ҷории ҳисоботӣ.

Дар шароити зуд тағйирёбандаи иқтисодиёти ҷаҳон бахри эмин нигоҳ доштани иқтисодиёти дохилӣ ва кам намудани осебпазирӣ аз таъсири манфии омилҳои берунӣ, барои андешидани тадбирҳо дар самти пурзӯр ва тақвият додани механизми мукамалгардонии воситаҳои пулӣ бо мақсади нигоҳдории сатҳи муътадили таваррум зарурат ба миён омадааст. Аксари давлатҳои рӯ ба тараққӣ бо мақсади ҳалли чунин мушкилиҳо бо истифода аз таҷрибаи муосири кишварҳои мутараққӣ ривоҷ додани механизми таъсирпазири сиёсати пулию қарзиро ба роҳ монда, татбиқи сиёсати воситаҳои пулӣ – ҳадафгирии таваррумро пеш гирифтаанд. Бояд ёдовар шуд, ки барои пешбурди баҳисобгирии воситтаҳои пулӣ масъулинро зарур аст, марҳила ба марҳила

гузариш ба реҷаи ҳадафгирии таваррумро дар доираи нақша-чорабиниҳо амалӣ намоянд.

Мукамалгардонии сиёсати воситаҳои пулӣ раванди танзим ва идораи пешниҳоди пул дар иқтисодиёт, сатҳи пардохтпазирии низоми бонкӣ ва меъёрҳои кӯтоҳмуддати фоизии бозори байнибонкиро тавассути истифодаи фишангҳои сиёсати пулию қарзӣ дар бар гирифта, он пеш аз ҳама бахри ба даст овардани суботи нархҳо ва мусоидат ба рушди воқеии иқтисодиёт равона мегардад.[1]

Ҳамчун бонки марказӣ дар доираи ваколатҳое, ки қонунгузории ҷорӣ пешбинӣ кардааст, мустақилан барои таҳия ва татбиқи сиёсати воситаҳои пулию қарзии давлат масъул мебошад. Аз ҷумла, тибқи моддаи 5 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи Бонки миллии Тоҷикистон”, мақсади асосии Бонки миллии Тоҷикистон дар доираи ваколатҳои худ ноил шудан ба сатҳи муътадили нархҳои дохилӣ ва нигоҳ доштани он дар давраи дарозмуҳлат буда, вазифаи сиёсати пулию қарзӣ барои расидан ба ин мақсад амалӣ мегардад. .[5]

Зикр намудан ба маврид аст, ки бонкҳои марказии аксари мамлакатҳои пешрафта ва рӯ ба инкишофи ҷаҳон чунин мақсад, яъне нигоҳдории муътадилии сатҳи нархҳо ё худ суботи нархҳоро пайгирӣ карда, сиёсати воситаҳои пулии худро пеш аз ҳама бо назардошти ноил гардидан ба он роҳандозӣ менамоянд.

Барои таъмини устуворрии сиёсати пулӣ, пеш аз ҳама механизми нигоҳдории воситаҳои пули ва мукамалгардонии он барои рушди воқеии дарозмуддати иқтисодиёт ва сатҳи некуаҳволии мардум мусоидат намояд.

Айни замон, механизми мукамалгардонии сиёсати пулию қарзии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба реҷаи ҳадафгирии монетарӣ асос ёфта, ҳадафи ниҳоӣ – муътадилии сатҳи нархҳо тавассути танзими ҳаҷми пешниҳоди пул ё худ пулҳои захиравӣ, ки ба сифати ҳадафи амалиётӣ баромад менамоянд, таъмин карда мешавад.

Дар доираи ин ҳадафи амалиётӣ, Бонки миллии Тоҷикистон ҷиҳати таъмини муътадилии нишондиҳандаҳои монетарӣ ва сатҳи нархҳо, ҳар сол нақшаи афзоиши нишондиҳандаи миқдорӣ – сатҳи пулҳои захиравиро муқаррар менамояд. Дар баъзе ҳолатҳо, масалан дар ҳолати таъсири таконҳои берунӣ, сатҳи нишондиҳандаи миқдорӣ мавриди тағйир қарор дода мешавад.

Бонки миллии Тоҷикистон дар самти иҷрои вазифаи худ ҷиҳати расидан ба ҳадафи ниҳоӣ – суботи нархҳо, бо роҳи истифодаи фишангҳои сиёсати пулию қарзӣ пайваста иҷрои ҳадафи амалиётӣ ва танзимисатҳи пардохтпазирии низоми бонкиро назорат менамояд. .[5]

Бояд қайд намуд, ки қарорҳои марбут ба тағйир додани мукамалгардонии воситаҳои пулӣ қабул ва эълоншуда тақозо менамоянд, ки амалиётҳои дахлдор тавассути истифодаи ин механизм бояд ба вазъи бахши молиявию нишондиҳандаҳои макроиқтисодӣ таъсирбахш бошанд.

Бонки миллии Тоҷикистон баҳри тақвият додани фаъолияти худ, аз ҷумла ноил гардидани мақсади асосӣ – нигоҳдории сатҳи паст ва муътадили нархҳо, тасмим гирифтааст бо истифода аз таҷрибаи муваффақи ҷаҳонӣ механизмҳои муосири таҳия ва татбиқи сиёсати пулию қарзиро тарҳрезӣ ва амалӣ намояд. .[5]

Ҳамчунин, вобаста ба ин, Бонки миллии Тоҷикистон тадриҷан фароҳам овардани фазои мусоид ва заминаҳои устуворро барои марҳила ба марҳила гузаштан аз реҷаи ҳадафгирии пулҳои захиравӣ ба реҷаи нави татбиқи сиёсати пулию қарзӣ - ҳадафгирии таваррумба нақша гирифтааст.

Барои рушди ислоҳоти иститутсионалӣ ҷиҳати гузариш ба реҷаи ҳадафгирии таваррум тадбирҳои зарурӣ меандешад, аз ҷумла:

- мукамалгардони механизми воситаҳои пулӣ ва зиёд намудани дараҷаи таъсирбахшии он ба иқтисодиёти миллӣ;
- такмил ва рушди механизми танзими давлатии воситаҳои пулӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- таҳия та татбиқи стратегияи идоракуни воситаҳои пулӣ барои мушахас намудани хароҷотҳои он дар ҷумҳурӣ;
- ташакул ва рушди мустақилияти институтсионалӣ, молиявӣ ва амалиётӣ дар иқтисодиёти миллӣ.

Ба ин васила, тавассути амалӣ намудани сиёсати воситаҳои пули дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бевосита ба фаъолияти босуботи низоми молиявӣ, нигоҳдории қобилияти харидории пули миллӣ, афзудани эътимод ба он, афзоиши даромадҳои воқеии аҳолӣ ва ҳаҷми сармоягузорӣ ба иқтисодиёти ҷумҳурӣ саҳмгузорӣ менамояд.

Нигоҳ доштани тағйирёбии муътадили қарзи берунӣ низ барои кам намудани талабот ба асъори хориҷӣ ҷиҳати пардохти минбаъдаи уҳдадориҳои қарзӣ дар татбиқи сиёсати қурби асъори кишвар аҳамияти махсус дорад. Таҷрибаи муваффақи кишварҳои рӯ ба инкишоф нишон медиҳад, ки дар мавриди гузаронидани амалиётҳои бонкӣ, бахусус амалиётҳои репо ва пешниҳоди қарзҳо ба бонкҳо маҳз коғазҳои қиматноки давлатӣ ба сифати гарави муносиб ва бозоргир баромад менамоянд. .[1]

Аз ин рӯ, ҷиҳати ба таври лозима ҳамоҳанг сохтани амалиёт дар татбиқи сиёсати монетарӣ ва фискалӣ барои фароҳам овардани шароити ҷолиби идоракунии сатҳи пардохтпазирӣ дар низоми бонкӣ ва рушди бозори молиявӣ

андешидани чораҳои зерин дар назаранд: - ба имзо расонидани ёддошти тафоҳум оид ба мубодилаи маълумот байни БМТ ва Вазорати молияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Вазорати молия); - ҳамкорӣ дар самти ҳамоҳангсозии сиёсати монетарию фискалӣ бо сиёсати рушди иқтисод ва савдои ҷумҳурӣ ҷиҳати татбиқи самараноки сиёсати пулию қарзӣ ва мусоидат ба рушди истеҳсоли молҳои содиротию воридотивазкунанда ва кам кардани осебпазирии иқтисодиёти кишвар аз таъсири хавфҳои берунӣ; - густариши ҳамкорӣ бо Вазорати молия ҷиҳати рушди бозори коғазҳои қиматноки давлатӣ бо фоизҳои ҷолибнок ва мусоидат ба рушди бозори дуюмдараҷаи коғазҳои қиматнок; - дар сатҳи кофӣ нигоҳ доштани ҳаҷми захираҳои байналмилалии БМТ ва мусоидат барои мубодила намудани асъори хориҷӣ барои иҷрои уҳдадориҳои қарзи берунӣ. .[4]

Қобили қайд аст, ки барои нигоҳ доштани сатҳи таваруми ҳар як кишвар дараҷаи баробарии нархҳои он пешгири карда мешавад, аз ҳамин лиҳоз таъмини босуботи нархҳо ва нигоҳдории сатҳи муътадили таваррум, ҳамчун яке аз нишондиҳандаҳои фундаменталии макроиқтисодӣ барои коҳиш додани номуайянӣ ва интизориҳои манфии аҳолӣ, зиёд гаштани эътимод ба пули миллӣ, тақсимоти босамари захираҳо, афзоиши пасандозҳо ва сармоягузориҳои аҳолӣ, ки дар маҷмӯъ дар рушди воқеии маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ва сатҳи некӯаҳволии мардум инъикос мегардад, заминаи мусоид фароҳам меорад. Бинобар ин, сатҳи муътадили таваррум ҳамчун омили муҳими рушди устувори иқтисодиёт барои таъмини суботи иқтисодию иҷтимоии ҷумҳурӣ аҳамияти хоса дорад.

Аммо, сатҳи баланд ва ноустувори таваррум ба рушди устувори иқтисодиёт ва сатҳи даромаднокии аҳолӣ таъсири манфӣ расонида, барои паст гардидани эътимод ба пули миллӣ, тақсимоти ғайрисамараноки захираҳо ва сармоягузориҳо дар иқтисодиёт, зиёд шудани номуайянӣ ва ниҳоят эҳтимоли пайдо шудани шиддати иҷтимоӣ замина мегузорад.

Бояд қайд намуд, ки самаранокии сиёсати воситаҳои пулӣ дар самти иҷрои мақсади асосӣ – таъмини суботи нархҳо, аз дараҷаи таъсири омилҳои ғайримонетарӣ, пеш аз ҳама аз вазъ ва фишорҳои берунӣ низ вобаста аст. Зеро, таконҳои хусусияти ғайримонетарӣ дошта, аз қабили тағйирёбии нархҳои ҷаҳонии ашёи хом, омилҳои берунии қурбӣ, нарху тарифаҳои хизматрасонӣ ва мавсимӣ, ки берун аз доираи танзими сиёсати пулию қарзӣ мебошанд, метавонанд ба зиёд ё кам шудани сатҳи нархҳо таъсир расонанд.

Хулоса, давраи дарозмуддат рушди иқтисодӣ бештар ба омилҳои хусусияти сохторию фундаменталӣ дошта, аз ҷумла ба имкониятҳои истеҳсолии дохилӣ,

фазои мусоиди сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ, захираҳои меҳнатии баландсифат, сатҳи илму технология ва сифати идоракунии иқтисодиёт вобастагии зиёд дорад.

Адабиёт

1. Ҳисоботи коршиноси ХБА (Абдул Насер) дар моҳи июни соли 2016. Душанбе 2017.
2. Патритсия А. П. ва Алисия Г. Ҳ. (2007). Оқибатҳои долларикунонӣ ва дедолларикунонии иқтисодиёт.
3. Манделл Р. А. (1963). Гардиши сармоя ва сиёсати стабилизатсионӣ таҳти реҷаҳои собит ва озод шинокунандаи қурби асъор. Маҷаллаи илмҳои иқтисодию сиёсии Канада №29(4). Ню-Йорк.
4. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030, банди 5.3 "Бахши молиявӣ". саҳ 70-74.
5. Сайти Бонки миллии Тоҷикистон; E-mail: info@nbt.tj

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕНЕЖНЫХ СРЕДСТВ В УСЛОВИЯХ РЫНОЧНОЙ ЭКОНОМИКИ

Давлатов Х. М., Ахмедов Д. Х., Муслихиддини Т. Б.

Аннотация: В статье анализируется и изучается совершенствование денежных средств в условиях рыночной экономики и показано его положение на денежном рынке. В то же время есть способы совершенствования и финансирования с точки зрения инвестиции.

Ключевые слова: наличные деньги, рыночная экономика, счет, акции, инвестиции, платеж.

IMPROVING FUNDS IN A MARKET ECONOMY

Davlatov H. M., Akhmedov D. H., Muslihiddini T. B.

Annotation: This article analyzes and studies the improvement of funds in a market economy and shows its situation in the money market. At the same time, there are ways to improve funding in terms of funding.

Keywords: cash, market economy, account, stock, investment, payment.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Давлатов Хуршед Маҳмадович – н.и.и., дотсенти Донишгоҳи молия ва иқтисоди Тоҷикистон. Тел: 919 27 67 76;

Ахмедов Давлатали Хайталиевич – н.и.и., дотсент, мудири шуъбаи омузиш ва мониторинги сармоягузорӣ дар КАС-и Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзӣ АИКТ. Тел: 93 905 06 66

Муслиҳиддини Тоҳири Бурҳонзод – доктор phd –и Институти иқтисодиёт ва таҳқиқи системавии рушди кишоварзӣ АИКТ.

УДК:334.67

ТАТБИҚИ ИҚТИСОДИ РАҚАМӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

Ҳайдарзода Ш. С., Бобоазиззода Ш. А.

Аннотатсия: дар мақолаи мазкур яке аз масъалаҳои мубрам ва рӯзмара – гузариш ва татбиқи иқтисоди рақамӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ ва зери омӯзиш қарор дода шудааст. Бояд хотиррасон кард, ки татбиқи иқтисоди рақамӣ дар кишвари Тоҷикистон тақозои ҷаҳони имрӯза ба ҳисоб рафта, он паҳлуҳои зиёди ҳам мусбӣ ва ҳам нигаронкунандаро дар бар мегирад. Ба ҳар ҳол татбиқи самаранок ва муфиди ин падидаи иқтисодӣ барои рушди давлату миллат, иқтӣисодиёти кишвар, баромад аз бумбасти коммуникатсионӣ ва дигар соҳаҳои муҳими иқтисоди миллӣ мусоидат хоҳад кард.

Калимаҳои калидӣ: иқтисодиёт, иқтисоди миллӣ, иқтисоди рақамӣ, рушд, тараққиёт, давлат, марҳила, рӯзмара , татбиқ

Тоҷикистони муосири имрӯзаро марҳилаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ фаро гирифта истодааст, ки таҳти назорат ва идора қарор додани онҳо барои рушди давлату миллат, корхонаву ташкилотҳо ва оилаҳо низ бениҳоят муҳим ба ҳисоб меравад. Яке аз марҳилаҳои муосир ин иқтисоди рақамӣ мебошад, ки доир ба он дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон чунин зикр шудааст: "Сармояи инсонӣ ҳамчун муҳаррики пуриқтидор ба пешрафти инноватсия ва технологияҳои нав мусоидат мекунад ва бинобар ин, илми муосири ватанӣ бояд ҷавононро бештар ба илмомӯзӣ, татбиқи лоиҳаҳои инноватсионӣ ва таҳқиқи масъалаҳои иқтисоди рақамӣ сафарбар намояд"..[1]

Бояд қайд намуд, ки дар Тоҷикистон "Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон" таҳия гашт, ки он дар бораи рушди ояндаи иқтисоди кишвар дар асоси иқтисоди рақамӣ шаҳодат медиҳад. Консепсияи мазкур дар асоси Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030 таҳия шуда, инъикоскунандаи дурнамои умумии истифодаи технологияҳои муосири рақамӣ бо мақсади ноил гардидан ба ҳадафи олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон, баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳолии кишвар, ҳамзамон ҳарчӣ зудтар ба сатҳи зиндагии кишварҳои дорои даромади миёна расидани он ва ба таври назаррас паст намудани сатҳи камбизоатӣ, ноил гардидан ба ҳадафҳои асосӣ, яъне расидан ба истиқлолияти энергетикӣ таъмини амнияти озуқаворӣ, баромадани кишвар аз бунбасти коммуникатсионӣ ва табодули он ба кишвари транзитӣ, саноатикунонии босуръати кишвар ва таъсиси ҷойҳои нави корӣ мебошад. .[2]

Ҷорикунии ҳамаҷонибаи технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла технологияҳои пешқадам бояд асоси таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва рушди

рақобатнокии байналмилалии кишвар гардад. Рақамикунонии иқтисодиёт барои таъсиси модели нави рушди иқтисодӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ, такон додан ба табодули намудҳои мавҷуда ва рушди намудҳои нави истеҳсолот, таҳкими тамоюли содиротӣ ва ҳамзамон қонеъ гардонидани талаботи дохилӣ бо роҳи воридотивазкунӣ имконият фароҳам меоварад. Консепсия ба гирифтани дивидендҳои рақамӣ дар чунин масъалаҳои барои рушди миллӣ басо муҳим, ба монанди таъсиси ҷойҳои нави корӣ, афзоиши маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ (минбаъд-ММД), табодули соҳаи хизматрасонӣ ва баланд бардоштани сифати зиндагии аҳолӣ равона гардидааст.

Рушди технологияҳои нави «пешрафта» босуръати баланд амалӣ шуда истодааст, ки истифодаи дурусти онҳо рақобатнокии миллиро дар асри XXI муайян менамояд. Тамоюли ивазшавии қолабҳои рақамӣ мушоҳида карда мешавад: агар қаблан кишварҳои пешрафта табодули рақамиро дар доираи соҳаҳои алоҳида баррасӣ менамуданд, пас имрӯз иқтисоди миллии кишварҳои тараққикарда пурра ба роҳи рақамӣ мегузарад. Ин тамоюли нав асоси ҷараёни рақамикунонии Ҷумҳурии Тоҷикистон мегардад.

Вобаста ба таҷрибаи кишварҳои мутараққӣ ва бо такя бар арзишҳои ахлоқию маънавии хеш, имрӯз ҷомеаи кишварро зарур аст, ки сари масъалаи истифодаи дурусту оқилонаи интернет ва рушди иқтисоди рақамӣ андеша намоем. Тоҷикистон ҳамчун субъекти комилҳуқуқи иқтисоди ҷаҳонӣ ба ин равандҳо ташаккули бахшҳои иқтисодиёти иттилоотӣ, аз ҷумла иқтисоди рақамӣ шомил аст. Бояд дар мамлакат якчанд марҳила ва лоиҳаҳои рушди иқтисодиёти рақамиро дар шароити имрӯза татбиқ намуд:

-дар соҳаҳои хоҷагии деҳот, хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва истифодабарии захираҳои ахборӣ бо таъмини дастурҳо ва намудҳои хизматрасонии электрониро бояд муайян ва ҷорӣ намуд;

-давлат дар фаъолияти истифодабарии рушди иқтисодиёти рақамӣ, бозори технологияҳои рақамӣ, аз ҷумла муассисаю корхонаҳои хусусӣ, паркҳои технологӣ ва марказҳои хизматрасониро ташкил намуда, сармоягузорони хориҷиро ҷалб намоянд ва барои онҳо шароит фароҳам оваранд;

-мутобиқ намудани рушди инфрасохтори замонавии телекоммуникатсионӣ дар шароити муосир, технологияи алоқа ва рушди хизматрасониҳои шабакавӣ, рушди хизматрасониҳои ҳозиразамони телекоммуникатсиониро бояд ҷорӣ намуд;

- дар идоракунии давлат ва соҳаҳои иқтисодиёт, хизматрасониҳои ҳозиразамони электрониро ҷорӣ намуд ва бо кӯмаки иқтисодиёти рақамӣ, тиҷорати электронӣ ва дастури таъминоти бозориро бояд рушд дод;

- сегменти Интернети миллӣ, ташкили медиа - контенти рақамӣ, захираҳои моддӣ - техникӣ ва иқтисодиро бо роҳи рушд ва таклифотҳо коркард намуд;

- ноҳияҳо ва шаҳрҳоро бо инфрасохтори ҳудудӣ ва истифодабарии онро тавассути электронӣ идора намудан, хусусан манзили истиқоматӣ ва хизматрасониҳои коммуналӣ - маишӣ, ба роҳ мондани хизматрасониҳои муосири транспортӣ барои «шаҳр ва ноҳияи муосир» ва коркарди «системаи муосир», бахшида ба солҳои 2019-2021 “Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ”;

- омӯзонидан ва такмил додани кадрҳои боэътимод, омоданамоии кадрҳо то ҷараёни оғози лоиҳаҳо.

Барои ба таври васеъ ошкор намудани иқтидори иҷтимоию иқтисодии технологияҳои рақамӣ ва пешгирӣ намудан аз оқибатҳои нохуш, зарур аст, ҳарчи зудтар ҳамкории байни шаҳриву ноҳиявӣ, давлатӣ ва байналмилалӣ мустаҳкам карда шавад. Иқтисодиёти рақамӣ ҳаёт ва ҷомеаи моро бо суръати бесобиқа ва таносуби бемайлон тағйир медиҳад, ҳамзамон имкониятҳо ва мушкилоти бузургро эҷод мекунад.

Бояд қайд кард, ки дар Консепсия ташаккули дурнамои умумии табодули рақамӣ дар ҷумҳурӣ дар асоси модели байналмилалии таъсиси иқтисоди рақамӣ пешбинӣ шудааст. .[3]

Модели мазкур дар навбати аввал амалӣ намудани як қатор чорабиниҳоро оид ба таҳкими заминаи ғайрирақамии табодули рақамии ояндаро дар бар мегирад. Якум, ба он баҳодиҳии ҳолати ҷорӣ ва коркарди як қатор чораҳо оид ба таҳкими заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҷорикунии технологияҳои нав, таҳкими пешсафӣ ва институтҳои идоракунии табодул, баҳодиҳӣ ва рушди сармояи инсонии барои табодул зарур, баҳодиҳии ҳолати муҳити корӣ (соҳибкорӣ), КИТТК ва муҳити инноватсионӣ, як қатор чораҳо оид ба таҳкими амнияти иттилоотӣ ва зиёдшавии боварӣ ба технологияҳои рақамӣ дохил мебошанд. Дуюм, Консепсия таҳкими асосҳои рақамӣ, ба монанди таъсиси инфрасохтори муосири рақамӣ ва таъмини ҳамаҷонибаи дастрасии фарохмавҷӣ, рушди системаҳои муосири алоқа, таъсиси дата-марказҳо ва платформаҳои рақамиро пешбинӣ менамояд.

Сеюм, Консепсия табодули соҳаҳои калидии фаъолияти иқтисодии ҷумҳуриро пешбинӣӣ менамояд, ки рақамикунонии онҳо метавонад таъсири пайдарҳам ба тамоми иқтисодиёти кишвар расонад, ба монанди табодули бахши хизматрасонии давлатӣ ва гузариш ба ҳукумати электронӣ, рақамикунонии

соҳаи иҷтимоӣ, инчунин соҳаҳои калидии истеҳсолот, ба монанди энергетика, саноати коркард, кишоварзӣ ва таъсиси бахшҳои нав, масалан технологияҳои молиявӣ (FinTech) қайд гардидааст. Инчунин, қайд намудани нақши Бонки миллии Тоҷикистон дар ҷорикунии технологияҳои молиявии рақамӣ ва дар бозори хизматрасониҳои бонкӣ ва пардохтӣ муҳим мебошад. Сиёсати пулию қарзӣ, асъорӣ ва назорати низоми бонкӣ бояд бо истифодаи технологияҳои пешрафтаи рақамӣ амалӣ карда шавад. Бонки миллии Тоҷикистон дар рушди технологияҳои молиявии рақамӣ дар кишвар нақши хоса мебозад. Мутобиқи маълумоти «Гузориш дар бораи рушди ҷаҳонӣ 2016: Дивидендҳои рақамӣ» Тоҷикистон аз рӯйи сатҳи ҷорикунии технологияҳои рақамӣ ба кишварҳои дар марҳилаи тавлиди иқтисоди рақамӣ қарор дорад. Ин чунин маъно дорад, ки иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон дар оғози ташаккул ҷой дорад. Ин далели баҳодиҳии Ҷумҳурии Тоҷикистонро як қатор нишондиҳанда ва арзёбиҳои байналмилалӣ тасдиқ менамоянд. Тамоюли пастшавӣ бе ин ҳам мавқеи қафомондаи ҷумҳурӣ аз рӯйи як қатор нишондиҳандаҳо дар солҳои охир боиси нигаронии махсус мебошад: - мутобиқи арзёбии ҷаҳонии Форуми умумиҷаҳонии иқтисодии соли 2018 Тоҷикистон аз рӯйи рақобатнокии иқтисодиёт дар байни 140 кишвар ҷойи 102-умро ишғол менамояд. Дар муқоиса бо арзёбии соли 2017 мавқеи Тоҷикистон аз ҷойи 79-ум паст гардид.

Таҳия ва амалисозии чорабиниҳои Консепсияи мазкур ба принсипҳо ва бунёди рушди самтҳои амнияти иттилоотӣ асос меёбад, ба монанди: - истифодаи технологияи навтарини таъмини пурра, махфият ва дастрас будани иттилооти интиқолшуда ва раванди коркарди он; - истифодаи афзалиятноки таъминоти барномавӣ ва таҷҳизоти ҷавобгӯи аз назорати мақомоти ваколатдори давлатӣ тибқи талаботи амнияти иттилоотӣ гузаронидашуда; - татбиқи ҳатмии технологияҳои ҳифзи иттилоот бо истифодаи стандартҳои давлатии криптографӣ; - таҳияи санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки истифодаи бисёрҷанбаи мушаххаскунии рақамии шахсият, ба монанди истифодаи тиҷоратӣ, аз ҷумла истифодаи маълумоти биометрии шахсиро ба танзим медароранд; - таъсиси марказҳои салоҳиятнокӣ дар самти саҳеҳкунонии биометрӣ дар соҳаи иқтисоди рақамӣ; - татбиқи технологияи криптографи таъсис, нигоҳдории бехатар ва назорати истифодаи иттилооти иштироккунандагони саҳеҳкунандаи ҳамкории иттилоотӣ бо мақсади саҳеҳкунонии криптографии онҳо дар асоси истифодаи маҳзани абрӣ ва протоколи тақсимоти автоматикунонидашуда, муттаҳид ва омодасозӣ барои истифодаи иттилооти саҳеҳкунанда (технологияи криптографии нигаҳдории тақсимшуда (абрӣ) ва истифодаи иттилооти аутентификатсияшуда); - бо мақсади якхелакунӣ, рушд ва нигоҳдории

системаҳои нигоҳдорӣ ва идоракунии иттилооти давлатӣ таъсиси системаҳои барномавӣ бо истифодаи технологияҳои феҳристи тақсимшуда; - таҳияи консепсия ва истифодаи технологияи боэътимоди тарафҳои сеюм дар асоси алгоритмҳои криптографӣ ва протоколҳо ба хотири истифодаи он дар маркази иттилоотии инфрасохтории имзои электронии рақамӣ; - ба таври муайян кардани ҳуқуқ ва масъулияти иштирокчиёни фаъолияти муштараки иттилоотӣ ҳангоми коркарди маълумоти шахсӣ, маълумоти бисёр истифодабарандагон, аз ҷумла дар шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар воситаҳои алоқа. Муайян кардани масъулият барои муносибати ноактлуб ва таъмини амнияти чунин маълумотҳо; - таъсиси системаи андухтани дониш дар соҳаи амнияти иттилоотӣ дар асоси платформаи таълимии онлайн ва китобхонаи электронии миллӣ; - коркарди механизмҳо оид ба пешгирии пайдоиши иттилооти ғайриқонунӣ дар бахши тоҷикии сегменти шабакаи интернет, аз ҷумла механизмҳои нест кардани он; - таъсиси системаҳои иттилоотии (пойгоҳи миллии) дониш оид ба фаъолнокии нави зараровар ва осебҳои эҳтимолии низом; - ташкили манбаи махсусгардонидашуда барои ҳамкорӣ бо мақомоти ваколатдор ҷиҳати дар иртиботи фаврӣ додани маълумот дар бораи аломатҳои амали ғайриқонунӣ дар бахши технологияи иттилоотӣ (қаллобии компютерӣ, номҳои хизматрасонии операторони алоқа, нақшаҳои фишинг) бо мақсади муқовимат ба ҷинояткории компютерӣ, аз ҷумла дар соҳаи молия, инчунин дигар парвандаҳои ҷиноятӣ ва истифодаи ғайриқонунии технологияҳои иттилоотӣ; - таъсиси Маркази вокуниши миллӣ ба ҳодисаҳои компютерӣ, Маркази миллии решавии тасдиққунандаи имзои электронии рақамӣ, лабораторияи озмоишӣ барои тадқиқи таҳизот ва системаҳои барномавӣ, коди зараровар, воситаҳои амнияти иттилоотӣ барои гузаронидани санҷиш мутобиқи талаботи амнияти иттилоотӣ дар пойгоҳи КВД «Маркази ҳифзи техники иттилоот, сертификатсия ва экспертиза»-и Саридораи ҳифзи сирри давлатии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон; - таъсиси системаи ташкилоти экспертӣ дар соҳаи ҷиноятшиносии компютерӣ; - таъмини кам кардани хатар ва таҳдид ба бехатарии фаъолияти шабакаҳои алоқаи оммавӣ бо дар назар доштани талаботи амнияти иттилоотӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои таъмини идоракунӣ ва эътимоднокии фаъолияти сегменти шабакаи интернет; - таҳияи стандартҳои амнияти иттилоотӣ дар системаҳои амаликунандаи «абрӣ», технологияҳои квантӣ, системаҳои воқеияти виртуалӣ ва афзоишёфта, технологияҳои зеҳни сунъӣ ва таъмини назорати риояи онҳо; - таҳияи нақшаи интиқоли трафики дохилии сегменти шабакаи интернет дар ҳудуди Тоҷикистон; - таҳияи талабот ба мубодилаи байнисарҳадии маълумот байни иштирокчиёни ҳамкориҳои

иттилоотӣ дар иқтисоди рақамӣ; - таъсиси механизмҳои самараноки танзимкунандаи давлатӣ ва дастгирӣ дар соҳаи амнияти иттилоотӣ дар назди ҳамгироии ииқтисодиёти миллии рақамӣ дар иқтисодиёти байналмилалӣ.

Ҳамин тавр, тибқи қонун низоми иқтисодӣ муайян ва идора карда мешавад ва ин усул дар давраи ҳозира, ки онро марҳилаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ арзёбӣ менамоянд, қобили татбиқ аст. Албатта, марҳилаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ танҳо аз масъалаҳои дар боло овардашуда иборат нест. Барои ба роҳ мондани рушди иқтисодиёти рақамӣ пеш аз ҳама корҳо тадқиқотиву санҷишҳои соҳавӣ гузаронида шуда, аз натиҷаҳои ба миёномода барномаҳои давлатӣ қабул намудан зарур аст. Дар мақола ҳамаи самтҳои иқтисоди рақамиро фаро гирифтан имконнопазир аст. Аз ҳамин лиҳоз, умедворем, ки ояндаи наздик оид ба марҳилаҳои рушди иқтисодиёти рақамӣ дар ҳамкорӣ бо дигар олимон ва мутахассисон тадқиқоти мушаххаси илмиро анҷом дода, онро барои татбиқи рушди иқтисоди рақамии кишварамон равона созем.

Барои ба таври васеъ ошкор намудани иқтидори иҷтимоию иқтисодии технологияҳои рақамӣ ва пешгирӣ намудан аз оқибатҳои нохуш, зарур аст, ҳарчи зудтар ҳамкории байни шаҳриву ноҳиявӣ, давлатӣ ва байналмилалӣ мустаҳкам карда шавад. Иқтисодиёти рақамӣ ҳаёт ва ҷомеаи моро бо суръати бесобиқа ва таносуби бемайлон тағйир медиҳад, ҳамзамон имкониятҳо ва мушкилоти бузургро эҷод мекунад.

Бояд қайд кард, ки дар Консепсия ташаккули дурнамои умумии табодули рақамӣ дар ҷумҳурӣ дар асоси модели байналмилалии таъсиси иқтисоди рақамӣ пешбинӣ шудааст. Модели мазкур дар навбати аввал амалӣ намудани як қатор чорабиниҳоро оид ба таҳкими заминаи ғайрирақамии табодули рақамии ояндаро дар бар мегирад. Ба он баҳодиҳии ҳолати ҷорӣ ва коркарди як қатор чораҳо оид ба таҳкими заминаи меъёрии ҳуқуқӣ, инчунин сиёсати давлатӣ дар соҳаи ҷорикунии технологияҳои нав, таҳкими пешсафӣ ва институтҳои идоракунии табодул, баҳодиҳӣ ва рушди сармояи инсонии барои табодул зарур, баҳодиҳии ҳолати муҳити корӣ (соҳибкорӣ), КИТТК ва муҳити инноватсионӣ, як қатор чораҳо оид ба таҳкими амнияти иттилоотӣ ва зиёдшавии боварӣ ба технологияҳои рақамӣ дохил мебошанд.

Адабиёт

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олӣ аз 26.12.2019.
2. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «30» декабри соли 2019, №642.

3. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «30» декабри соли 2019, №642. С.1.
4. Шукуров Абдуназар. Тоҷикистон дар марҳилаи рушди иқтисодиёти рақамӣ. Маводи электронӣ. Муроҷиати охирон: 10.03.21. https://www.hgu.tj/news/media/item/256.html
5. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «30» декабри соли 2019, №642. С.2.
6. http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf
7. Консепсияи иқтисоди рақамӣ дар Тоҷикистон. Бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз «30» декабри соли 2019, №642. С.12.

РЕАЛИЗАЦИЯ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ В ТАДЖИКИСТАНЕ

Хайдарзода Ш. С., Бобоазиззода Ш. А.

Аннотация: В данной статье рассматривается и исследуется одна из самых актуальных и современных проблем - переход и внедрение цифровой экономики в Республике Таджикистан. Следует отметить, что внедрение цифровой экономики в Таджикистане является требованием времени современного мира и имеет много положительных и нерешенных аспектов. В любом случае эффективная и выгодная реализация этого экономического явления будет способствовать развитию государства и нации, экономики страны, преодолению коммуникационной блокады и других важных секторов национальной экономики.

Ключевые слова: экономика, государство, развитие, внедрение, реализация, цифровая экономика, современность

IMPLEMENTATION OF THE DIGITAL ECONOMY IN TAJIKISTAN

Haydarzoda Sh. S., Boboazizzoda Sh. A.

Annotation: This article discusses and studies one of the most pressing and topical issues - the transition and implementation of the digital economy in the Republic of Tajikistan. It should be noted that the implementation of the digital economy in Tajikistan is a requirement of today's world, and it has many positive and worrying aspects. In any case, the effective and beneficial implementation of this economic phenomenon will contribute to the development of the state and nation, the country's economy, overcoming the communication blockade and other important sectors of the national economy.

Keywords: economy, state, development, implementation, implementation, digital economy, modernity.

Маълумот дар бораи муаллифон;

Бобаазиззода Ш.А. – н.и.и., дотсент мудири кафедраи менеҷмент ва соҳибкории Донишгоҳи аграрии Тоҷикистон ба номи Ш.Шоҳтемур. тел: 93 980 0202;

Ҳайдарзода Ш.С. – унвонҷуи Донишгоҳи давлатии Тоҷикистон.

УДК:33.339.3

РАЗВИТИЕ ЯИЧНОГО И МЯСНОГО ПТИЦЕВОДСТВА В РЕСПУБЛИКЕ ТАДЖИКИСТАН

Хакимов З. Дж.

В данной статье рассматривается развитие яичного и мясного птицеводства в Республике Таджикистан. Анализировано современное состояние тенденции развития производства яиц и производства птичьего мясо. Выявлено, что одним из условий достижения эффективности является производство конкурентоспособных продуктов путем надлежащего ухода и кормления птиц, как в производстве мяса, так и яиц. Важнейшим условием повышения продуктивности птиц является научно-обоснованное их кормление и применение современной технологии. Предложено, что применение современной технологии позволит, повысить уровень рентабельности яиц до 88% по сравнению с показателями экстенсивного способа выращивания кур-несушек.

Ключевые слова: *развитие яичного птицеводства, мясного птицеводства, тенденция, производства птичьего мясо, уход и кормления птиц, современной технологии.*

В современных условиях птицеводство, как скороспелая, высокопродуктивная и высокоэффективная отрасль дает возможность в короткие сроки увеличить производство необходимых республике белковых и диетических продуктов (яйцо и мясо) и улучшить продовольственное обеспечение населения. Это подтверждается опытом работ не только специализированных хозяйств республики, но и практикой многих зарубежных стран, где темпы роста производства продуктов птицеводства гораздо выше других отраслей животноводства.

Исследования показали, что современные нормы и режимы кормления, технологии содержания кур являются результатом многочисленных исследований, направленных на максимальное использование физиологических возможностей птицы приспосабливаться к изменяющимся условиям [1].

Важно учесть, что в период 1965-1990 годов на территории республики Таджикистан было построено и введено в эксплуатацию 21 птицефабрик. В птицеводческих хозяйствах республики содержалось более 10 миллионов голов птиц разных пород и видов, от которых в течение года производилось 550-570 миллионов штук яиц и 17-20 тысяч тонн мяса.

Также необходимо признать, что Таджикистан среди республик Средней Азии в отрасли птицеводства занимал одно из ведущих мест. Ежегодно в республике для воспроизводства экспортировался до 10 миллионов штук куриных и утиных племенных яиц. Нужно отметить, что в связи социально-политических причин, в республике было сокращено поголовье птиц до 0,48 млн. голов и производство яиц до 24 млн. шт., а производство мяса птицы было

ещё меньше. Снизилась продуктивность птиц, разрушилась племенная, производственная и материально-техническая база отрасли. Поэтому резко ухудшилось обеспечение населения продуктами отрасли.

Необходимо отметить, что в настоящее время усилиями Министерства сельского хозяйства республики и ГУП «Таджикптицепром» восстановлена деятельность почти всех птицеводческих хозяйств, имевшихся до 1990 года. Однако многие из них функционируют не на полную производственную мощность. Создание фермерских, подсобных и приусадебных хозяйств идет очень медленно, а эффективность их работы не отвечает современным требованиям.

Можно отметить, что поголовье птиц в 2010 году было доведено до 4,4 млн., производство яиц - до 234 млн. шт. и более 1 тыс. тонны мяса птицы, но в тоже время эти показатели намного ниже показателей 1990-х годов. Одной из причин снижения производственной деятельности птицеводческих хозяйств кроется в отсутствии предприятий по производству комбикормов для сельскохозяйственных птиц. Другой причиной является истечение срока эксплуатации и физический износ технологического оборудования для инкубации яиц, выращивания молодняка и содержания взрослой птицы, переработки продуктов отрасли [2].

В целях дальнейшего развития яичного и мясного птицеводства в республике, восстановления и расширения мощностей птицеводческих хозяйств, увеличения фермерских, подсобных и частных хозяйств, увеличения поголовья всех видов птиц, производства и переработки ее продукции, утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан № 166 от 13 декабря 2001 г., «Организация производства яиц и мясо птиц в промышленном направлении" в Республике Таджикистан, утверждена Постановлением Правительства Республики Таджикистан № 451 от 3 октября 2006 г., утверждена «Программа развития отрасли птицеводства в Республике Таджикистан на 2007-2015 годы и ряд Постановлений Правительства Республики Таджикистан. Вышеперечисленные ряды Постановлений Правительства Республики Таджикистан позволит увеличение количество птицеводческих предприятий в регионах республики по производству яиц и продукции мясо птиц [3].

Также следует, что в птицеводстве используют кур яичных и мясных пород ценных селекционных линий, а также богатое его видовое разнообразие: кур, уток, индеек, гусей, реже - цесарок, страусов, голубей и перепелов. Это одна из самых скороспелых отраслей животноводства, поскольку является

наиболее наукоемкой и динамичной отраслью сельскохозяйственного производства. Этому процессу способствовали отличительные биологически-позитивные особенности выращивания птиц: быстрый темп к воспроизводству, интенсивный рост массы тела, высокая продуктивность и жизнеспособность. Выращивание и содержание птиц требуют меньших затрат на корм, оплату труда и в целом - материальных средств на единицу производимой ими продукции, чем в других отраслях животноводства [4]. Следовательно, птицы как вид имеют более высокую биологическую и экономическую ценность, чем другие виды животных, то есть обладают высокой конкурентоспособностью. Тенденции развития продукциии птицеводческой отрасли в регионах Республики Таджикистан приводится в (табл.1).

Таблица 1

Тенденции развития продукциии птицеводческой отрасли в регионах Республики Таджикистан за 2015-2019 гг. [7]

Регионы	Г о д ы					Удельный вес 2019 г. По сравнению с 2015 г.%
	2015	2016	2017	2018	2019	
Производства яиц, млн.штук						
Республики Таджикистан	357,2	371,1	341,4	450,2	725,7	2,0 раза
ГБАО	5,4	5,5	5,6	5,6	4,0	-74,07
Хатлонская область	64,8	69,6	75,2	78,9	85,3	131,6
Согдийкая область	142,1	145,3	167,5	222,7	429,9	3 раза
РРП	144,8	116,6	93,0	142,9	206,4	142,5
Производства птичье мясо, тыс.тонн						
Республики Таджикистан	6,4	7,4	6,8	8,9	14,4	2,2 раза
Хатлонская область	2,1	2,1	1,9	2,5	4,1	1,9 раза
Согдийская область	2,6	3,2	2,9	3,6	8,2	3,1 раза
РРП	1,7	2,1	2,0	2,8	2,1	123,8

Источник: Таблица составлена из материалов ГУП “Птицеводческие промышленности Таджикистана” и Агенства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический сборник Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе.-2020, с.- 278.

Как видно из данной таблицы 1, в 2019 году производства продукции в птицеводческой отрасли регионов республики увеличилась в целом республике в 2 раза, Хатлонская область – 131,6%, Согдийская область в 3 раза и РРП - 142,5%. Следует учесть, что производство мясо птицы за 5 лет увеличилась в 2 раза, Хатлонская область – 1,9 раза и Согдийская область в 3,1 раза и РРП -

123,8%. Увеличение производства птицы мясного направления свидетельствует о функционировании нескольких птицеводческих предприятий и вновь созданных птицеводческих предприятий по регионам республики [5]. Тенденции развития продукциии птицеводческой отрасли в регионах Республики Таджикистан приводится в (табл.2).

Таблица 2

Средняя яйценоскость одной курицы-несушки в сельскохозяйственных предприятиях по регионам республики (штук) [8]

	Г о д ы				
	2015	2016	2017	2018	2019
Республики Таджикистан	220	202	228	181	204
ГБАО	-	-	-	8	40
Хатлонская область	123	134	108	115	124
Согдийская область	246	238	265	250	214
РРП	206	161	178	123	190

Источник: Агенства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический сборник Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе.-2020, с.- 312.

Данная таблица 2 свидетельствует о том, что средняя яйценоскость одной курицы-несушки по республике в 2019 году по сравнению с 2015 годом уменьшилась на 16 яиц или же на – 92,7%, увеличилась основном в Хатлонской области на -100,8%. Улучшение породного состава птиц и продуктивных качеств, при одной и той же численности поголовья позволяет получить значительно больше продукции. Необходимым требованиям, предъявляемым к вопросам достижения высокого уровня развития птицеводства, является ее научное обоснование в территориальном разрезе. Это предполагает адекватные отражения природных, экономических, демографических и других условий республики и её регионов. Также можно утверждать, что важнейшим условием повышения продуктивности птиц является научно-обоснованное их кормление и применение современной технологии [6].

Проведенный анализ показал, что при выращивании цыплят по интенсивной технологии плотность посадки поголовья на каждый квадратный метр помещения увеличится на 87,5%. При этом средняя масса одной головы цыплят к концу периода откорма достигнет 2,5 кг, что на 31,6% больше. Необходимо отметить, что использование интенсивной технологии позволит несколько сократить расходы корма, но в два раза повысить норму обслуживания рабочего персонала. Внедрение интенсивной технологии позволяет повысить яйценоскость кур-несушек, которые приведены в (табл. 3).

Таблица 3

Основные показатели организации технологии выращивания в птицеводстве яичного направления Республики Таджикистан в среднем за 2016-2018 гг. [8]

Показатели	Технология выращивания	
	экстенсивная с напольным содержанием	интенсивная при клеточном содержании
Плотность посадки, гол\м	4-5	10-20
Годовая яйценоскость, 1 несушки, шт./гол	230-250	280-300
Затраты корма на 1000 яиц, кг 1 кг комбикорма = 1,05-1,10	160-200	130-160
Затраты корма на 1 гол./день, г	115-120	105-110
Затраты труда на производство 1000 яиц, чел./час	4-5	2-3
Норма обслуживания кур-несушек на 1 птичницу-оператора, тыс./гол.	7-10	15-20

Источник: таблица составлено на основе материалов Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан и со стороны ГУП «Птицеводческие промышленность Таджикистана». Душанбе.-2016-2018 гг.

Анализ приведенных данных табл.3 показывает, что при использовании интенсивной технологии в птицефабриках яичного направления, плотность посадки кур-несушек на один квадратный метр увеличится до 4 раза по сравнению с показателями экстенсивной технологии, так как кур содержат в двух или трёх ярусных клетках, но при этом расход кормов на получение 1000 яиц и одну голову кур-несушек существенно не изменится [9]. Применение интенсивной технологии позволяет сократить трудовые затраты на получение 1000 яиц до 60% по сравнению с показателями экстенсивной технологии.

Заключение таким образом, птицеводство является скороспелой, высокопродуктивной и высокоэффективная отраслью, которая дает возможность в короткие сроки увеличить производство необходимых республике белковых и диетических продуктов (яйцо и мясо) и улучшить продовольственное обеспечение населения. Современные нормы и режимы кормления, технологии содержания кур являются результатом многочисленных исследований, направленных на максимальное использование физиологических возможностей птицы приспосабливаться к изменяющимся условиям. Применение интенсивной технологии по сравнению с показателями экстенсивной технологии, обеспечит увеличение выхода мяса с одной головы цыплят на 22,2%, при этом затраты труда на производство одного центнера мяса уменьшится на 18,2%. В результате уменьшения денежно-материальных затрат на получение 1000 яиц существенно увеличился размер прибыли в расчете на одну тысячу яиц и составил 40%. Применение новой технологии позволило, повысить уровень рентабельности яиц до 88% по сравнению с показателями экстенсивного способа выращивания кур-несушек.

Литература

1. Блохина И. Птицеводство: проблемы и перспективы развития // И. Блохина Международный сельскохозяйственный журнал.-М.: 2012.-№3.-С.-46-49.

2. Абдувасиев Ф.С. Развитие птицеводства Республики Таджикистан до переходного периода \\ Материалы республиканской научно – практической конференции «Основные пути обеспечения продовольственной безопасности в Республике Таджикистан». Душанбе.-2008, С. 40-48.

3. Постановлением Правительства Республики Таджикистан № 166 от 13 декабря 2001 г., «Организация производства яиц и мясо птиц в промышленном направлении" в Республике Таджикистан.

4.Бесерабов Б.Ф. Технология птицеводства и производства яиц и мясо птицы / Б.Ф. Бесерабов, Т.А. Столяр и др. М. «Колос», 1994.-С. 272.

5.Мадаминов А.А.и др. Повышение качества продукции птицеводства основа повышения эффективности // Кишоварз,2018.- №1 (77).-С.55-56.

6.Бобоазиззода Ш. Ресурсосберегающая технология-основа повышения эффективности птицеводства в Республике Таджикистан / Ш. Бобоазиззода // Материалы сборник научных статей.-2017.-С.-279-282.

7. ГУП "Птицеводческая промышленность Таджикистана" Душанбе.-2020 г.

8. Агенства по статистике при Президенте Республики Таджикистан. Статистический сборник Сельское хозяйство Республики Таджикистан. Душанбе.-2020 г.

9.Министерства сельского хозяйства Республики Таджикистан. Душанбе.-2018 г.

РУШДИ ПАРАНДАПАРВАРИИ ГӮШТУ ТУХМӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ҳакимов З. Ҷ.

Аннотатсия: *дар мақолаи мазкур рушди парандапарварии гӯшту тухмӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Вазъи муоири ва тамоюли рушди парандапарварии гӯшту тухмӣ таҳлил карда шудааст. Яке аз шартҳои ноил гардидан ба самаранокии зарурӣ ташкили истеҳсоли маҳсулотҳои рақобатпазир тавассути дуруст ба роҳ мондани нигоҳубин ва парвариши парандагон, ҳам дар самти истеҳсоли гӯшт ва ҳам тухм ба ҳисоб меравад ошкор гардидааст. Муҳимтарин шарти баланд бардоштани маҳсулнокии парандагон ин таъмин намудани онҳо бо хӯрокаи аз ҷиҳати илмӣ асоснок карда шуда мебошад. Ҷорӣ намудани технологияҳои нави интенсивӣ имкон дод, ки сатҳи даромаднокӣ 88% нисбат ба нишондиҳандаҳои усули экстенсивии парвариши мурғ тағйир меёбад пешниҳод гардидааст.*

Калимаҳои калидӣ: *рушди парандапарварии гӯшту тухмӣ, гӯштӣ паранда, тамоюл, истеҳсолӣ гӯштӣ паранда, нигоҳубин ва парвариши паранда ва технологияи муосир.*

DEVELOPMENT OF EGG AND MEAT POULTRY IN THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Hakimov Z. J.

This article examines the development of egg and meat poultry farming in the Republic of Tajikistan. The current state of the trend in the development of egg production and poultry meat production has been analyzed. It was revealed that one of the conditions for achieving efficiency is

the production of competitive products through proper care and feeding of birds, both in the production of meat and eggs. The most important condition for increasing the productivity of birds is their scientifically grounded feeding and the use of modern technology. It is proposed that the use of modern technology will allow increasing the level of profitability of eggs up to 88% in comparison with the indicators of the extensive method of raising laying hens.

Key words: development of egg poultry farming, meat poultry farming, trend, production of poultry meat, care and feeding of birds, modern technology.

Сведенье об автора:

Хакимов Зафарджон Джабарович - к.э.н. докторант Института экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН, Zafar h@mail.ru, тел. +992 935775677.

УДК: 125.124.5.

ТИҶОРАТИ ЭЛЕКТРОНӢ, ТАЪРИХ ВА МАРҲИЛАҲОИ РУШДИ ОН

Қурбонов А. Р., Хоҷаев Н. С., Раупов А. Ҳ.

Аннотатсия: дар мақолаи мазкур марҳилаҳои рушди тиҷорати электронӣ нишон дода шудааст. Ҳамзамон истифодаи технологияи муосир ҳамчун рушди асосии соҳа қайд карда гардида, барои рушди соҳаҳои хоҷагии халқи ва иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон инъикос гардидааст. Инчунин дар шароити муосир барои рушди соҳаи тиҷорат системаи муосир, яъне иттиллот зарур мебошад.

Калидвожаҳо: тиҷорати электронӣ, рушд, технология, соҳа, қувваи корӣ, энергия, маҳсулоти хом.

Давлате, ки соҳаи тиҷорат технологияи коммуникатсиониро самаранок истифода мебарад, дорои роҳҳои идоракуни муносибат ва инчунин робитаҳои хориҷиро пайдо менамояд. Истифодаи рӯзафзуни технологияи иттилоотии коммуникатсионӣ барои шаклгирии транзаксияи электронӣ, барои таъмини талабот ба маҳсулот, хизматрасонӣ, қувваи корӣ ва ислоҳоти сиёсӣ ба вуқӯъ мепайвандад. Гузариши инсоният аз ҷомеаи саноатӣ ба ҷомеаи иттилоотӣ зарурати иваз гардидан аз технологияи саноатӣ ба технологияи иттилоотиро ба миён меорад. Ва инчунин дар ивази маҳсулоти хом ва энергия технологияи информатсионӣ асоси технологияи саноатии иттилоотӣ, яъне захираҳои иттилоотӣ ва дониш рӯи кор меояд. Яке аз роҳҳои дурбинона дар иқтисоди иттилоотӣ шабакаи иқтисодӣ ё интернет-иқтисод (иқтисоди виртуалӣ) ба шумор меравад. [3]

Соҳибкории электронӣ гуфта фаъолияти кории дилхоҳро меноманд, ки бо истифодабарии имкониятҳои шабакаҳои иттилоотӣ сартосарӣ, баҳри барқароркунии иртиботи дохилӣ ва берунӣ бо мақсади ба даст овардани фоида,

ба роҳ монда мешавад. Дар навбати худ тиҷорати электронӣ ҷузъи таркибии асосии соҳибкорӣ электронӣ мебошад.

Соҳибкории электронӣ аз чор марҳилаи асосии баҳрабардорӣ иборат аст: **маркетинг, истеҳсолот, савдо ва пардохт**.

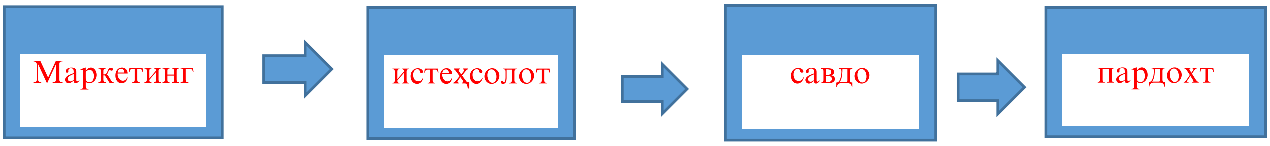

Дар солҳои 1960-ум аллакай дар ИМА низомҳои аввалин тиҷорати электронӣ паидо шуда буданд. Сараввал низомҳои тиҷорати электронӣ танҳо тариқи шабакаҳои алоҳида роҳандозӣ гардида буданд, ки он ҳам дар асоси протоколи мубодилаи иттилооти махсуси худӣ кор мекарданд ва амалан суръати ниҳоят пасти иттилоотгузарониро дошта буданд. Баъдан дар охири солҳои 1960-ум дар ИМА аллакай чор стандартҳои саноатии самти тиҷорати электронӣ барои мубодилаи маводҳо дар низомҳои идоракунӣ, авиатсия, нақлиётҳои роҳи оҳан ва автомабилӣ амалӣ шуда буданд. Тахминан дар ҳамин солҳо ҳамин гуна ҳодисаҳо дар Англия низ рух дода аст. Дар Англия маҷмӯи саноатҳои таснифоти Tradacoms таҳия гардид ва аз тарафи комиссияи иқтисодии Аврупоӣ UNECE (United Nations Economic Comission for Europe,) ба сифати стандарти мубодилаи модаҳо ва дар тиҷорати байналмилалии ташкилотҳо қабул гардиданд ва ин маҷмӯъи меъёрҳову протоколҳо номи GTDI (General –purpose Trade Data Interchange – мубодилаи додаҳои таъиноти умумии тиҷоратӣ)-ро гирифтаанд. Рушд ва равнақи Интернет дар муддати ниҳоят кӯтоҳ ба пайдоиши шаклҳои сифатан нави тиҷорати электронӣ мусоидат намудаст, ки дар онҳо технологияи EDI истифода намешаванд ва истифодабарии онҳо дуюмдараҷа гардидааст.[2]

Таҷрибаҳои аввалин барои пайвасткунии компютерҳои дур ҷойгиршуда дар аввалҳои солҳои 60-уми асри XX гузаронида шуда буд. Соли 1965 компютере, ки дар Донишкадаи технологии Массачусетс ҷойгир буд, бо компютери дар Калифорния ҷойгир буда, тавассути хатҳои телефонӣ алоқа паидо кард. Барои паивасткуни аз технологияи комутатсиявӣ хатҳои телефонӣ истифода шуд. Васеъшавии шабакаҳои локалии базавӣ ва топологияшон омехта аз дароз шудани хатҳои алоқа ба зарурияти ҷудокунии онҳо ва тақсимоти шабакавие оварда мерасонанд, ки дар онҳо ба сифати ҷузъҳои асосиашон компютерҳои алоҳида не балки шабакаи локалии бо номи сегментҳо хизмат мекунанд. Лоиҳаи шабакаи компютерҳо дар асоси комутатсияи дастаҳо дар Оҷонсии ихтироотҳои пешқадами Вазорати мудофиаи ИМА (DARPA- Defense

Advaced Research Project Agency) ихтироъ карда шудааст. Шабакаи барпогардида номи , ARPANET онҳо базаи маълумотҳои худро муттаҳид сохтаанд. Дар солҳои 1970 мушкилоте, ки дар пеши Вазорати мудофиаи ИМА истода буд, ҳалли худро ёфт.

Соли 1979 дар ИМА Майкл Олдрих телевизиони маҳалии кабелиро ба компютер бо истифодаи зерсохтори телефонӣ пайваст намуд. Бо шарофати технологияи худ корбар метавонад молҳоеро, ки дар экран компютер ба намоиш дода мешуд фармоиш диҳад. Дар аввал, вай ихтирои худро телешопинг номидааст, аммо баъд маълум шуд, ки ҳамин ном барои тиҷорати электронӣ дар **ИМА** аз соли 1977 инҷониб истифода шудааст. Сипас Майкл Алдрих тасмим гирифт, ки номи технологияро иваз кунад ва истилоҳи "хариди онлайн" тавлид шуд. Ҳоло дар Росия, истилоҳи "тиҷорати электронӣ" ё "хариди онлайн" ҳоло ҳам истифода мешавад. Ихтироъкорон, албатта дар бораи тағйиротҳои гуногуни тиҷорати электронӣ ғояҳои зиёде доштанд: теле - шопинг, теле-банкинг, теле-кор, аммо барои татбиқи ин ғояҳо талабот ё инфрасохтор вуҷуд надошт. Аввалин таҳқиқотҳо дар тиҷорати электронӣ дар конфронс дар Орлеанҳои нав яъне “Новом Орлеане” дар тирамоҳи соли 1979 муаррифӣ карда шуданд. Аллакай моҳи апрели соли 1980, технология барои истифодаи саноат омода буд. Он номи “Videotext”-ро гирифта буд. Аввалин муаррифии ин навоварӣ дар бозори B2B корпоратсияе-ро рух дод, ки онҳо шумораи зиёди спонсорон ва агентҳои худро дарёфт намуданд. Пешрав дар ин самт оператори сайёҳии “Thomson Holidays” (ҳоло қисми TUI) мебошад, ки технологияи тиҷорати электрониро аллакай соли 1981 ҷорӣ намудааст. Худи ҳамон сол фурӯшандагони мошин ба ӯ диққати ҷидди дода, аз ҷумла ширкатҳои “Peugeot - муаррифии 1981, Ford- 1982, Nissan - 1984, GM – 1985” ва ғайраҳо да ин самт фаъол буданд.

Аввалин бозори тиҷорати электронии B2C аз ҷониби Gateshead SIS дар ҳамкорӣ бо Tesco (яке аз калонтарин фурӯшандагони хӯрокворӣ) муаррифӣ карда шуд. Аввалин фармоишгари тиҷорати электрони хонум Джейн Сноуболл ба шумор меравад, ки дар соли 1984, 72-сола буд. Джейн Сноуболл аз мағозаи Tesco булучка (нон) фармоиш дод. Воқеан бояд қайд кард, ки ин лоиҳа мавриди дастгири қарор дошт. Дар соли 1990 Тим Берренс Ли браузери аввалро ихтироъ кард. Дар соли 1992, Чарлз Стак аввалин дӯкони интернет магазинро кушод (ки баъдтар номи домении **“Books.com”** яъне (Китобҳо)-ро гирифт. [4]

Дар ибтидо, Интернет аз ҷониби гуруҳҳои олимон истифода мешуд, баъдан он барои интиқоли иттилоот дар нақшаҳои ҳарбӣ истифода мешуд ва каме

баъдтар навбати соҳибкорон расид ва аз солҳои 90-ум, ин шабака аз пӯшида ба ҷомеа падид омадааст. Интиқоли иттилоот зуд буд, шабака ҳарчи бештар ба омма табдил ёфт. Баъд аз дуюмбора барқарор намудани шабакаи интернет тиҷорати интернетӣ дар бозори ҷаҳонӣ мавқеи худро ишғол намуд. Маротибаи дуюм ақидаи таъсиси мағозаи интернетӣ соли 1994 аз ҷониби Ҷефф Безос дар **ИМА** ба вуҷуд омад. Ҳангоми сафар аз Ню-Йорк ба Сиэттл, ӯ дар бораи он ки шавқу рағбат ба Интернет зиёд шуд, фикр мекард. Интернет дигар системаи почтаи электронӣ нест, мардум ба кор дар шабака шурӯъ карданд, маълумот меҷустанд ва бо хабарҳо шинос мешаванд. Баъдтар, рӯйхати аввалин мағозаи онлайни Amazon бо кассетаҳои аудио ва видео, дискҳо пур карда шуд. Азбаски савдо тавассути интернет роҳи дурдасти савдо мебошад, шумо бояд масъалаи усулҳои пардохтро ҳал кунед. Ҳамкорӣ бо бонкҳо зарур буд. Ҳамин тариқ, аввалин системаи пардохтҳои электронӣ таҳия карда шуд. Айни замон, молро метавон пардохт намуд: бо истифодаи пули электронӣ, пули нақд барои таҳвил, тавассути терминалҳо ва ғайраҳо. [5]

Низомҳои тиҷорати элекронӣ имконият медиҳад, ки харидор ба истеъмокунанда муроҷиат накарда, вақти пурқимати худро ба гаштугузор, сайри мағозаҳо сарф накарда, ҳамзамон дар бораи мол ва хизматрасониҳо иттилооти пурра дошта бошад. Фурӯшанда бошад дар навбати худ раванди талабот ва таклифотро назорат намуда, фаъолияти харидоронро таҳлил менамояд. Фӯрушанда аз ҳисоби ками теъдоди кормандон ва ғайраҳо фоида ба даст меоваранд. Бинобар ҳамин ҳам дасрасии молу хизматрасониҳо тавассути тиҷорати электронӣ афзалиятҳои худро дорад.

Тиҷорати электронӣ технологияи ягона набуда, дар интернет гуногуншакл мебошад. Тиҷорати электронӣ миқдори хеле зиёди амалиёти соҳибкориро мутаҳид менамояд ва аз ҷумла амалиётҳои зеринро дар бар мегирад.

- мубодилаи иттилоот;

- барқароркунии ҳамкориҳо;

- дастгирии муштариён дар интихоби мол ва хизматрасониҳо;

- пардохти электронӣ, ҳамчун бо истифодабарии низомҳои электронии пардохт;

- имконияти ташкил намудани корхонаҳои электронӣ;

- амалисозии равандҳои соҳибкорӣ дар идоракунии муштараки ширкатҳо ва шарикони тиҷоратии онҳо.

Рушди технологияи иттилоотӣ ва телекоммуникатсионӣ фазои фаъолияти иқтисодӣ тавассути интернет, инфрасохтори шабакаи глобалии интернет барои комерсиализатсияи интернет ва ташкили бозори электронӣ, ки дар асоси принсипҳои иқтисоди шабакавӣ ташкил ёфтаанд, ба вуҷуд омадааст. Масалан, фурӯши маҳсулот бевосита ба мизоҷон тавассути интернет ба як бизнеси нав табдил ёфтааст. Дар шароити иқтисоди шабакавӣ амалиётҳо дар шакли электронӣ ба амал меоянд, ки ба робитаи виртуалии байни партнёрҳои тиҷорат ва субъектҳои дигари бозори виртуалӣ оварда мерасонад.

Тиҷорати электронӣ аз маҷмӯи иштироккунандагон ва ҷараёни мулоқоти онҳо, дар ҳудуди қонунҳои муайян шуда иборат аст. Асоси тиҷорати электрониро сохтори иттилоотӣ ва технологияи телекоммуникатсионӣ ташкил менамояд. Дар шароити иқтисоди бозоргони хусусиятҳои асосии тиҷорати электрониро иавҷуд намебошад:

- дар тиҷорати электронӣ теъдоди зиёди фурӯшанда ва харидорон иштирок менамоянд;

- барои ворид шудани иштирокчиёни нав ягон маҳдудият вуҷуд надорад;

- ҳамаи иштирокчиёни тиҷорати электронӣ имконияти аз иттилооти лозима истифода бурданро доранд.

Дар ин ҷода бояд қайд кард, ки тиҷорат ва соҳибкорӣ мафҳумҳои гуногунро доро мебошанд.

Соҳибкорӣ – ин фаъолияти тиҷоратӣ буда хусусиятҳои хоси он аз мунтазамӣ истифодаи инноватсия, сармоягузорӣ ва таҳдиди иқтисодӣ иборат аст.

Тиҷорат – ин фаъолияти шахсони алоҳида ва корхонаҳо мебошад, ки бо мақсади гирифтани фоида амалиётҳои хариду фурӯшро ба роҳ мемонанд.

Яке аз хусусиятҳои баланди тиҷорати электронӣ ин сарфа намудани вақт аст. Масалан барои харидори намудани чиптаҳои ҳавопаймо одамон дар марказҳои чиптафурӯшӣ ё фурудгоҳҳо рафта чиптаро харидори менамуданд, имрӯз бошад истифодабарандагон аз хонаҳои худ метавонанд бо истифода аз компютер ва дигар таҷҳизотҳое, ки ба шабакаи интернети пайваст мешаванд чиптаро харидорӣ намоянд. Ба монанди ин мисолҳои зиёдеро овардан мумкин аст. [3]

Имрӯз шабакаи интернет дар тиҷорати сайёҳӣ ва маркетинг ба таври васеъ мавриди баҳрабардорӣ қарор дода шудааст. Он ба самаранокии фаъолияти ширкатҳои сайёҳӣ мусоидат намуда. Дар бозори электронии сайёҳии мо ҳоло монеаҳо хеле зиёданд. Пойгоҳи додаҳои ҳуқуқии тиҷорат ва соҳибкориро дар шабакаҳои интернети рушд додан зарур аст. Дар ин самт бояд рақобатпазирии ширкатҳои сайёҳӣ, тартиби нархгузорӣ, тахфифҳо, ҳифзи ҳуқуқии истеъмолкунандагон ва ғайра дар шабакаҳои сартосари аз тарафи давлат ҳифз карда шаванд. Музоядаи электронӣ ҷараёни тиҷорат кардан, дар асоси технологияи иттилоотии муосир, ки муносибати байни мизоҷ ва хизматрасонро бо қонунҳои махсус назорат карда мешавад. Хусусияти хосси музоядаи электронии савдо он мебошад, ки дар вақти фурӯхтани амвол нархи охиринро дар савдои рақобати кушод муайян мекунад. Инкишофи музоядаи электрони якчанд омилҳо дорад: Ҷалб кардани микдори зиёди харидорон ва фурӯшандагон дар натиҷаи мавҷуд набудани сарҳади минтақавии алоқаи дутарафаи интерактивӣ барои фурушандагон ва харидорон; додани имконияти муфассал барои тарғиб ва тасвири мол ҷудо гардидааст. Дар асоси истифодабарии қоидаҳои савдо музоядаро ба якчанд гуруҳ ҷудо мекунанд:

- бритонӣ (стандарти) бештар вомехӯрад. Фурӯшанда нархи аввалро таъин мекунад;

- дар ҳолате ки нархи баландтарин муайян шуда, савдо боздошта мешавад;

- голландӣ (пасгарданда)- савдо аз нархи баландтарин оғоз меёбад, то ба поён рафтани нарх;

- пешниҳоди яквакта - харидорон дар шакли хатти нархро муайян мекунанд, бехабар аз пешниҳоди рақобатчиёни дигар. Ғолиб он нафаре мешавад, ки нархи баландро пешниход кардааст;

- пешниӯҳоди пушида - харидорон пешниходҳои пушида мекунанд ва дар вақти муайяншуда ғолиб молро бо нархи баландтарин мехарад;

- мағозаҳои якхела барои фурӯхтани моли миқдораш маҳдудбуда таъсир мерасонид. Барои амали кардани савдо якчандто музоядаҳо гузаронида шуда, дар он аз ҳар намуди мол якнусхагӣ намоиш дода мешавад. Савдо то он вақт идома меёбад, ки тамоми нусхаҳои мол фурӯхта шавад, ё ин ки савдогар таклифҳои боқимондаро бекор кунад. Тавре қайд кардем, музояда ба баҳогузории талабот ба молҳо ва муайян намудани нархи мусоидтарин имконият медиҳад. [6. саҳ-167]

Таърихи мағозаи тиҷорати электронӣ дар Росия аз соли 1996 оғоз ёфтааст. Дар Маскав, аввалин мағозаи чопи онлайнии "Символ-Плюс" пайдо шуд. Ҳоло бошад ин мағоза бо номи www.books.ru мавриди истифода қарор дорад. Дар аввал, харидорон ба ин боварӣ надоштанд, зеро ин навъи тиҷорат дар ҳоли рушд буд. Бояд қайд кард, ки бори аввал барои харидорӣ намудан аз чунин мағозаҳо тариқи электронӣ хело душвор буд. Аммо 29-уми апрел рӯзи таваллуди тиҷорати электронӣ ҳисобида мешавад. Аз соли 1998 инҷониб, дар Россия яке аз паси дигаре лоиҳаҳои Интернет кушода шуданд. Аввалан ин система тариқи хизматрасонии интернет-банкинга ва ё "Интернет сервис Банк" ки аз ҷониби Autobank сохта шудааст истифода бурда шуд. Баъд аз ин таваллуди нахустин бонки мизоҷони IMTB –шурӯъ шуд. Ба монанди ин дӯкони боэътимоди фурӯши китобҳо ва маҳсулоти мултимедиа рӯз аз рӯз зиёд шудан гирифт. Пас аз як сол, фурӯши молҳо тавассути Интернет хеле пеш рафт. Дастовардҳо ва дастовардҳои нави илмӣ пайдо шуданд ва ин дар ташаккулёбии бозор нақши бузург бозид. Тақрибан соли 2004 гардиши тамоми муомилот дар ҷаҳон тавассути мағозаҳои интернетӣ дар ҳудуди як миллион доллар буд. Ҳамин гуна рӯз аз рӯз теъдоди мағозаҳои электронӣ зиёд шудан гирифт ва гардиши муомилот дар ҷаҳон тавассути ингуна мағозаҳо ба милиардҳо расид. Бо пайдоиши технологияҳои нав ва барномаҳои махсус, хариди молҳо тариқи тиҷорати электронӣ яъне онлайн на танҳо осон, балки пурра амалӣ низ гардида истодааст. Раванди табдил додани мағозаҳои онлайнӣ ва саноати калони мустақилро метавон ба чор марҳилаи эволютсионӣ тақсим намуд: намоишгоҳ, як қатор мағозаҳо, платформаи савдо ва интернет мағозаҳо. Намоишгоҳ ин чеҳраи сайт буда дар он, маълумот дар бораи молҳо, хизматрасониҳо ва ғайраҳо, ки ин як намуди таблиғот мебошад, фаъолият менамоянд.

Хулоса, харидор метавонад молро бе ягон мамоният фармоиш диҳад. Харидор метавонад молро дар он ҳолате ба даст оварад, ки ба офиси муайянкардашуда ҳозир шуда пардохти молро ба анҷом расонад. Ва ин маънои аз даст додани вақт ва пулро дорад. Дар ин ҳолат мизоҷ ин сафҳаро тарк мекунад ва сайти шабеҳеро пайдо мекунад, ки дар ҳолати бароҳат, ӯ маҳсулоти дилхоҳи худро ба даст орад. Намоишгоҳо сармоягузориҳои калон ва технологияҳои иттилоотиро талаб намекунад. Дар ин ҷо, рақиби асосӣ мағозаҳои бузурги интернетӣ, яъне онлайнӣ мебошад, ки шумо метавонед фавран харид намоед.

ЭЛЕКТРОННАЯ КОММЕРЦИЯ, ИСТОРИЯ И ЭТАПЫ ЕЕ РАЗВИТИЯ

Курбанов А. Р., Ходжаев Н. С., Раупов А. Х.

Аннотация: В статье показаны этапы развития электронной коммерции. В то же время использование современных технологий отмечено как ключевое направление развития отрасли.

Ключевые слова: электронная коммерция, развитие, технологии, промышленность, труд, энергия, сырье.

E-COMMERCE, HISTORY AND STAGES OF ITS DEVELOPMENT

Kurbanov A. R., Khojaev N. S., Raupov A. H.

Annotation: This article shows the stages of development of e-commerce. At the same time, the use of modern technology is noted as a key development of the industry.

Keywords: e-commerce, development, technology, industry, labor, energy, raw materials.

Маълумот дар бораи муаллифон:

Хоҷаев Насим Саидович - саромӯзгори кафедраи информатикаи татбиқӣ ва ҳифзи иттилоот-и Донишгоҳи давлатии Данғара. **Email:** nasim-93-93@mail.ru, тел: +992 939 99 31 99

Қурбонов Абдукарим Раҳимович. н.и.и. дотсенти кафедраи андоз ва суғуртаи Донишкадаи давлатии тиҷорати Тоҷикистон. Тел:+992 934 44 41 50

Раупов Аҳмадшоҳ Ҳакимшоҳевич саромӯзгори кафедраи информатикаи татбиқӣ ва ҳифзи иттилоот-и Донишгоҳи давлатии Данғара. **Email:** ahmad89@mail.ru, тел:+992 92 708 48 76

УДК: 631.234.53

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ САДОВО-ВИНОГРАДАРЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

Ахмедов Д. Х., Ахлиддини Ф., Олимзода Ш. А.

Аннотация: в статье анализируется экономическая эффективность садово-виноградарческой продукции в Республике Таджикистан. В то же время экономические и статистические показатели использовались для определения экономической эффективности и прибыльности отрасли. Следует отметить, что садоводство и виноградарство во всех регионах страны в зависимости от их климата считается более эффективным, чем в других отраслях сельского хозяйства.

Ключевые слова: рыночная экономика, экономическая эффективность, садоводство, виноградарство, сельское хозяйство, рентабельность, производство, стоимость.

Садоводство и виноградарство — трудоемкая отрасль сельского хозяйства. Одной из причин этого является низкий уровень механизации технологических процессов (20—25%). Кроме того, для садоводства и виноградарства характерна

большая потребность в трудовых ресурсах в сравнительно короткий срок (уборка урожая). Плоды и ягоды — разнородные продукты к своей потребительной стоимости. Они различаются не только по урожайности, к и но затратам труда и средств на уборку и реализацию продукции соответственно, но себестоимости и ценам реализации. В связи с этим при анализе экономической эффективности производства той или иной плодово-ягодной культуры необходимо рассчитывать целый комплекс показателей.

«Эффективность» является общенаучным понятием и используется в различных областях науки, в том числе экономике. Это понятие является производным от слова эффект. Эффект (от лат. efficio - действую, исполняю) - это результат, следствие действий. Эти два понятия -эффективность и эффект рассматриваются обычно как самостоятельные, но они очень тесно связаны между собой. Если эффект - это достигаемый результат в его материальном, денежном, социальном или ином выражении, то эффективность - это относительный эффект, результативность процесса, явления, отношение результата к усилиям, расходам, обусловившим, обеспечившим его получение.

Во всех сферах деятельности человека имеет место эффект и эффективность, причём не только в позитивном смысле (может быть негативный, отрицательный, низкий эффект, или отсутствие желаемого эффекта). Особенно широко эти понятия используются в экономике, так как они являются базовыми, ключевыми и тесно связаны с целями экономического развития общества, рыночного хозяйства и производства. Важное значение эти понятия имеют также в социальной сфере (социальный эффект и эффективность) экологии (экологический эффект и эффективность) и т. д. В сфере производства эти понятия выступают как «экономический эффект» и «экономическая эффективность».

Экономическая эффективность садоводства и виноградарства в значительной мере зависит от географического размещения плодово-ягодных насаждений, их сортового состава, наличия благоприятных экономических и природных условий, от размеров садов и виноградников.

В целом экономической эффективности садоводства и виноградарства в сельскохозяйственных организациях различных организационно - правовых форм используется стандартный набор показателей:

- урожайность плодовых и ягодных на 1 га плодоносящих насаждений, т;
- выход валовой и товарной продукции в стоимостном выражении на затраченный в отрасли 1 чел.-ч и на 1 га плодоносящих насаждений;

- затраты труда в чел.-ч на единицу валовой и товарной продукции и на 1 га плодоносящих насаждений;
- валовой, чистый доход и прибыль на 1 га плодоносящих насаждений и на 1 затраченный в отрасли чел.-ч;
- производственная и полная себестоимость 1 т продукции;
- цена реализации 1 т продукции;
- уровень рентабельности.

Важнейшими показателями экономической эффективности производства плодов, ягод и виноград являются прибыль с 1 га насаждения и уровень рентабельности. Прибыль определяется как разница между стоимостью реализованной продукции с 1 га и стоимостью произведенных затрат на се выращивание.

Важнейшим регулятором финансирования отрасли садоводства и виноградарства в переходе к рыночной экономике, определяющий уровень адаптации садоводства и виноградарства к новым условиям хозяйствования, станут контрольный финансовый отдел.

Разумная предпринимательская деятельность на региональном рынке садово-виноградческой продукции может быть обеспечена путем применения новой системы его функционирования – формирования проведения электронных торгов. Это будеть имееть существенную важность в связи с отнесением плодов и ягод к категории скоропортящей продукции. Нынешные финансированные и информационные – технологии приводят к существенному, многочисленному удешевлению операций поиска максимизации на рынке и расширяют конъюнктуру мирового рынка.

Стабилизация и рост эффективности отечественного садоводства и виноградарства в первую очередь предопределяется обоснованностью и действенностью применяемых механизмов и управлении производственными отношениями, подходов формирования и использования производственного потенциала виноградарческих предприятий, механизмов государственного, рыночного и внутриотраслевого воздействия и регулирования, степенью их соответствия требованиям новых условий активации и процессе реформирования сельскохозяйсвенной экономики.

Следовательно, только на высокоспециализированных предприятиях с оптимальными размерами садово-виноградарческого производства эффективные используются материальные, денежные, трудовые ресурсы, минеральные удобренные, квалифицированные кадры, что способствует в свою

очередь, повышению производительности труда, снижению себестоимости и повышению прибыльности и рентабельности (табл. 1).

Таблица 1.

Экономическая эффективность производства продукции садоводства в РТ за 2016-2020 гг.

Показатели	ед. изм.	ГОДЫ		
		2016	2020	2020 в % к 2016
Средняя реализационная ценна 1 тонны продукции	сомони	3680	6870	186,6
Полная себестоимость 1тонны плодов и ягод	сомони	1698	3350	197,2
Прибыль (убыток) от 1 тонны	сомони	2498	3520	140,9
Уровень рентабельности, (убыточности),	%	147,1	105,07	71,4

Источник: Минсельхоз Республики Таджикистан и расчёты автора.

Как видно из данных таблицы 1, уровень рентабельности производства продукции садоводства в 2020 году ниже по сравнению 2016 году. Существенным фактором повышения эффективности является законченный цикл производства плодово-ягодной продукции. Повышение эффективности садоводческого производства обусловлено во многом ростом уровня специализированных организаци в природно-экономических регионах Республики Таджикистан. Величина прибыли, следовательно, зависит, с одной стороны, от сортности товарной продукции, с другой — от стоимости денежных затрат на ее производство и сроков реализации.

В связи с тем, что удельные капитальные вложения на закладку садов и уход за насаждениями до вступления их в полное плодоношение неодинаковые, при определении экономической эффективности производства плодов и ягод используют показатель приведенных затрат на 1 т продукции. Виноград имеет свои специфические особенности. Эффективность виноградарства в большой степени зависит от сортового состава винограда, который существенно различается по зонам, районам и хозяйствам в зависимости от природных и экономических условий. Показатели эффективности значительно колеблются в зависимости от группы сорта, т.е. от того, является ли сорт винограда техническим или столовым.

Урожайность — это один из экономических факторов производства, однако при сравнении результатов деятельности различных хозяйств из-за несовершенства отчетности по винограду в более выгодном положении оказываются те, у которых больший процент дорогостоящих технических

сортов. Поэтому при оценке производства винограда необходимо учитывать также величину прибыли на 1 га плодоносящих насаждений.

Повышение урожайности виноградников можно обеспечить меньшими затратами труда и средств, чем при расширении площади под многолетними насаждениями, на которые требуется крупные капиталовложения и длительный срок.

На экономическую эффективность производства и реализации винограда значительно влияет его качественный состав. Для получения винодельческой продукции надлежащего качества виноград должен обладать целым рядом качественных характеристик: принадлежность к определенному сорту, сахаристость, кислотность, содержание красящих, ароматических, дубильных и прочих веществ, отсутствие больных ягод и другие параметры. При приеме винограда на техническую переработку качество его оценивается практически по трем показателям: сортность, сахаристость, поврежденность болезнями и вредителями.

В целом, для определения экономической эффективности виноградарства используется та же система показателей, что и для плодоводства. Разница в оплате труда за производство единицы продукции по сортам складывается в основном из различий, связанных с их урожайностью и размеров крон. Наиболее урожайные сорта, естественно, требуют больше затрат на уборку плодов, их товарную обработку, транспортировку и реализацию. Затраты могут значительно увеличиваться и при сильной рослости деревьев за счет дополнительной оплаты работы на обрезке деревьев, уборке урожая плодов и т.д.

Для того чтобы установить перспективность развития плодово-ягодной отрасли в конкретных хозяйственных условиях, необходимо правильно рассчитать экономическую эффективность хранения плодов и ягод. Основной принцип здесь заключается в учете и сравнении затрат на хранение продукции и приросте выручки от ее реализации в результате изменения цены после хранения. Эффективность определяется тем дополнительным эффектом, который может быть получен при реализации продукции после хранения по ценам, превосходящим сумму цены реализации до хранения и затрат на хранение.

По одной из методик при определении эффективности хранения необходимо плодово-ягодную продукцию, заложенную в хранилища, учитывать не по себестоимости, а по рыночной стоимости на моменты ее укладки и реализации после хранения.

Литература

1. Егоров Е.Г., Дарбасов В.Р. Аграрная экономика Севера. Ответ. ред. Н.В. Бекетов. ФГНУ «Институт регион. экономики Севера». — Якутск: Компания «Дани Алмас». 2008. — 400 с.

2. Смычка села и города: современный взгляд. Газета Якутия от 25.11.2008г.

3. Дарбасов В.Р., Егоров Е.Г., Соловьев Е.П. Основы развития кооперации: Теория, опыт, проблемы. — Новосибирск: Наука. 2000. — 216 с.

4. Ишмейкина Н.А., Данилов И.П., Владимиров В.В., Александров А.Х. Научныеосновыфункционирования и управления АПК. Научные труды НАЭКОР. Вып. 6. Т. 1. — М.: Изд-во МСХА. 2002. — 396 с. 5. Сельское хозяйство Республики Саха (Якутия): стат. сборник. Госкомстат РС (Я). — Якутск. 2008. — 53 с.

5. Садриддинов С. Роль садово-виноградарческого комплекса в республике. Кишоварз. №1, 2016. Ст – 65-67;

6. Ахмедов Д.Х., Амиров П.К. Проблемы эффективности садово-виноградарческого подкомплекса Таджикистана. Монография. Душанбе – 2019. 128-стр.

САМАРАНОКИИ ИҚТИСОДИИ МАҲСУЛОТИ БОҒУ ТОКПАРВАРИИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Ахмедов Д. Ҳ., Аҳлиддини Ф., Олимзода Ш. А.

Аннататсия. дар мақолаи мазкур самаранокии иқтисодии маҳсулоти боғу токпарварӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлилу таҳқиқ карда шудааст. Ҳамзамон барои муайян намудани самаранокӣ ва даромаднокии иқтисодӣ соҳа аз нишондодҳои иқтисодӣ ва оморӣ истифода гардидааст. Бояд ёдовар шуд, ки соҳаи боғу токпарварӣ дар ҳама минтақаҳои ҷумҳурӣ вобаста ба иқлими онҳо самаранок ҳисобида мешавад, нисбат ба диҳар соҳаҳои кишоварзӣ.

Мафҳумҳои асосӣ: иқтисоди бозоргонӣ, самаранокии иқтисодӣ, боғдорӣ, токпарварӣ, кишоварзӣ, даромаднокӣ, маҳсулот, арзиши аслӣ.

ECONOMIC EFFICIENCY OF HORTICULTURE AND VITICULTURE OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN

Akhmedov D. H, Ahliddini F., Olimzoda Sh. A.

Annotation. This article analyzes the economic efficiency of horticultural and viticultural products in the Republic of Tajikistan. At the same time, economic and statistical indicators were used to determine the economic efficiency and profitability of the sector. It should be noted that horticulture and viticulture in all regions of the country, depending on their climate, is considered more effective than in other areas of agriculture.

Keywods: market economy, economic efficiency, horticulture, viticulture, agriculture, profitability, production, cost.

Свидения об афторах:

Ахмедов Давлатали Хайталиевич – к.э.н., доцент, заведующий отдель Институтата экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН. Тел: 93 905 06 66;

Ахлиддини Файзулло – доктор phd. Институтата экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН. Тел: 904 45 40 52;

Олимзода Шохин Абдулхайр – аспирант Институтата экономики и системного анализа развития сельского хозяйства ТАСХН. Тел: 900 90 90 87.

ҚОИДАҲО БАРОИ МУАЛЛИФОНИ
МАҶАЛЛАИ НАЗАРИЯВӢ ВА ИЛМИЮ ИСТЕҲСОЛИИ «КАС»-И Тоҷикистон: иқтисодиёт, ташкилӣ ва идоракунӣ

Мақолаҳои илмие, ки барои нашр ба маҷалла пешниҳод мегарданд, бояд ба талаботи зерин ҷавобгӯ бошанд:

а) мақолаи илмӣ бояд бо назардошти талаботи муқар рарнамудаи маҷалла омода гардида бошад;

б) мақола бояд натиҷаи таҳқиқоти илмӣ бошад;

в)мавзӯи мақола бояд ба самти маҷалла мувофиқат намояд.

Талабот нисбат ба таҳияи мақолаҳои илмӣ:

Матни мақола бояд дар формати Microsoft Word омода гардида, бо ҳуруфи Times New Roman барои матнҳои русию англисӣ ва бо ҳуруфи Times New Roman Tj барои матни тоҷикӣ таҳия гардида, дар матн ҳаҷми ҳарфҳо 14, ҳошияҳо 2,5 см ва фосилаи байни сатрҳо бояд 1,5 мм бошад.

Формулаҳо, аломатҳо ва нишонаҳои ҳарфҳои бузургиҳо бояд дар муҳаррири фор мулаи Microsoft Equation ва ѐ Math Type

(ҳуруфи 12) ҳуруфчинӣ карда шаванд. Танҳо он формулаҳое, ки ба он истинод оварда шудаанд, рақамгузорӣ карда мешаванд.

Нақшаҳо, схемаҳо, диаграммаҳо ва расмҳо бояд рақамгузорӣ карда шаванд ва ин чунин, онҳо бояд номи шарҳдиҳанда дошта бошанд.

Ҳаҷми мақола бо формати А4 бо назардошти рӯйхати адабиѐти истифодашуда ва аннотатсияҳо аз 6 то 10 саҳифаро бояд дар бар гирад.

Сохтори мақола бояд бо тартиби зерин таҳия гардад:

1. Индекси ТДУ барои мақола;

2. Номи мақола;

3. Насаб ва дар шакли ихтисор ном ва номи падар (намуна: Раҳимов С.Ҳ.);

4. Номи муассисае, ки дар он муаллиф (он) кору фаъолият менамояд (янд), нишонии муассиса, шаҳр, кишвар;

5. Матни асосии мақола;

6. Рӯйхати адабиѐти истифодашуда (на бештар аз 10 номгӯй);

7. Номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо бояд бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ таҳия гарданд;

8. Аннотатсия дар ҳаҷми на камтар аз 5-7 сатр ва калидвожаҳо аз 5 то 10 номгӯ бояд таҳия карда шавад.

9. Номи мақола, аннотатсия ва калидвожаҳо (агар мақола бо забони тоҷикӣ бошад, аннотатсия ва калидвожаҳо бо забонҳои русӣ ва англисӣ; агар мақола бо забони русӣ бошад, аннотатсия ва калидвожаҳо бо забонҳои тоҷикӣ ва англисӣ; агар мақола бо забони англисӣ бошад, аннотатсия ва калидвожаҳо бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ таҳия гарданд.

Ҳангоми иқтибосоварӣ адабиѐти истифодашуда ва саҳифаи мушаххаси он бояд дар қавси чаҳоркунҷа [ ] нишон дода шавад.

Намуна: [4, с.15], яъне адабиѐти №4 ва саҳифаи 15.

ПРАВИЛА ДЛЯ АВТОРОВ
ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ И НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОГО ЖУРНАЛА «АПК» Таджикистана: экономика, организация и управление

Научные статьи, представленные для публикации в журнале, должны соответствовать следующим требованиям: а) научная статья должна быть подготовлена в соответствии с требованиями, установленными журналом; б) статья должна быть результатом научных исследований; в) тема статьи должна соответствовать одному из научных направлений журнала.

Требования к оформлению научных статей:

Текст статьи должен быть подготовлен в формате Microsoft Word, шрифтом Times New Roman для русского и английского текста и Times New Roman Tj для таджикского текста, кегль 14, поля 2,5 см со всех сторон, интервал 1,5 мм.

Формулы, символы и буквенные обозначения величин должны быть набраны в редакторе формул Microsoft Equation или Math Type (шрифт 12). Нумеруются лишь те формулы, на которые имеются ссылки.

Таблицы, схемы, диаграммы и рисунки нужно сгруппировать и пронумеровать, а также, их должны иметь название.

Объем статьи (включая аннотацию и список литературы) должен быть в пределах от 6 до 10 страниц в формате А4.

Статья должна иметь следующую структуру:

1.Индекс УДК на статью можно получить в любой научной библиотеке;

2. Название статьи;

3.Фамилия и инициалы автора (пример: Рахимов С. Х.);

4. Название организации, в которой работает автор (ы) статьи, почтовый адрес организации, город, страна;

5. Основной текст статьи;

6. Список использованной литературы (не более 10 наименований);

7. Название статьи, аннотация и ключевые слова (на таджикском, на русском и английском языках);

8. Аннотация оформляется в объеме не менее 5-7 строк, ключевые слова от 5 до 10 слов или словосочетаний;

9. Название статьи, аннотация и ключевые слова (если статья на таджикском языке, аннотация и ключевые слова оформляются на русском и английском языках; если статья на русском языке, аннотация и ключевые слова оформляются на таджикском и английском языках; если статья на английском языке, аннотация и ключевые слова оформляются на таджикском и русском языках).

При цитировании конкретного материала ссылки указываются в квадратных скобках [ ]. Образец: [4, с.15], т.е., литература №4 и страница 15.

RULES FOR THE AUTHORS

Theoretic and scientific practical magazine "AIC" economics, organization and management

Scientific articles submitted for publication in the journal must meet the following requirements: a) the scientific article must be prepared in accordance with the requirements established by the journal; b) the article must be the result of scientific research; c) the topic of the article must correspond to one of the scientific directions of the journal.

Requirements for the design of the scientific articles:

The text of the article should be prepared in Microsoft Word format, in Times New Roman font for Russian and English text and Times New Roman Tj for Tajik text, size - 14, fields - 2.5 cm from all directions, interval - 1.5. Formulas, symbols and letter designations of quantities must be typed in the formula editor Microsoft Equation or Math Type (font 12).

Only those formulas to which there are references are numbered.

Tables, diagrams, diagrams and figures must be grouped and numbered, and also, they must have a name.

The volume of the article (including annotation and bibliography) should be in the range of 6 to 10 pages of A4 format.

The article should have the following structure:

1.UDC index per article;

2.Title of the article;

3.Surname and initials of the author (example: Rahimov S.H.);

4.The name of the organization in which the author (s) of the article works, the postal address of the organization, city, country;

5.The main text of the article;

6.List of used literature (no less than 6 and no more than 7 titles of scientific literature).

7.Title of the article, abstract and keywords (up in Tajik, in Russian and English).

8.Annotation is drawn up in the amount of at least 5-7 lines, keywords from 5 to 10 words or phrases;

9.Title of the article, abstract and keywords (if the article is in Tajik, the abstract and keywords are drawn up in Russian and English; if the article is in Russian, the abstract and keywords are made out in Tajik and English; if the article is in English, abstract and keywords are drawn up in Tajik and Russian).

When citing specific material, links are indicated in square brackets []. Sample: [4, p.15], that is, the literature No.4 and page 15.

КАС–Тоҷикистон:
иқтисодиёт, ташкил ва идоракунӣ

АПК–Таджикистана:
экономика, организация и управление

AIC–Tajikistan
economics, organization and management

№2(50)2021

Ба матбаа 16.07.2021 супурда шуд.
Ба чопаш 20.07.2021 имзо шуд.
Андозаи 60x84 1/8. 9 ҷузъи чопӣ.
Чопи офсет. Қоғази офсет.
Адади нашр 100 нусха